

ADNAN BUSULADŽIĆ

ZBIRKA ANTIČKIH FIBULA
IZ FRANJEVAČKOG SAMOSTANA U TOLISI

THE COLLECTION OF ANTIQUE FIBULAE
FROM THE FRANCISCAN MONASTERY IN TOLISA

European Commission

TEMPUS

Curricular Reform of Heritage Sciences in Bosnia and Herzegovina

Knjiga je nastala u okviru Tempus projekta
“Curricular Reform of Heritage Sciences in Bosnia and Herzegovina”
(BIHERIT) (2012-3014/001-001) (Broj projekta: 530755-TEMPUS-1-2012-1-BA-TEMPUS-JPCR),
koji je finansiran od strane Evropske komisije.

Ova knjiga prikazuje gledišta autora i ne predstavlja mišljenje Komisije.
Evropska komisija nije odgovorna za bilo kakvu upotrebu informacija koje se ovdje nalaze.

*Zbirka antičkih fibula
iz Franjevačkog samostana u Tolisi*

Izdavači
Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo
Zemaljski muzej
Bosne i Hercegovine, Sarajevo
Franjevački samostan Tolisa, Tolisa

Glavni i odgovorni urednik
Adnan Kaljanac

Recenzenti
Enver Imamović (Sarajevo)
Tihomila Težak-Gregl (Zagreb)

Prijevod na engleski
Saba Risaludin

Korektura
Andreja Dautović

Foto
Feđa Čehajić
Pero Matkić

Dizajn i prijelom
Mahir Sokolija

Štampa
Štamparija Fojnica

Tiraž
300 primjeraka

Štampanje ove knjige realizirano je
uz finansijsku pomoć Tempus programa,
Federalnog ministarstva obrazovanja i
nauke i Franjevačkog samostana Tolisa

*The Collection of Antique Fibulae
from the Franciscan Monastery in Tolisa*

Publishers
University of Sarajevo, Sarajevo
National Museum
of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo
Franciscan Monastery in Tolisa, Tolisa

Chief Editor
Adnan Kaljanac

Reviewers
Enver Imamović (Sarajevo)
Tihomila Težak-Gregl (Zagreb)

Translated into English by
Saba Risaludin

Proofreading
Andreja Dautović

Photographs
Feđa Čehajić
Pero Matkić

DTP
Mahir Sokolija

Printer
Štamparija Fojnica

Printed in
300 copies

Printing of this book has financially been
supported by the Tempus Programme,
Federal Ministry of Education and Science
and the Franciscan Monastery Tolisa

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo
069.012:272-532.6]:904(497.6 Tolisa)

BUSULADŽIĆ, Adnan

Zbirka antičkih fibula iz Franjevačkog samostana u Tolisi = The collection of antique
fibulae from the Franciscan monastery in Tolisa / Adnan Busuladžić ; [prijevod na engleski,
translated into English by Saba Risaludin ; foto, photographs Feđa Čehajić, Pero Matkić]. -
Sarajevo : Univerzitet : Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine ; Tolisa : Franjevački samostan,
2014. - 192 str. : ilustr. ; 25 cm

Tekst na bos. i engl. jeziku. - Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-600-49-4 (Univerzitet)

ISBN 978-9958-502-12-5 (Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine)

ISBN 978-9958-9785-2-4 (Franjevački samostan)

COBISS.BH-ID 20919046

ADNAN BUSULADŽIĆ

ZBIRKA ANTIČKIH FIBULA
IZ FRANJEVAČKOG
SAMOSTANA U TOLISI

THE COLLECTION
OF ANTIQUE FIBULAE
FROM THE FRANCISCAN
MONASTERY IN TOLISA

Univerzitet u Sarajevu
Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine
Franjevački samostan Tolisa
Sarajevo – Tolisa, 2014.

Sadržaj

Contents

Predgovor	6	Foreword	7
Uvod	10	Introduction	12
Namjena	14	Use	15
Historijat istraživanja	16	The study of fibulae	17
Načini proizvodnje	26	Manufacture	27
Konstrukciona shema fibula	28	The construction and parts of a fibula ..	29
Rane predaucissa fibule na zglob	34	Early pre-Aucissa hinged fibulae	35
Fibule sa zglobom, lučno izduženim i profiliranim lukom	36	Hinged fibulae with a long arched and profiled bow	37
Noričko-panonske fibule sa dva diska na luku i perforiranim držačem igle	40	Double-knot Norico-Pannonian fibulae with open-work catch-plate	41
Izrazito profilirane fibule sa potpornom gredom i oprugom	44	Highly profiled fibulae with spring and spring plate	45
Izrazito profilirane fibule bez potporne grede	54	Highly profiled fibulae with no spring plate	55
Koljenaste fibule	60	Knee fibulae	61
Koljenaste fibule sa oprugom u čahuri	64	Knee fibulae with spring in a spring housing	65
Koljenaste fibule sa oprugom i polukružnom potpornom pločom	66	Knee fibulae with spring and semi-circular spring plate	67
Koljenaste fibule sa oprugom i ugaonom potpornom gredom	72	Knee fibulae with spring and angular spring plate	73
Koljenaste fibule sa trougaonom potpornom gredom	74	Knee fibulae with triangular spring plate	75
Koljenaste fibule sa pravougaonom potpornom gredom iznad opruge i širokim trakastim lukom	76	Knee fibulae with rectangular spring plate above the spring and a wide strap-like bow	77
Koljenaste fibule sa zglobnim mehanizmom	78	Hinged knee fibulae	79

Geometrijske fibule u obliku slova – “S”	84	S-shaped geometric fibulae	85
Pločaste fibule rađene u tehnici prolamanja	86	Open-work plate fibulae	87
Zoomorfne fibule	90	Zoomorphic fibulae	91
Sidraste fibule	96	Anchor fibulae	97
Lučne fibule u obliku viljuške sa zglobnim mehanizmom	102	Forked hinged bow fibulae	103
“T” fibule sa zglobnim mehanizmom	104	Hinged T fibulae	105
Lukovičaste fibule	110	Crossbow fibulae with onion knobs	111
Klasifikacija varijanti prema determinirajućim elementima	116	The classification of variants by diagnostic features	117
Atipični primjerak	120	An atypical specimen	121
Vrste ukrasa na fibulama	122	Types of decoration on fibulae	123
Zaključak	126	Conclusion	127
Skraćenice	134	Abbreviations	134
Popis literature	136	Bibliography	136
Katalog	151	Catalogue	151

Predgovor

Franjevački samostan u Tolisi u 2013. godini je otvorio i dugo očekivani muzej "Vrata Bosne". Kao rezultat sakupljačkih aktivnosti samostan je formirao značajne muzejske kolekcije iz povijesti, etnologije, prirodoslovlja, numizmatike i arheologije. Među navedenim vrlo vrijednim predmetima posebno se ističe veća zbirka antičkih fibula koje su u samostan dospjele kao slučajni nalazi, u najvećem broju slučajeva sa nekoliko obližnjih lokaliteta koji su posigurno bili vrlo značajni u rimsko doba. Želja gvardijana samostana, kao i uprave provincije, da konačno i šira javnost ima priliku vidjeti bogate samostanske zbirke, rezultirala je i otvaranjem samostanskog muzeja. Ovaj muzej se ni po postavci, niti po materijalu i stručnoj muzejskoj koncepciji ne izdvaja od stalnih muzejskih postava u mnogo većim sredinama od Tolise.

U svakoj sredini postoji po jedna osoba koja svojim entuzijazmom, marljivošću, nevjerovatnom upornošću i zanesenošću amortizira potpuno nefunkcioniranje sistema, nepostojanje efektivnih zakona, konfuziju u nadležnostima različitih razina vlasti, hronični nedostatak novca, čak i za najozbiljnije situacije u zaštiti kulturno-povijesnog blaga naše zemlje. Jedan od takvih ljudi, bez kojeg bi i stalni muzejski postav u Tolisi, ali i pisanje ovog rada i izlaganje materijala u muzeju bilo gotovo nemoguće, je i gospodin Pero Matkić. Koristim ovu prigodu da se njemu, gvardijanu gospodinu fra Marijanu Živkoviću, fra Marku Oršoliću, fra Zvonku Miličiću, fra Zvonku Benkoviću i svim članovima samostanskog bratstva najiskrenije zahvalim na susretljivosti, gostoljubivosti, dobronamjernosti, ljubaznosti i dobroti kojom su nas obasuli tokom dugotrajnog boravka u samostanu i realizaciji same izložbe.

Kao rezultat svih muzeoloških aktivnosti nametnula se i potreba da se jedna od arheoloških zbirki prezentira integralno u vidu samostalne publikacije. Naime, analizom i pregledom kolekcije rimskih fibula, zaključio sam da je riječ o jednoj od najvećih na prostoru Bosne i Hercegovine. Prema mojim saznanjima, nakon najveće i po broju primjeraka i po tipovima zbirke koja se čuva u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine, ova zbirka fibula iz samostana u Tolisi je druga

Foreword

In 2013 the Franciscan Monastery in Tolisa opened the long-awaited Gateway to Bosnia Museum. The monastery has accumulated significant historical, ethnological, natural history, numismatic and archaeological collections over the years. Of particular interest among its many valuable artefacts is the sizeable collection of antique fibulae, which reached the monastery as chance finds, mainly from nearby sites that must have been of considerable importance in Roman times. The opening of the monastery museum is the result of the desire of the guardian of the monastery and the Franciscan provincial authorities for the general public finally to be able to see the monastery's extensive collections. The exhibitions, the nature of the artefacts on display, and the professional design of the museum can all hold their own with permanent museum exhibitions in much larger towns than Tolisa.

There is always one person whose enthusiasm, diligence, extreme determination and commitment compensates for a dysfunctional system, the absence of effective legislation, conflicting areas of jurisdiction among various levels of government, the chronic shortage of funds, and even for most serious state of affairs as regards the preservation of our country's cultural and historical treasures. In this case, that person is Pero Matkić, without whom the permanent museum exhibition in Tolisa, the presentation of the artefacts, and even the writing of this paper would have been almost impossible. I take this opportunity of expressing my sincere gratitude to him, and to Fr. Marijan Živković, the guardian, Fr. Marko Oršolić, Fr. Zvonko Miličić, Fr. Zvonko Benković and every member of the monastery brotherhood for the cooperation, hospitality, good intentions, kindness and good nature they showed us during our lengthy stay in the monastery and while setting up the exhibition.

From all these museum-related activities arose the need to present one of the archaeological collections as a whole in the form of a separate publication. After studying and analyzing the collection of Roman fibulae at Tolisa, I realized that it is one of the largest in in Bosnia and Herzegovina, second only in extent and diversity of types to the collection

po brojnosti i tipološkoj raznolikosti, pa samim tim i vrijedna za publiciranje. Potreba da se ista obradi tim je veća, ako se u obzir uzme i činjenica da je riječ o materijalu koji do danas nije bio objavljen. U zbirci se čuvaju 162 primjerka, determinirana u osamnaest tipova, koji se datiraju u širokom intervalu od kraja I stoljeća stare ere do IV stoljeća.

in the National Museum of Bosnia and Herzegovina, and well worthy of publication. The need is all the greater in that the Tolisa material has never previously been published. The collection consists of 162 fibulae classified into eighteen types, dating from the late 1st century BCE to the 4th century CE.

Uvod

Najstariji poznati primjerci¹ fibula potiču još iz bronzanog doba.² Njihova proizvodnja i upotreba bila je neodvojivo povezana sa načinom odijevanja u klimatski hladnijem podneblju. Bronzanodobne fibule su bile jednostavnog oblika i predstavljale su samo jednu elipsoidno savijenu iglu. Kroz kasniji period ovaj oblik je mijenjan,³ pri čemu je dobijao sve više ukrasnih elemenata. Rezultat toga je bio da su u antičkom, kasnoantičkom i periodu seobe⁴ fibule dobile i vojni, društveni, ekonomski te religijski značaj.⁵

Najrasprostranjeniji prihvaćeni termin za ovaj predmet – *fibula* – potiče od latinskog glagola *figere* što znači zakopčati. Ovo je ujedno i najjednostavnije objašnjenje funkcije ovog predmeta. Fibula je služila kao pomoćno sredstvo za pridržavanje odjeće na ramenu ili prsima. Tek je pronalaskom dugmadi, u VIII stoljeću, upotreba fibula postala rjeđa, ali je kao dio nakita⁶ ostala prisutna do danas.

¹ Stariji predmeti koji su po svojoj funkciji ličili fibulama poznati su i iz ranijeg perioda. Pravljeni su od kosti i kože. R. Košćević 1980, 7.

² Riječ je o fibulama u obliku violinskog gudala tj. Peschiera fibulama, nastalim iz brončanodobnih igala. R. Bižić 1951, 281 – 300; R. Bižić – Drechsler 1976, 143 – 153 sa tablama. O razvoju i upotrebi bronzano- dobnih i željeznodobnih primjeraka pisao je i P. Lisičar 1979, 7 – 23.

³ U željeznom i prelaznom periodu nalazi pokazuju bogatstvo tipova i oblika. J. Žmavc 1896, 411 – 414; G. Neumann 1957, 28 – 32; P. Lisičar 1963, 25 – 37; M. Guštin 1987, 33 – 47; D. Glogović 1988, 5 – 17; B. Teržan 1990, 49 – 89; M. Buora 1991, 123 – 155; A. M. Adam 1996, 18 – 306; P. Popović 1996, 105 – 125; S. Demetz 1999; J. Schuster 2005, 89 – 163.

⁴ A. Калигинский 1928, T. XXXIII – XLI; F. Buškariol 1985, 83 – 94; Isti 1988, 47 – 64; R. Košćević 2000, 114 sl. 183.

⁵ U III stoljeću vojni tribuni dobijali su zlatom ukrašene fibule kao službeni dar. A. Alföldi 1935, 40. Lukovičaste fibule su bile obavezan dio odjeće rimskih časnika i carskih dostojanstvenika. Krupne okrugle fibule sa tri privjeska postaju carska insignia. Od tetrahije su je nosili vladari u činu cezara ili avgusta. S. Schönauer 2001, 440 napomena 502.

⁶ Postoje različita mišljenja o tome da li se fibule i u jednoj fazi svog postojanja mogu kategorizirati kao nakit. Prema nekim autorima fibula nikada nije izgubila svoju osnovnu funkciju pa se ne može svrstati u grupu nakita; D. Bojović 1983, 15. Drugi autori, obrađujući antički materijal definiraju fibule kao vrstu nakita ne isključujući pri tom i funkcionalnost predmeta; A. Jovanović 1978, 51. Ilustrativan primjerak fibula koje su više služile u funkciji nakita pokazuje i primjerak iz Afrike. R. R. Gerharz 1987, 86 sl. 8.

Introduction

The oldest known specimens¹ of fibula date from the Bronze Age.² Their manufacture and use were directly associated with the kind of clothing worn in cold climates. Bronze Age fibulae were simple in shape, consisting merely of a single pin bent into an ellipsoid. Later, the shape changed,³ acquiring ever more decorative elements. The result was that in Antiquity, late Antiquity and the Migration Period,⁴ fibulae acquired military, social, economic and religious significance.⁵

The most widely accepted name for these artefacts, *fibula*, derives from the Latin verb *figere*, meaning to fasten, which is also the simplest explanation of their purpose: they were used to fasten clothing at the shoulder or chest. It was only when buttons were invented in the 8th century that the use of fibulae began to wane, but they are still in use to this day as items of jewellery.⁶

¹ Older artefacts similar in function to fibulae, made of bone and leather, are also known from earlier periods. R. Košćević, 1980, 7.

² Those are fibulae in shape of a violin bow – Peschiera fibulae – originating from the Bronze Age pins. R. Bižić 1951, 281-300. R. Dreschler-Bižić 1976, 143-153 with charts. P. Lisičar 1979, 7-23, has also written on the development and use of Bronze Age and Iron Age examples.

³ Finds dating from the Iron Age and transitional period show a great variety of types and shapes. J. Žmavc 1896, 411-414; G. Neumann 1957, 28-32; P. Lisičar 1963, 25-37; M. Guštin 1987, 33-47; D. Glogović 1988, 5-17; B. Teržan 1990, 49-89; M. Buora 1991, 123-155; A. M. Adam 1996, 18-306; P. Popović 1996, 105-125; S. Demetz 1999; J. Schuster 2005, 89-163.

⁴ A. Каптинский 1928, Т. XXXIII-XLI; F. Buškariol 1985, 83-94, idem 1988, 47-64; R. Košćević 2000, 114 ill. 183.

⁵ In the 3rd century, military tribunes received gold-decorated fibulae as an official gift. A. Alföldi 1935, 40. Crossbow fibulae were an essential accessory for Roman officers and Imperial dignitaries. Large round fibulae with three pendants became imperial insignia. From the Tetrarchy on they were worn by rulers with the rank of Caesar or Augustus. S. Schönauer 2001, 440 and n. 502.

⁶ There are differing views as to whether fibulae could be classed as jewellery at one stage in their development. Some authorities consider that they have never lost their basic purpose, and cannot therefore be regarded as jewellery; D. Bojović 1983, 15. Others dealing with antique material define fibulae as jewellery, without denying their functionality; A. Jovanović 1978, 51; R. R. Gerharz 1987, 86 ill. 8, gives a striking example of a fibula that was more decorative, as an item of jewellery, than functional, and an example from Africa.

Rimski oblici fibula vode svoje porijeklo od grčkih i etrurskih primjeraka.⁷ Osnovu rimskih predstavljaju latenske fibule. Latenska grupa fibula razvrstana je u tri hronološke cjeline: ranolatske, srednjolatske i kasnolatske fibule.⁸ Od kasnolatskih fibula, razvojem oblika i savršenijom izradom, nastaju rimske fibule. Upravo rimske fibule će biti u središtu ovog rada. I sami Rimljani razvijali su različite nove primjerke, stvarajući mnogobrojne tipove i varijante, koje su u pojedinim periodima često i široko koristili svi slojevi stanovništva. S obzirom na korisnike, te način i mjesto izrade, možemo uočiti dvije osnovne tendencije u proizvodnji ovih predmeta – fibule vrhunske kvalitete, izrađene u velikim centrima Carstva i one lošije kakvoće koje su izrađivane u lokalnim radionicama.

⁷ S. Schönauer 2001, 439.

⁸ A. Lang 1979, 75 – 97.

The various shapes of Roman fibulae derive from Greek and Etruscan models.⁷ The starting-point for Roman fibulae was the La Tène fibulae, which fall into three chronological groups: early La Tène, middle La Tène and late La Tène fibulae.⁸ Roman fibulae evolved from late La Tène fibulae, through adaptations of form and improved craftsmanship; and it is Roman fibulae that form the main focus of this paper. The Romans themselves developed a range of new styles, creating many types and variants, often widely used by people of all classes in given periods. Two basic trends can be identified in the manufacture of these artefacts, depending on those who used them, the techniques used to make them and where they were made: fibulae of superb quality, produced in the great cities of the Empire, and those made in local workshops and hence of poorer quality.

⁷ S. Schönauer 2001, 439.

⁸ A. Lang 1979, 75-97.

Namjena

Različiti oblici uvjetovali su da tipološki i hronološki fibule dijelimo na kasnolatenske, lučne, predaucissa, aucissa, fibule sa dvije igle, nertomarus, galske, prstenaste, omega fibule, lukovičaste, križne, si-draste, pločaste, emajlirane, koljenaste, zoomorfne, fibule podavijene stope, "T" fibule sa oprugom i sa zglobom i koman fibule. U pogledu masivnosti uočeno je da su postojale razlike koje su proisticale iz toga da li su bile namijenjene ženama ili pak muškarcima. Ženske fibule su bile manje masivne i luksuznije izrade, a u ženskim grobovima nalažene su i u parovima jer su pridržavale haljinu na oba ramena. Često se na fibulama koje su nosile žene može konstatirati postojanje različitih ukrasa.⁹ Muške su bile masivnije izrade i najčešće bez većih ukrasa. Izuzetak su činile fibule visokih dostojanstvenika koje se po dekorativnim elementima i plemenitom metalu koji je korišten pri njihovoj izradi, izdvajaju od ostalih.¹⁰

Težina odjeće ograničavala je veličinu fibule, tako da su manji primjerci služili ili za kopčanje laganije odjeće, ili za odjeću kod djece.¹¹ Međutim, teško je isključivo na osnovu dimenzija pretpostaviti starosnu dob nosioca fibule. Iznimku čine primjerci koji su nađeni u kontekstu zatvorenih grobnih cjelina.

Posebnu tipološku grupaciju čine fibule koje imaju starokršćanski karakter. Dekorativni elementi sa kršćanskom simbolikom determiniraju određen broj fibula kao starokršćanske. Navedena kategorija ne odnosi se na jedan tip, već je riječ o primjercima različitih tipologija čija je zajednička osobina postojanje kršćanskih motiva i ukrasa. Radi se o zoomorfnim, lukovičastim, emanuel i križnim fibulama.¹²

⁹ S. Ivčević 2002, 233.

¹⁰ Plemeniti metal ne mora biti jedini dokaz da je fibula korištena od strane nekog dostojanstvenika. L. Fekeža 1991, 184.

¹¹ E. Riha 1994, 19.

¹² S. Ivčević 1994, 233.

Use

The diversity of forms has led to the typological and chronological classification of fibulae into late La Tène, violin-bow, pre-Aucissa, Aucissa, two-pin, Nertomarus, Gallic, annular or ring, omega, crossbow, cruciform, anchor, plate, enamelled, knee, zoomorphic, with bent or tied foot, T fibulae with spring and with hinge, and Kuman fibulae. There are differences in size and weight, depending on whether they were made for women or men. Women's fibulae are lighter and finer, and have often been found in pairs in women's graves, being used to fasten their robes on both shoulders. The fibulae worn by women are often embellished with various decorations.⁹ Men's fibulae were more substantial, and were usually plainer, with the exception of the fibulae worn by high dignitaries; these were distinct both in their decorative elements and in being made of precious metals.¹⁰

The size of the fibula was dictated by the weight of the clothing they were used to fasten; smaller fibulae were used to fasten lightweight clothing or children's garments.¹¹ It is difficult, however, to determine the age of the person wearing a given fibula simply from its size, except in the case of those found in enclosed burial grounds.

Fibulae that are early Christian in nature form a distinct typological group, identifiable from their decorative elements, which reveal Christian symbolism. This group consists not of a single type, but of fibulae of different types which have Christian motifs and decorations in common. The types in question are zoomorphic, crossbow, Emmanuel and cruciform fibulae.¹²

---

⁹ S. Ivčević 2002, 233.

¹⁰ The use of precious metal need not be the only evidence that a fibula was used by a dignitary. L. Fekeža 1991, 184.

¹¹ E. Riha 1994, 19.

¹² S. Ivčević 1994, 233.

Historijat istraživanja

Rasprostranjenost raznih tipova i varijanti fibula rezultirala je publiciranjem bogate literature koja se odnosi na ovu vrstu materijala. Iz nje se može steći detaljna slika o stanju i rasprostranjenosti antičkih fibula u svim provincijama Rimskog carstva.

Prvi rad koji je uspostavio tipološku definiciju, a koji je aktuelan i danas je rad O. Almgrena.¹³ O ovoj temi na području današnje Mađarske, odnosno na prostoru rimske provincije Panonije, postoji znatan broj radova. Najznačajniji autori koji su se bavili antičkim fibulama su I. Kovrig¹⁴, E. v. Patek¹⁵ i I. Sellye.¹⁶ Radovi spomenutih autora, u kojima su obrađene sve panonske grupe, predstavljaju neizostavnu literaturu u tipološkoj i hronološkoj determinaciji antičkih fibula.

Problematikom fibula u drugim prostorima Rimskog carstva bavio se znatan broj autora. Među njima je i A. K. Ambroz koji je prezentirao široku lepezu fibula, počevši od ranolatenskih do kasnoantičkih.¹⁷

Rimske fibule I i II stoljeća nove ere iz Asciburgiuma u svojoj studiji je obradio T. Bechert.¹⁸ Zapažene radove vezane za tipologiju i tehniku proizvodnje rimskodobnih provincijalnih fibula dao je G. Behrens.¹⁹ U veliku grupu njemačkih autora koji su se također bavili različitim segmentima proizvodnje, upotrebe i tipologije ovog interesantnog materijala mogu se uvrstiti A. Böhme,²⁰ H. J. H. Buchem,²¹ H. Drescher,²² K. Exner,²³ W. Jobst,²⁴ R. Noll,²⁵ F. Kuchenbuch,²⁶ S. Rieckhoff,²⁷ M. Schulze,²⁸ J. Werner²⁹ i mnogi drugi.

¹³ O. Almgren 1923.

¹⁴ I. Kovrig 1937.

¹⁵ E. v. Patek 1942.

¹⁶ I. Sellye 1939.

¹⁷ A. K. Амброз 1966.

¹⁸ T. Bechert 1973.

¹⁹ G. Behrens 1950, 1 – 12; Isti 1954, 220 – 236.

²⁰ A. Böhme 1972.

²¹ H. J. H. Buchem 1966.

²² H. Drescher 1959.

²³ K. Exner 1938, 31 – 121; Isti 1939, 89 – 91.

²⁴ W. Jobst 1975.

²⁵ R. Noll 1952, 395 – 399.

²⁶ F. Kuchenbuch 1954, 5 – 53.

²⁷ S. Rieckhoff 1975, 5 – 105; S. Rieckhoff – Pauli 1977, 5 – 29.

²⁸ M. Schulze 1977.

²⁹ J. Werner 1955.

The study of fibulae

The distribution of the various types and variants of fibulae has resulted in the publication of numerous reference works dealing with this type of artefact. These works provide a detailed picture of the state and distribution of antique fibulae throughout the provinces of the Roman Empire.

The first work to establish a typological definition, which is still topical, is that by O. Almgren.¹³ Present-day Hungary, once the Roman province of Pannonia, is rich in works on antique fibulae, most notably those by I. Kovrig,¹⁴ E. V. Patek¹⁵ and I. Sellye.¹⁶ Their studies, which deal with every Pannonian group, are the standard works on the typological and chronological classification of antique fibulae.

The subject of fibulae in other regions of the Roman Empire has been addressed by many authorities, among them A. K. Ambroz, who presented a wide range of fibulae from early La Tène to late Antiquity.¹⁷

The Roman fibulae of the 1st and 2nd centuries CE from Asciburgium formed the subject of a study by T. Bechert.¹⁸ G. Behrens produced a number of well-received studies on the typology and manufacturing techniques of provincial Roman fibulae.¹⁹ Among the many German scholars who have also dealt with various aspects of the production, use and typology of these fascinating artefacts are A. Böhme,²⁰ H. J. H. Buchem,²¹ H. Drescher,²² K. Exner,²³ W. Jobst,²⁴ R. Noll,²⁵ F. Kuchenbuch,²⁶ S. Reickhoff,²⁷ M. Schulze,²⁸ and J. Werner.²⁹

---

¹³ O. Almgren 1923.

¹⁴ I. Kovrig 1937.

¹⁵ E. V. Patek 1942.

¹⁶ I. Sellye 1939.

¹⁷ A. K. Амброз 1966.

¹⁸ T. Bechert 1973.

¹⁹ G. Behrens 1950, 1-12; idem 1954, 220-236.

²⁰ A. Böhme 1972.

²¹ H. J. H. Buchem 1966.

²² H. Drescher 1959.

²³ K. Exner 1938, 31-121; idem 1939, 89-91.

²⁴ W. Jobst 1975.

²⁵ R. Noll 1952, 395-399.

²⁶ F. Kuchenbuch 1954, 5-53.

²⁷ S. Reickhoff 1975, 5; S. Reickhoff-Pauli 1977, 5-29.

²⁸ M. Schulze 1977.

²⁹ J. Werner 1955.

Spomenutim autorima može se pridružiti i S. Fuchs koji je, u koautorstvu sa J. Wernerom, objavio zapažen rad o langobardskim fibulama iz Italije.³⁰ Mada se iz naslova može zaključiti da su u radu obuhvaćene samo fibule iz perioda seobe i ranog srednjeg vijeka, u katalogu i komentaru prezentirani su i mnogobrojni nalazi iz perioda kasne antike. Značajnijim novim radovima o lukovičastim fibulama može se pridodati i rad P. M. Pröttela.³¹

Autori sa prostora Dacije–Transilvanije, odnosno prostora današnje Rumunije, svoju pažnju pri analizi su usmjerili ka specifičnoj vrsti materijala, pa su stoga i njihovi radovi neizostavni. Među njima su najznačajniji I. H. Crişan,³² Gh. Diaconu,³³ N. Gudea – V. Lucacel,³⁴ B. Mitrea – C. Preda,³⁵ D. Popescu³⁶ i G. Severeanu.³⁷

Historijat istraživanja u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori

Fibule sa prostora bivše Jugoslavije uglavnom su publicirane usputno, u kontekstu određenog lokaliteta i cjelokupnog materijala koji je na njemu pronađen. Ova tvrdnja se posebno odnosi na period od austro-ugarske uprave do 60-tih godina dvadesetog stoljeća. Radovi koji su se bavili samo fibulama u spomenutom intervalu predstavljaju rijetkost poput radova B. Sarie³⁸ i V. Kondića.³⁹ Od radova iz tog perioda potrebno je spomenuti rad I. Marovića sa publiciranim žigovima aucissa fibula pohranjenih u muzejima u Zagrebu, Zadru i Splitu.⁴⁰ Izuzetno opsežan rad u kojem je dosta prostora odvojeno i za fibule kasnoantičke provenijencije napisao je Z. Vinski.⁴¹

Veća pozornost posvećena je fibulama u periodu kasnih 70-ih i početkom 80-ih godina prošlog stoljeća. U nizu publicirane građe posebno mjesto zauzimaju dva rada autora R. Koščević⁴² i D. Bojovića.⁴³ Autori u njima analiziraju pojavu fibula na prostoru antičke Siscie i Singidunuma.

Pored ova dva rada, veliki broj tretira fibule u sklopu većih projekata ili širih tema, dajući značajno mjesto i ovom predmetu. U prvom redu tu

³⁰ S. Fuchs – J. Werner 1950.

³¹ P. M. Pröttel 1988, 347 – 372.

³² I. H. Crişan 1959. i 1979.

³³ Gh. Diaconu 1971, 239 – 269.

³⁴ N. Gudea – V. Lucacel 1979.

³⁵ B. Mitrea – C. Preda 1966.

³⁶ D. Popescu 1938, 239 – 246; Isti 1945, 485 – 505.

³⁷ G. Severeanu 1935.

³⁸ B. Saria 1928, 73 – 81.

³⁹ B. Кондић 1961, 201 – 214.

⁴⁰ I. Marović 1961, 106 – 120 sa 2 table.

⁴¹ Z. Vinski 1967, 5 – 87 sa 50 tabli i 3 karte.

⁴² R. Koščević 1980.

⁴³ D. Bojović 1983.

To these should be added S. Fuchs, co-author with J. Werner of a notable work on Langobard (Lombard) fibulae from Italy.³⁰ Though the title suggests that they deal only with fibulae from the Migration Period and early mediaeval times, the catalogue and commentary also include many finds dating from late Antiquity. Among major recent works on crossbow fibulae is that of P. M. Pröttel.³¹

Scholars from Dacia – Transylvania, present-day Romania – have focused their attention on specific types of artefacts, making their works essential reading. Prominent among these scholars are I. H. Crişan,³² Gh. Diaconu,³³ N. Gudea and V. Lucacel,³⁴ B. Mitrea and C. Preda,³⁵ D. Popescu³⁶ and G. Severeanu.³⁷

The study of fibulae in Croatia, Serbia and Montenegro

Fibulae from the former Yugoslav region have mainly been dealt with in passing, in the context of certain sites or of the artefacts as a whole found there. This is particularly true of the period from the Austro-Hungarian administration to the 1960s. Works dealing solely with fibulae during this period are few and far between, and include those by B. Saria³⁸ and V. Kondić.³⁹ Another work from this period is that of I. Marović, dealing with the impress marks on the Aucissa fibulae in the museums of Zagreb, Zadar and Split.⁴⁰ Z. Vinski⁴¹ produced an unusually comprehensive work in which fibulae of late antique provenance are accorded ample space.

Greater attention was paid to fibulae in the late 1970s and early 1980s. Among a number of works published at this time, those by R. Koščević⁴² and D. Bojović⁴³ are of particular importance. In these works, the authors analyze the fibulae in antique Siscia and Singidunum.

In addition to these two works, many papers deal with fibulae as part of larger projects or broader topics, in which fibulae occupy a significant

³⁰ S. Fuchs and J. Werner 1950.

³¹ P. M. Pröttel 1988, 347-372.

³² I. H. Crişan 1959 and 1979.

³³ Gh. Diaconu 1971, 239-269.

³⁴ N. Gudea and V. Lucacel 1979.

³⁵ B. Mitrea and C. Preda 1966.

³⁶ D. Popescu 1938, 239-246; idem 1945, 485-505.

³⁷ G. Severeanu 1935.

³⁸ B. Saria 1928, 73-81.

³⁹ B. Кондић 1961, 201-214.

⁴⁰ I. Marović 1961, 106-120 with 2 tables.

⁴¹ Z. Vinski 1967, 5-87 with 50 tables and 3 maps.

⁴² R. Koščević 1980.

⁴³ D. Bojović 1983.

je katalog sa publiciranim materijalom pohranjenim u muzeju u Novom Sadu,⁴⁴ kao i radovi A. Jovanovića⁴⁵ i T. Težak-Gregl.⁴⁶ U skupini autora koji su se bavili problematikom antičkih fibula ističe se i I. Lokošek, koji je u dva rada obradio zoomorfne⁴⁷ i lučne fibule sa zglobom.⁴⁸

Od mlađih autora lukovičastim fibulama bavila se S. Ivčević. Ova autorica je dala detaljnu analizu navedenog tipa fibula, koje su do sada konstatirane u Saloni.⁴⁹ S. Ivčević je u još nekoliko radova obradila veći broj različitih tipova fibula iz Salone.⁵⁰ Od autora novije generacije na aucissa fibule u svom radu se osvrnuo i T. Šeparović.⁵¹ Pored već spomenute obimne knjige, R. Koščević je u više radova tretirala i problematiku antičkodobnih fibula.⁵² Najnoviji rad koji se odnosi na ovu problematiku u slovenskoj nauci je rad M. Buora.⁵³ U prvim godinama ovog stoljeća također su objavljeni radovi koji tretiraju problematiku prstenastih fibula iz Siska, među kojima je i rad Z. Wiewegha,⁵⁴ dok su analizu nekoliko tipova fibula sa lokaliteta Romulijane u Srbiji publicirali S. Petković i M. Živić.⁵⁵ Kao rezultat sveobuhvatne analize rimskih fibula na prostoru cijele Srbije, publicirana je i monografija S. Petković.⁵⁶

Stanje istraženosti fibula na prostoru Bosne i Hercegovine

Prostor današnje Bosne i Hercegovine, unatoč činjenici da je bogat ovom vrstom antičkog materijala, ostao je bez većih radova. Autori koji su se doticali ove problematike radili su to samo usputno, dajući osnovne informacije o pronađenim primjercima u kontekstu istraživanja protoantičkih ili antičkih lokaliteta. To se prije svega odnosi na radove F. Fiale,⁵⁷

⁴⁴ V. Dautova – Ruševljan 1977. (katalog).

⁴⁵ A. Jovanović 1975, 235 – 247; Isti 1976, 36 – 52; Isti 1978, 51 – 70.

⁴⁶ T. Težak – Gregl 1982, 99 – 110.

⁴⁷ I. Lokošek 1985, 73 – 81.

⁴⁸ I. Lokošek 1988, 5 – 19.

⁴⁹ S. Ivčević 2000, 125 – 164.

⁵⁰ S. Ivčević 1994, 216 – 227; Ista 2002, 229 – 277.

⁵¹ T. Šeparović 1998, 177 – 186.

⁵² R. Koščević 1991, 54 – 66; Ista 1999, 29 – 39; Ista 2000, 103 – 115.

⁵³ M. Buora 1997, 247 – 261.

⁵⁴ Z. Wiewegh 2003, 75 – 90.

⁵⁵ С. Петковић – М. Живић 2005, 439 – 459.

⁵⁶ S. Petković 2010.

⁵⁷ F. Fiala 1892, 403 sl. 19; Isti 1893, 152, sl. 12, T. III sl. 10, T. IV sl. 8, T. VI sl. 3 i 6; Isti 1894, 119, T. XIII sl. 11 i 13, T. XV sl. 6; Isti 1894 a, 427, 428, T. II sl. 5, T. III sl. 6; Isti 1894b, 749, sl. 43; Isti 1895, 137 T. VII sl. 8, 9, 11 – 15; Isti 1895 a, 367, T. II sl. 5, 8, 13; Isti 1895 b, 538 sl. 5; Isti 1896, 100 i 101 sl. 11 – 19; Isti 1896 a, 251 sl. 98; Isti 1889, 90 sl. 1.

place. To the forefront among such works is a catalogue of artefacts in the museum in Novi Sad,⁴⁴ along with works by A. Jovanović⁴⁵ and T. Težak-Gregl.⁴⁶ Another scholar who has dealt with antique fibulae is I. Lokošek, who produced two works dealing with zoomorphic fibulae⁴⁷ and hinged bow fibulae.⁴⁸

Among younger scholars, S. Ivčević has studied crossbow fibulae, giving a detailed analysis of fibulae of this type found to date in Salona.⁴⁹ She has also produced a number of other works dealing with several different types of fibulae from Salona.⁵⁰ Another younger-generation scholar who has turned his attention to Aucissa fibulae is T. Šeparović.⁵¹ In addition to her works already referred to, R. Koščević has also produced several dealing with the fibulae of Antiquity.⁵² The most recent work of Slavic scholarship dealing with fibulae is that of M. Buora.⁵³ Other recent works that deal with the penannular fibulae from Siscia/Sisak include that by Z. Wiewegh,⁵⁴ and an analysis of a number of types of fibula from Romulijane in Serbia published by S. Petković and M. Živić.⁵⁵ A comprehensive analysis of Roman fibulae throughout Serbia has led to the publication of a monograph by S. Petković.⁵⁶

The study of fibulae in Bosnia and Herzegovina

The area of present-day Bosnia and Herzegovina, though rich in such antique artefacts, lacks any major studies. Scholars who have dealt with the subject have done so only incidentally, providing basic details of specimens found in the context of investigations of proto-antique or antique sites. This is the case above all in the works of F. Fiala,⁵⁷

⁴⁴ V. Dautova-Ruševljan 1977 (catalogue).

⁴⁵ A. Jovanović 1975, 235-247; idem 1976, 36-52; idem 1978, 51-70.

⁴⁶ T. Gregl-Težak 1982, 99-110.

⁴⁷ I. Lokošek 1985, 73-81.

⁴⁸ I. Lokošek 1988, 5-19.

⁴⁹ S. Ivčević 2000, 125-164.

⁵⁰ S. Ivčević 1994, 216-227; idem 2002, 229-277.

⁵¹ T. Šeparović 1998, 177-186.

⁵² R. Koščević 1991, 54-66; idem 1999, 29-39; idem 2000, 103-115.

⁵³ M. Buora 1997, 247-261.

⁵⁴ Z. Wiewegh 2003, 75-90.

⁵⁵ C. Петковић and M. Живић 2005, 439-459.

⁵⁶ S. Petković 2010.

⁵⁷ F. Fiala 192, 403 ill. 19, idem 1893, 152, ill. 12, T. III ill. 10, T. IV ill. 8, T. VI ill. 3 and 6, idem 1894, 119, T. XIII ill. 11 and 13, T. XV ill. 6, idem 1894a, 427, 428, T. II ill. 5, T. III ill. 6, idem 1894b, 749, ill. 43, idem 1895, 137 T. VII, ill. 8, 9, 11-15, idem 1895a, 367, T. II ill. 5, 8, 13, idem 1895b, 538 ill. 5, idem 1896, 100 and 101 ill. 11-19, idem 1896a, 251 ill. 98, idem 1889, 90 ill. 1.

V. Radimskog,⁵⁸ K. Patscha,⁵⁹ Č. Truhelke,⁶⁰ M. Mandića, V. Čurčića⁶¹ i drugih. Analizom raspoloživih radova može se konstatirati da je najveći zamah u publiciranju fibula zabilježen u periodu do početka Prvog svjetskog rata. Period nakon 1918. bilježi opći pad, što se između ostalog osjeća i u iznimno malom broju radova u kojima su obrađivane i fibule.

U periodu nakon završetka Drugog svjetskog rata fibule sa prostora Bosne i Hercegovine zabilježene su u radovima D. Sergejevskog,⁶² V. Paškvalina,⁶³ T. Anđelića,⁶⁴ Đ. Baslera⁶⁵ i I. Bojanovskog.⁶⁶

Velike terensko – istraživačke aktivnosti I. Čremošnik rezultirale su i mnogobrojnim radovima u kojima su, između ostalog, publicirane i antičke fibule.⁶⁷ Zbog toga se može ustvrditi da je ova autorica dala i najveći doprinos prezentaciji fibula Bosne i Hercegovine od sredine prošlog stoljeća, do danas. Kao rezultat prezentiranja npubliciranog arheološkog materijala sa lokaliteta Mogorjelo, publiciran je i rad koji tretira nalaze rimskih fibula sa navedenog lokaliteta.⁶⁸ Isti autor je publicirao i sveobuhvatniji rad u kome je izvršio analizu svih primjeraka fibula iz zbirke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine.⁶⁹

Navedeni popis upotpunjuju i imena stručnjaka koji su se bavili srednjim vijekom ili prahistorijom, ali su se u dodirnim periodima I ili V – VI

⁵⁸ V. Radimsky 1890, 341, sl. 6; Isti 1891, 17 sl. 31, 32; Isti 1891 a, 417, 422, 423 sl. 5, 16 – 19, 20 – 22; Isti 1891 b, 166 sl. 7; Isti 1892, 11 i 20 sl. 10 i 31; Isti 1893, 482, 494 sl. 4 i 29; Isti 1893 a, T. XI sl. 9, T. XII, sl. 5, 7, 8, T. XIV, sl. 4 – 13, T. XV, sl. 1 – 7, T. XXIII, sl. 35 i 36; Isti 1894, 100 sl. 6; Isti 1894 a, 308 T. I sl. 1a i 1b; Isti 1894 b, 436 i 437 sl. 8 i 10; Isti 1895, 324 – 325 T. XIX, sl. 28 i 31.

⁵⁹ K. Patsch 1896, 463 – 464 sl. 1, 2, 3; Isti 1898, 499 sl. 6; Isti 1900, 315, 318, 338 sl. 7, 17, 32; Isti 1902, 9, 14 sl. 10, 21 – 23; Isti 1904, 48, 52 sl. 19 i 27; Isti 1904 a, 322, 334, 346 sl. 17, 50, 67; Isti 1906, 377 sl. 6; Isti 1910, 189, 190, 196 – 197 sl. 17, 23, 36 i 37; Isti 1914, 207 i 208, sl. 107 i 110.

⁶⁰ Č. Truhelka 1890, 81 sl. 26, 27, 28; Isti 1892, T. V, sl. 6 – 9; Isti 1899, 354 – 358 i 362 – 366; Isti 1901, 20 – 25 sl. 6 – 10, 11 – 14, 15 – 22, 23 i 24; Isti 1909, 436 – 439 sl. 31, 32; Isti 1914, 76, 82, 124, 127, 128 sl. 44, 52, 118, 122, 123.

⁶¹ V. Čurčić 1898, 630, 639 – 641, 647, 649, 653 sl. 1, 16 – 18, 21, 30, 31, 34 i 45; Isti 1908, T. III, sl. 6, 13; Isti 1909, 173, T. I, sl. 7 – 11.

⁶² D. Sergejevski 1947, 17 – 18 i 38; Isti 1950, 54.

⁶³ V. Paškvalin 1962, 148 sl. 2; Isti 1970, T. I, sl. 5; Isti 1980, 70 sl. 21 i 71 sl. 22 – 23; Isti 1990, 58 – 59, 85 T. XV, sl. 1a – 5; Isti 2003, 306 sl. d.

⁶⁴ T. Anđelić 1976, 203 T. XIII, sl. 10 a i 10 b.

⁶⁵ Đ. Basler 1977, T. VII, sl. 7 i 8, T. IX, sl. 1 – 4, sl. 6 – 8.

⁶⁶ I. Bojanovski 1981, 205 sl. 6.

⁶⁷ I. Čremošnik 1951, 260 sl. 40; Ista 1955, 115 sl. 8 i 9; Ista 1957, 152; Ista 1963, 119 sl. 11; Ista 1965, T. IX, sl. 10, 12, 15; Ista 1970, 50 T. IV, sl. 9, 105 – T. V, sl. 1 i 2; Ista 1976, 123 – 124 T. XXIII, sl. 1; Ista 1984, T. II, sl. 6 i T. IV, sl. 10; Ista 1989, 119 T. III, sl. 8, 120 T. IV, sl. 6.

⁶⁸ A. Busuladžić 2008, 21 – 55.

⁶⁹ A. Busuladžić 2010.

V. Radimsky,⁵⁸ K. Patsch,⁵⁹ Ć. Truhelka,⁶⁰ M. Mandić, V. Ćurčić⁶¹ and others. An analysis of the available material reveals that the publication of fibulae peaked in the years prior to World War I, and declined after 1918, as reflected in the very few works dealing with these artefacts.

Since the end of World War II, fibulae from Bosnia and Herzegovina have been dealt with in works by D. Sergejevski,⁶² V. Paškvalin,⁶³ T. Anđelić,⁶⁴ Đ. Basler⁶⁵ and I. Bojanovski.⁶⁶

The extensive field research conducted by I. Čremošnik resulted in numerous works in which antique fibulae feature.⁶⁷ It is fair to say that she is the scholar who has made the greatest contribution to the presentation of the fibulae of Bosnia and Herzegovina since the mid 20th century. The presentation of unpublished archaeological material from Mogorjelo led to the publication of a paper on the Roman fibulae from that site.⁶⁸ The same author has also published a comprehensive work providing an analysis of every fibula in the collection of the National Museum of Bosnia and Herzegovina.⁶⁹

To this list may be added the names of specialists in the mediaeval period or prehistory, and who have encountered antique and transitional-period material from the contact periods of the 1st or the 5th-6th centuries.

⁵⁸ V. Radimsky 1890, 341, ill. 6, idem 1891, 17 ill. 31, 32, idem 1891a, 417, 422, 423 ill. 5, 16-19, 20-22, idem 1891b, 166 ill. 7, idem 1892, 11 and 20 ill. 10 and 31, idem 1893, 482, 494 ill. 4 and 29, idem 1893a, T.XI ill. 9, T. XII ill. 5, idem 1894b, 436 and 437 ill. 8 and 10, idem 1895, 324-325 T.XIX ill. 28 and 31.

⁵⁹ K. Patsch 1896, 463-464 ill. 1, 2, 3, idem 1898, 499 ill. 6, idem 1900, 315, 318, 338 ill. 7, 17, 32, idem 1902, 9, 14 ill. 10, 21-23, idem 1904, 48, 52 ill. 19 and 27, idem 1904a, 322, 334, 346 ill. 17, 50, 67, idem 1906, 377 ill. 6, idem 1910, 189, 190, 196-197 ill. 17, 23, 36 and 37, idem 1914, 207 and 208, ill. 107 and 110.

⁶⁰ Ć. Truhelka 1890, 81 ill. 26, 27, 28, idem 1892, T. V, ill. 6-19, idem 1899, 354-358 and 362-366, idem 1901, 20-25 ill. 6-10, 11-14, 15-22, 23 and 24, idem 1909, 436-439 ill. 31, 32, idem 1914, 76, 82, 124, 127, 128 ill. 44, 52, 118, 122 123.

⁶¹ V. Ćurčić 1898, 630, 639-641, 647, 649, 653 ill. 1, 16-18, 21, 30, 31, 34 and 45, idem 1908, T. III ill. 6, 13, idem 1909, 173, T. and ill. 7-11.

⁶² D. Sergejevski 1947, 17-18 and 38, idem 1950, 54.

⁶³ V. Paškvalin 1962, 148 ill. 2, idem 1970, T. and ill. 5, idem 1980, 70 ill. 21 and 71 ill. 22-23, idem 1990, 58-59, 85 T. XV ill. 1a-5, idem 2003, 306 ill. d.

⁶⁴ T. Anđelić 1976, 203 T. XIII ill. 10a and 10b.

⁶⁵ Đ. Basler 1977, T. VII ill. 7 and 8, T. IX ill. 1-4, ill. 6-8.

⁶⁶ I. Bojanovski 1981, 205 ill. 6.

⁶⁷ I. Čremošnik 1951, 260 ill. 40, idem 1955, 115 ill. 8 and 9, idem 1957, 152, idem 1963, 119 ill. 11, idem 1965, T. IX ill. 10, 12, 15, idem 1970, 50 T. IV ill. 9, 105 – T. V ill. 1 and 2, idem 1976, 123-124 T. XXIII ill. 1, idem 1984, T. II ill. 6 and T. IV ill. 10, idem 1989, 119 T. III ill. 8, 120 T. IV ill. 6.

⁶⁸ A. Busuladžić 2008, 21 – 55.

⁶⁹ A. Busuladžić 2010.

stoljeća suočavali i sa antičkim i materijalom prelaznih perioda. U tim prilikama predmet njihove analize su bili i neki primjerci kasnolaten-skih, antičkih ili kasnoantičkih fibula.

Tako je Z. Marić u nekoliko radova obradio, između ostalog, i ranorimske nekropole sa prostora koji je nekada naseljavalo pleme Japoda.⁷⁰

N. Miletić je također u sklopu istraživanja ranosrednjovjekovnih nekropola u Mihaljevićima i Koritima publicirala i neke primjerke fibula koji se determiniraju u period razvijene i kasne antike.⁷¹

⁷⁰ Z. Marić 1968, 5 – 81; Isti 1962, 65.

⁷¹ N. Miletić 1956, T. XI, sl. 3; Ista 1979, 160 – 168, 172, 178 – 179, T. I sl. 9, 10, 15, 26, T. II, sl. 29, T. III, sl. 46, 49, 51, 53, 68, T. V, sl. 78, T. XIX, sl. 9 – 78, T. XXI, sl. 10.

In these circumstances, the object of their study has included a few late La Tène, antique or late antique fibulae.

This is the case in particular with a number of works by Z. Marić, whose study of an area formerly inhabited by the Iapod tribe included early Roman necropolises.⁷⁰

As part of her study of the early mediaeval necropolises in Mihaljevići and Korita, N. Miletić also published a number of fibulae dating to high and late Antiquity.⁷¹

⁷⁰ Z. Marić 1968, 5-81, idem 1962, 65.

⁷¹ N. Miletić 1956, T. XI ill. 3, idem 1979, 160-168, 172, 178-179, T. and ill. 9, 10, 15, 26, T. II ill. 29, T. III ill. 46, 49, 51, 53. 68, T. V ill. 78, T. XIX ill. 9-78, T. XXI ill. 10.

Načini proizvodnje

Fibule su izrađivane od različitih vrsta materijala. U prvom redu to su bili bronza, željezo, olovo, ali i plemeniti metal i zlato i srebro. Vrlo rijedak, ali konstatiran materijal je bila i kost. Bronza, legura bakra i kositra, bila je najzastupljenija vrsta materijala od koje su izrađivane fibule. Postotak bakra i kositra, kao i prisustvo drugih vrsta metala u izradi bronzanih fibula, potvrđeno je i analizom sisačkih primjeraka.⁷² Pored navedenih, u bronzi su često konstatirani olovo i cink.⁷³

Fibule su izrađivane kovanjem i lijevanjem. Prema dosadašnjem stepenu istraženosti i malobrojnih sačuvanih kalupa, može se zaključiti da je veći broj fibula izrađivan kovanjem.⁷⁴ U proizvodnom procesu lijevanja metal se izlijevao u dvodijelne glinene kalupe.

Pored glinenih, korišteni su i pješčani kalupi. Ova vrsta kalupa se izrađivala na način da se u vlažan pijesak utiskivao model fibule, a zatim se ponovo pokrивao vlažnim pijeskom. Kad bi se kalup osušio, odvajale su se dvije polovine, pri čemu bi se model vadio iz kalupa. Formirana dva dijela kalupa sa otiskom modela zagrijavanjem bi se spojila. Takav kalup je imao i kanale za zrak kroz koje je prilikom ulijevanja rastopljenog metala potisnuti zrak izlazio vani.⁷⁵

Proizvodnjom fibula pomoću glinenih kalupa bilo je moguće proizvesti mnogo više primjeraka, dok je kod pješčanih kalupa broj bio sveden samo na jednu seriju.⁷⁶

Nakon hlađenja polovine su se odvajale i proizvod bi izlazio na svjetlo dana. U toj fazi fibula se morala samo ručno obraditi i proces proizvodnje bi bio okončan.

Najmanje raširena je bila proizvodnja uz pomoć voska, pri čemu se kalup nije odvajao, nego bi ga tekući metal rastopio, a pijesak upio.⁷⁷

⁷² R. Koščević 1980, tekst V. Valković 113 – 134.

⁷³ S. Ivčević 2002, 233 – 234.

⁷⁴ D. Bojović 1983, 17.

⁷⁵ S. Ivčević 2002, 234.

⁷⁶ R. Koščević 1980, 37 i S. Ivčević 2002, 234.

⁷⁷ S. Ivčević 2002, 234.

Manufacture

Fibulae were made of various kinds of material, mainly bronze, iron and lead, but precious metals – gold and silver – were also used. Bone was also used, though very rarely. Bronze, an alloy of copper and tin, was the most common material used to make fibulae. The percentage of copper and tin, along with that of other metals used to make bronze fibulae, has been determined by an analysis of specimens from Sisak.⁷² Lead and zinc occur frequently in bronze, in addition to copper and tin.⁷³

Fibulae were made by forging and casting. Studies to date, and the few surviving moulds that have been found, suggest that most fibulae were forged.⁷⁴ Cast fibulae were made by pouring molten metal into a clay mould consisting of two halves.

Sand casting was also used. This process consisted of impressing a template of the fibulae into damp sand, and covering it with more damp sand. When the mould had dried, the two halves were separated and the template was removed. The two halves with the impression of the fibulae were then heated to fuse them. These moulds also had an air vent for the air to escape when the molten metal was poured into the mould.⁷⁵

It was possible to produce many more fibulae using clay moulds, whereas sand casting was limited to a single series.⁷⁶

After the metal had cooled, the two halves of the mould were separated, revealing the fibula, which had then to be hand-finished to complete the manufacturing process.

Least widespread was the use of the lost wax method, when the halves of the mould were not separated; instead, the molten metal melted the wax and the sand absorbed it.⁷⁷

---

⁷² R. Košćević 1980, text by V. Valković 113-134.

⁷³ S. Ivčević 2002, 233-235.

⁷⁴ D. Bojović 1983, 17.

⁷⁵ S. Ivčević 2002, 234.

⁷⁶ R. Košćević 1980, 37 and S. Ivčević 2002, 234.

⁷⁷ S. Ivčević 2002, 234.

Konstruktivna shema fibula

Bez obzira na tip i varijantu, sve fibule se sastoje iz dva osnovna dijela – tijela i igle. Tijelo predstavlja najveći i najznačajniji dio. Oblici i varijante tijela su bilježili promjene u izgledu i dekorativnim elementima, usljed čega danas i možemo definirati razlike i uočiti više tipova.

Osnovni elementi tijela su glava, luk i stopa. Glava je dio gdje je igla pričvršćena za tijelo, a mjesto gdje se igla uglavljuje naziva se stopa. Stopu i glavu spaja luk koji se tipološki najviše razlikuje kod pojedinih fibula. On je različitog presjeka i različito ukrašen. Metodi koji su primjenjivani prilikom ukrašavanja najčešće su se odnosili na način facetiranja, urezivanja, umetanja, ili, prilikom lijevanja i kovanja, izradom različitih zadebljanja koja su naknadno obrađivana.

Funkcionalno, stopa fibule je imala stariju ulogu jer je držačem pri državala iglu. Glava je nastala iz potrebe da se osigura da igla ne ispa-da iz držača. Osnovni princip pri tome je bio da pritiskom opruge ili zglobnog mehanizma igla ostane u držaču koji se nalazi kod stope i koji je njen sastavni dio. Osnovni dio stope je i bio držač igle. Mjesto gdje se igla uglavljivala u držač olučastog je oblika pa je stoga taj dio držača i dobio naziv. Stopa fibule imala je gornji prošireni dio, često ukrašen mnogobrojnim dekorativnim oblicima. Njegova širina i oblik su često oscilirali u odnosu na sam luk. Donji dio stope je spomenuti olučasti dio držača igle. Stopa je prema olučastom dijelu često imala i različite mehanizme osiguranja od ispadanja igle. Riječ je o žici u vidu resice, ili pločicama u vidu lamele.⁷⁸

Igla, kao drugi dio fibule, imala je presudnu ulogu u držanju odjeće i namjeni samog predmeta. U odnosu na način izrade, fibule mogu biti jednodijelne i dvodijelne. Primjerci koji su izrađivani od jednog komada žice nazvani su jednodijelne, a fibule kod kojih su tijelo i igla izrađeni iz dva različita dijela nazivaju se dvodijelne. Igle su sa tijelom povezane preko manje žice u obliku osovine.⁷⁹

Jednodijelne fibule su primjerci koji na glavi imaju oprugu. Prema broju i mjestu gdje se nalaze, opruge mogu biti jednostrane i dvostrane. Dvostrane opruge su izrađivane na obje strane luka. Pravljen je središnji navoj,

⁷⁸ D. Bojović 1983, 16.

⁷⁹ R. Košćević 1980, 9 – 10.

The construction and parts of a fibula

Regardless of type or variant, all fibulae consist of two basic elements, the body and the pin. The body is the largest and most important component, of which the shapes and variations record changes in the appearance and decoration that now form the basis for a classification of the various types.

The body itself consists of the head, bow and foot. The head is the end of the fibula where the pin is attached by a spring or hinge, and the foot the end where the pin fits into a catch. Head and foot are joined by a bow, which is the component revealing the greatest typological differences. The bow is of varying profile, and embellished with a variety of decorations. The most common techniques used to decorate the bow were faceting, chasing, engraving, insertion or the inclusion of various knobs or knots in the casting or forging process, which were then hand-finished.

Functionally, the foot of the fibula came before the head, since it was what held the pin in place. The head was added in response to the need to ensure that the pin did not come away from the catch-plate. The basic principle applied was to make use of the tension from the spring or hinge mechanism to hold the pin in place in a catch-plate or pin rest, which forms an integral part of the foot. The upper part of the foot of the fibula was wider, and often decorated in a variety of ways. The width and shape of the foot varied considerably in relation to the bow. The lower part of the foot consisted of the cannulate catch, where there were often various devices to hold the pin in place: a wire tassel or a catch-plate in the form of a lamella.⁷⁸

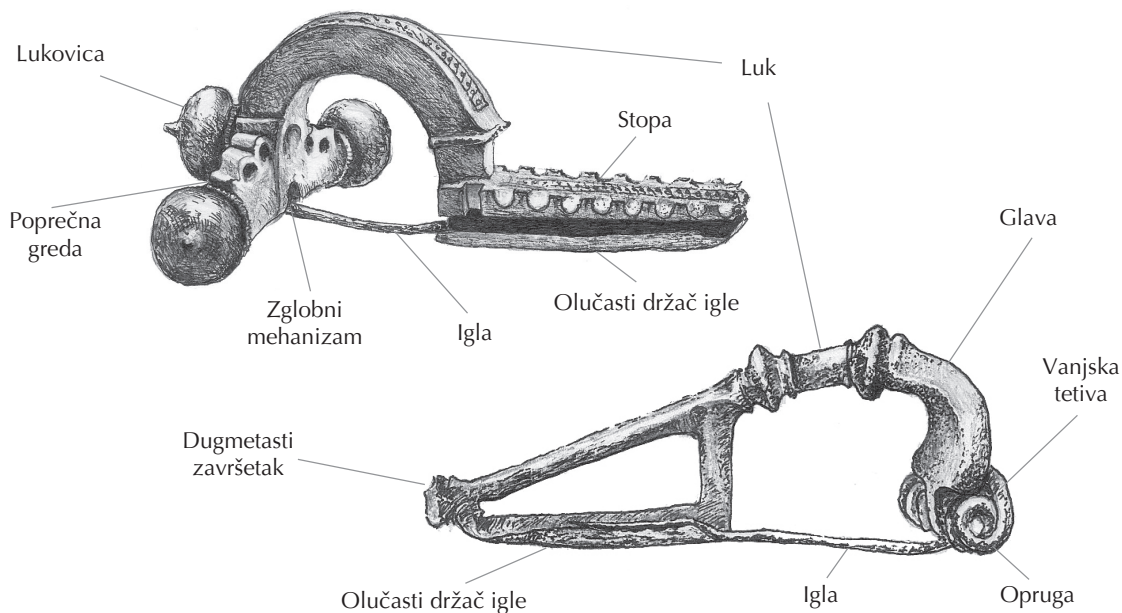
The pin, the other essential part of the fibula, was what fastened clothing, the very purpose of the fibula. Fibulae could consist of a single piece, with the pin a continuation of the body, or be composed of two parts, with a separate pin attached to the body by a small axle-like section.⁷⁹

One-piece fibulae have a spring at the head. The spring could be unilateral or bilateral, the latter wound around both sides of the fibula

⁷⁸ D. Bojović 1983, 16.

⁷⁹ R. Košćević 1980, 9-10.

a onda se ostatak žice, sa unutrašnje ili spoljašnje strane luka, prebacivao preko cijele dužine opruge. Dio opruge koji se prebacivao sa strane luka i nije bio navijen naziva se tetiva. Tetiva može biti omotana oko luka jednom ili više puta, a prema mjestu može biti unutrašnja (donja) ili spoljna (gornja), ovisno o tome da li je sa spoljašnje ili unutrašnje strane luka.⁸⁰

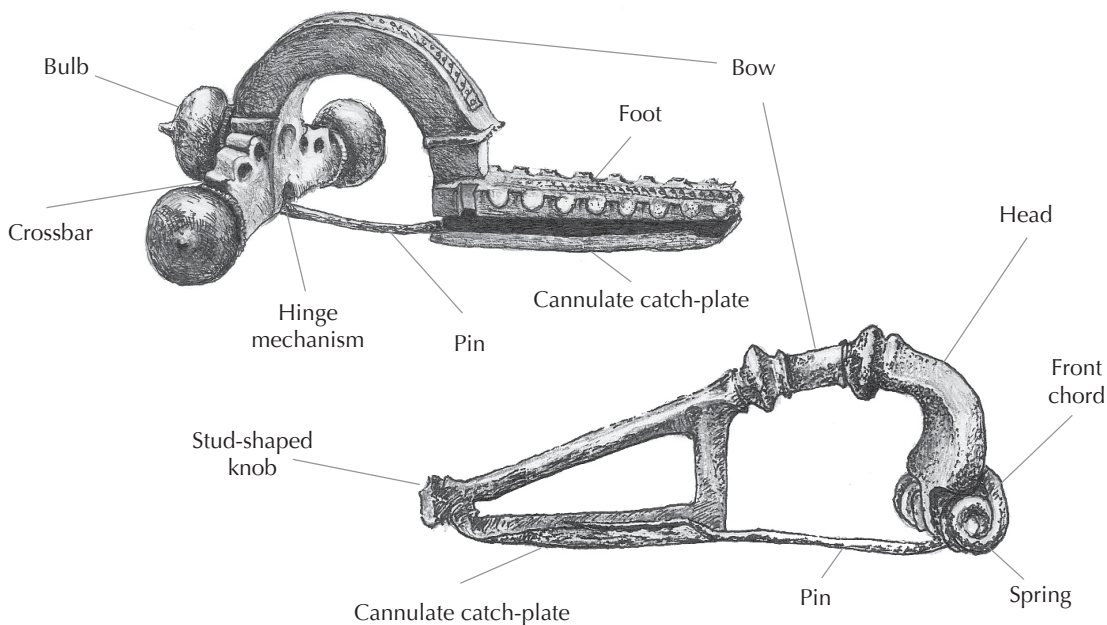
Kod dvodijelnih fibula početak luka je probušen. Pomoću osovine opruga je kroz lučnu rupu pričvršćivana za tijelo fibule. Ovakva opruga nije imala čvrstinu kao kod jednodijelnih primjeraka, što je osnovni nedostatak dvodijelnih fibula. Prednost pri dugotrajnom korištenju sastojala se u mogućnosti da su igla i opruga mogle biti zamijenjene.

Kod mnogih vrsta fibula opruga je iznad sebe imala proširenja različitih dimenzija i oblika, najčešće u vidu pločice ili grede. Opruga se naslanjala na ovo proširenje s ciljem da je dodatno učvrsti i da je pokrije. Kod tipa koljenastih fibula ova pločica je imala velike dimenzije i naglašena dekorativna rješenja. Neki tipovi fibula (galske i koljenaste sa oprugom u čahuri) imali su oprugu koja se nalazila u olučastoj čahuri.

Posebno raširen način vezanja igle i tijela je bio pomoću zglobnog mehanizma, tj. baglame. Sve fibule koje su imale ovaj mehanizam bile su sastavljene iz dva dijela. Konstatirane su dvije vrste zgloba u valjkastoj glavi i viseći zglob.

⁸⁰ D. Bojović 1983, 15.

body. A central revolution is formed, following which the rest of the wire is wound over the entire length of the spring on the inside or outside of the bow. The part of the spring that extends from one end of the spring to the other is known as the spring chord. The spring chord could be internal (passing under the bow) or external (passing over the bow).⁸⁰

In the case of fibulae consisting of two parts, a hole is pierced at one end of the bow, and the spring is attached to the body by an axis-pin passing through the hole. Springs of this kind were not as strong as those of one-piece fibulae, which was their main shortcoming; but they had the advantage, for long-term use, that the pin and spring could be replaced.

In many types of fibula, the spring was covered by an extension of the fibula body. These extensions were of various sizes and shapes, usually plate-like or bar-like. The spring rested on this extension; this was designed both to add strength and to conceal the spring, which is then known as a covered spring. In knee fibulae, the head plate was very large and highly decorated. In some types of fibula (the Gallic and the knee fibula with the spring contained in a housing), the spring housing was concave.

A method of joining body and pin that was especially widely used was the hinge. All hinged fibulae consist of two parts. Two types of hinge have been identified: those set in a cylindrical head, and hanging hinges.

⁸⁰ D. Bojović 1983, 15.

Tijelo fibule sa zglobom u valjkastoj glavi povijeno je na vanjsku ili unutrašnju stranu i po obliku podsjeća na valjak koji je u sredini šupalj. Da bi se ubacila probušena glava igle, valjak je na sredini prorezan. Kroz to mjesto i kroz otvor na igli provučena je osovinu u vidu žice. Ovom osovinom je igla pričvršćena za tijelo fibule. Glava igle je bila proširena, što je služilo za što jači potisak igle na mjestu gdje je ona ležala u držaču u donjem dijelu stope. Kako bi se amortiziralo spomenuto proširenje na glavi igle, prilikom upotrebe igle, bio je neophodan manji pritisak. Viseći zglob mehanizam karakterističan je za pločaste fibule (pločaste geometrijskog oblika, emajlirane pločaste). Mjesto gdje je pričvršćena igla posjeduje dvije probušene pločice, koje stoje jedna nasuprot drugoj. Između njih umetala se igla koja je bila učvršćena osovinom.⁸¹

⁸¹ D. Bojović 1983, 15 – 17.

The body of a fibula with a hinge in a cylindrical head was bent on the inside or outside, and resembles a hollow cylinder with a central slit to allow for the insertion of the head of the pin. An axle-pin was passed through this and the eye of the pin, attaching the pin to the body. The head of the pin was widened to create the greatest possible thrust where the pin lay in the catch-plate at the bottom of the foot. This meant that less pressure was required when the pin was in use to compensate for the flare at the head of the pin.

Hanging hinges were typical of plate fibulae (plates of geometric shape, enamelled plates). Two small plaques were cast on the back of the plate and the pin was attached by means of an axis-pin between the two.⁸¹

⁸¹ D. Bojović 1983, 15-17.

Rane predaucissa fibule na zglob

(red. br. 1)

U zbirci Franjevačkog muzeja u Tolisi nalazi se jedan primjerak ovog tipa fibula. Riječ je o najstarijem tipu lučne fibule, porijeklom iz Italije, kod koje je igleni mehanizam riješen sistemom zglobne konstrukcije. Prema navedenim elementima spada u oblik iz kojeg se razvila klasična aucissa fibula, mada je pojedini autori kategoriziraju samo kao jednu od varijanti ovih fibula.⁸²

Zajednička tipska karakteristika ovih fibula je ujednačeno izvijen luk trouglastog oblika, pri čemu je površina prema glavi šira i postupno se sužava prema stopi. Kod nekih fibula zapažen je ukrasni element u vidu niza tačkica i plitkih kanelura. Stopa se kod većeg broja primjeraka završava u obliku probušenog kruga, ali je kod nekih slučajeva zabilježen završetak u obliku duplog dugmetastog zadebljanja sa obje strane. Kod primjeraka kod kojih postoji kružna perforacija može se pretpostaviti da je služila za fiksiranje prostranih metalnih kuglica.

Raširenost ovog tipa je potvrđena mnogobrojnim nalazima sa lokaliteta Giubiasco, San Martino, Gurina, Binn, Sanzeno i Birgitz.⁸³ Znatna brojčana zastupljenost primjetna je i u Italiji, Bosni i Hercegovini, Francuskoj, Holandiji, Dalmaciji, Slovačkoj, Rusiji⁸⁴ kao i u nizu lokaliteta rimske Panonije.⁸⁵ Komparativni materijal se može konstatirati i kod više primjeraka iz Afrike, sa jedinom razlikom u završetku stope koji može biti dugmetast,⁸⁶ te primjercima u kojih se očituje razlika u ukrasnim detaljima u tehnici prolamanja na širem dijelu luka.⁸⁷

Primjerak iz zbirke Franjevačkog samostana u Tolisi pokazuje tipsku ujednačenost. Autori koji su se bavili analizom ranih predaucissa fibula na zglob smatraju da su korištene u kratkom vremenskom intervalu s kraja I stoljeća stare ere i početkom I stoljeća nove ere.⁸⁸ U odnosu na raširenost tipa i relativnu mnogobrojnost može se pretpostaviti da su korištene do kraja I stoljeća.

⁸² R. Koščević 1980, 14.

⁸³ S. Demetz 1999, T. 40, sl. 1 – 4 6 i 7.

⁸⁴ Z. Marić 1968, T. VI, sl. 4; I. Marović 1959, sl. 30; F. Fischer 1966, fig. 21; A. K. Амброз 1966, T. 4, с.а. 22; E. v. Patek 1942, T. V, sl. 9, 11 – 13; M. Lamiová – Schmiedlová 1961, T. II, sl. 2 i R. Koščević 1980, 14, T. II, sl. 9 i 11, A. Busuladžić 2010, 26 – 27.

⁸⁵ E. v. Patek 1942, T. V, sl. 9, 11 i 12.

⁸⁶ R. R. Gerharz 1987, 91, sl. 33 i 34.

⁸⁷ A. Busuladžić 2010, 27, E. v. Patek 1942, T. V, sl. 13, S. Demetz 1999, T. 40, sl. 5, T. Težak – Gregl 1982, 103, sl. 2/3.

⁸⁸ A. K. Амброз 1966, 27; Z. Marić 1968., 33.

Early pre-Aucissa hinged fibulae (serial no. 1)

The Franciscan Monastery in Tolisa possesses one specimen of this type of fibula, the oldest type of arched-bow fibula, originating in Italy, in which the pin is attached to the body by a hinge. The classic Aucissa fibula evolved from this type, though some authorities regard it as merely one of the variants of these fibulae.⁸²

These fibulae have in common their evenly-curved triangular bow, wider at the head and tapering gradually to the foot. Some specimens have decorations on the bow, in the form of a series of dots and shallow grooves. In most specimens the end of the foot has a circular perforation, but some have a double rounded stud on each side at the end. In those with a circular perforation, the hole probably served to attach sizeable metal beads.

The distribution of this type is attested to by numerous finds from Giubiasco, San Martino, Gurina, Binn, Sanzeno and Birgitz.⁸³ They are also well represented in Italy, Bosnia and Herzegovina, France, the Netherlands, Dalmatia, Slovakia and Russia,⁸⁴ as well as in a number of sites in Roman Pannonia.⁸⁵ Comparable material can also be found in a series of fibulae from Africa, with the only difference in the end of the foot, which may have a stud or knob,⁸⁶ as well as specimens displaying differences in the decorative piercing on the wider part of the bow.⁸⁷

The specimen from the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa displays typological uniformity. Scholars who have studied early pre-Aucissa joined fibulae are of the opinion that they were in use only briefly from the late 1st century BCE to the early 1st century CE.⁸⁸ The distribution and relatively frequent occurrence of the type suggest that they remained in use until the end of the 1st century.

⁸² R. Košćević 1980, 14.

⁸³ S. Demetz 1999, T. 40 ill. 1-4, 6 and 7.

⁸⁴ Z. Marić 1968, T. VI ill. 4, I. Marović 1959, ill. 30, F. Fischer 1966, fig. 21, A. K. Амброз 1966, T. 4, ill. 22, E. v. Patek 1942, T. V, ill. 9,11-13, M. Lamiova-Schmiedlova 1961, T. II ill. 2, and R. Košćević 1980, 14, T. II ill. 9 and 11, A. Busuladžić 2010, 26 -27.

⁸⁵ E. v. Patek 1942, T. V ill. 9, 11 and 12.

⁸⁶ R. R. Gerharz 1987, 91, ill. 33 and 34.

⁸⁷ A. Busuladžić 2010, 27, E. v. Patek 1942, T. V, ill. 13, S. Demetz 1999, T. 40, ill. 5, T. Težak-Gregl 1982, 103, ill. 2/3.

⁸⁸ A. K. Амброз 1966, 27; Z. Marić 1968, 33.

Fibule sa zglobom, lučno izduženim i profiliranim lukom (red. br. 2)

Primjerci ovog tipa nastali su u Galiji, miješanjem konstrukcionih i dekorativnih elemenata fibula sa zglobom i različitim tipova gal-skih fibula sa spiralnom oprugom na glavi, prvenstveno sa tzv. nertomarus tipom.⁸⁹ Od aucissa fibula su uzeti zglobni mehanizam i dugmetasto zadebljanje na kraju stope, a od fibula nertomarus preuzele su izdužen oblik.

Ove fibule imaju zglobni mehanizam na glavi fibule i izdužen ili blago povijen luk, koji je gotovo uvijek profiliran na različite načine. Na mjestu gdje počinje luk – kod glave – fibule nemaju proširenje u vidu pločice, što ih izdvaja od aucissa fibula. Luk je u vidu pločice, mada nisu rijetki ni slučajevi u vidu trougla, trapeza, ili trougaonih i četvrtastih pločica koje mogu biti same ili u grupi. Luk je najčešće ukrašen urezanim linijama ili tačkicama, ili ukrasima izvedenim u niello tehnicu.⁹⁰ Najčešće su izrađivane od mesinga i bakra.⁹¹

Primarno su bile zastupljene u zapadnim provincijama, prije svega u Galiji, i u području oko Rajne, odakle i vode porijeklo. Rasprostranjenost oblika i varijanti ovog tipa fibula potvrđuje i podatak da su pronađene u Panoniji,⁹² Dakiji, Donjoj i Gornjoj Meziji, sve do prostora Moldavije i jugozapadne Ukrajine.⁹³ Analogije se također mogu konstatirati u Bukureštu,⁹⁴ Sarajevu,⁹⁵ Saloni,⁹⁶ Claterni,⁹⁷ Perugi⁹⁸ i Dangstettenu.⁹⁹ Detalj pločaste stope, sa plitkim olučastim držačem igle uvjetno daje tipološke komparacije našeg primjerka sa fibulom iz Singidunuma.¹⁰⁰ Osim okruglog proširenja, od sredine do kraja luka

⁸⁹ S. Rieckhoff – Pauli 1977, 12.

⁹⁰ D. Bojović 1983, 27.

⁹¹ G. Ulbert 1959, 68.

⁹² E. v. Patek 1942, T. XII, sl. 13 – 15, T. XIII, sl. 1 – 16.

⁹³ D. Bojović 1983, 27.

⁹⁴ D. Popescu 1945, 488, sl. 2/ 10 i 489, sl. 3/ 23.

⁹⁵ D. Sergejevski 1947, 17 – 18, A. Busuladžić 2010, 37 – 40.

⁹⁶ S. Ivčević 2002, T. XIV, sl. 127.

⁹⁷ M. Guštin 1991, 32, fig 3, sl. 7.

⁹⁸ S. Rieckhoff 1975, 19, sl. 5.

⁹⁹ S. Demetz 1999, T. 41, sl. 1.

¹⁰⁰ D. Bojović 1983, 28, T. IV, sl. 30.

Hinged fibulae with a long arched and profiled bow

(serial no. 2)

This type originated in Gaul from a combination of the construction and decorative elements of hinged fibulae and the various types of Gallic fibulae with spiral springs at the head, mainly of the Nertomarus type.⁸⁹ They took from the Aucissa fibulae the hinge and the stud at the end of the foot, and from the Nertomarus type the elongated form.

These fibulae have a hinge at the head and an elongated or slightly curved bow, almost invariably profiled in one way or another. The fibula has no lugs or flanges where the bow begins at the head end, which distinguishes them from Aucissa fibulae. The bow is flat, though it is not uncommon to find some that are triangular, trapezoid or consisting of single or several triangular and square platelets. The bow is usually decorated with incised lines or dots, or with niello embellishments.⁹⁰ These are usually made of copper or brass.⁹¹

They were mainly represented in the western provinces, especially in the Rhine area of Gaul, where they originated. The diversity of shapes and variants of this type of fibula is attested by the fact that they have been found in Pannonia,⁹² Dacia, Moesia Inferior and Superior, and all the way to Moldavia and south-western Ukraine.⁹³ Analogies may be found in Bucharest,⁹⁴ Sarajevo,⁹⁵ Salona,⁹⁶ Clatern,⁹⁷ Perugia⁹⁸ and Dangstetten.⁹⁹ The detail of the flat foot with a shallow cannulate catch provides a provisional typological comparison between our specimen and a fibula from Singidunum.¹⁰⁰ In addition to a flat, round flange extending from the middle to the end of the bow, there are also instances

⁸⁹ S. Reickhoff-Pauli, 1977, 12.

⁹⁰ D. Bojović 1983, 27.

⁹¹ G. Ulbert 1959, 68.

⁹² E. v. Patek 1942, T. XII ill. 13-15, T. XIII ill. 1-16.

⁹³ D. Bojović 1983, 27.

⁹⁴ D. Popescu 1945, 488, ill. 2/ 10 and 489, ill. 3/ 23.

⁹⁵ D. Sergejevski 1947, 17-18, A. Busuladžić 2010, 37-40.

⁹⁶ S. Ivčević 2002, T. XIV, ill. 127.

⁹⁷ M. Guštin 1991, 32, fig 3, ill. 7.

⁹⁸ S. Rieckhoff 1975, 19, ill. 5.

⁹⁹ S. Demetz 1999, T. 41, ill. 1.

¹⁰⁰ D. Bojović 1983, 28, T. IV, ill. 30.

postoje i poluloptasta¹⁰¹ i četverougaona proširenja.¹⁰² Analogije su prisutne i u Nišu,¹⁰³ Singidunumu,¹⁰⁴ Vršcu,¹⁰⁵ Panoniji,¹⁰⁶ Njemačkoj¹⁰⁷, Bosni i Hercegovini¹⁰⁸ i Naroni.¹⁰⁹ U kontekst šire komparacije može se uvrstiti i primjerak koji se čuva u muzeju u Bolonji.¹¹⁰

Period izrade fibula sa zglobom, lučno izduženim i profiliranim lukom može se staviti u vrijeme od druge polovine I¹¹¹ do početka IV stoljeća.¹¹² Pretpostavlja se da su ove fibule najviše bile u upotrebi u II stoljeću.¹¹³ Prema nekim autorima procvat proizvodnje je bio u doba flavijevaca, a pojedini primjerci su proizvođeni i u doba kladijevaca.¹¹⁴

U zbirci Franjevačkog samostana u Tolisi evidentiran je jedan primjerak fibula ovog tipa, kod koga od karakterističnih elemenata postoji zglobni mehanizam, pločasti luk oštrog povijanja, te šire pločasto proširenje sa ukrasima u vidu uzdužnih kanelura i zvjezdica, te uzdignutih ivica na rubovima luka.

¹⁰¹ M. Guštin 1991, 32, fig 3, sl. 6.

¹⁰² B. Кондић 1961, 211, сл. 15.

¹⁰³ A. Jovanović 1978, 54, sl. 112.

¹⁰⁴ D. Bojović 1983, 28, T. IV, sl. 34 – 35.

¹⁰⁵ B. Кондић 1961, 211, сл. 16, 19 i 20.

¹⁰⁶ E. v. Patek 1942, T. XII, sl. 12, 13, i 14.

¹⁰⁷ S. Rieckhoff 1975, T. 8, sl. 117 – 120; Ista 1977, Abb. 4, sl. 70.

¹⁰⁸ A. Busuladžić 2010, 37 – 40.

¹⁰⁹ S. Ivčević 2003, 132, sl. 11.

¹¹⁰ S. Demetz 1999, 432, fig 3, br. 11.

¹¹¹ S. Ivčević 2003, 132 sa ostalom literaturom.

¹¹² D. Bojović 1983, 27.

¹¹³ L. Lerat 1956, 34.

¹¹⁴ G. Ulbert 1959, 68.

of hemispherical¹⁰¹ and quadrilateral flanges.¹⁰² There are analogies in Niš,¹⁰³ Singidunum,¹⁰⁴ Vršac,¹⁰⁵ Pannonia,¹⁰⁶ Germany,¹⁰⁷ Bosnia and Herzegovina,¹⁰⁸ and Naron.¹⁰⁹ A broader comparison is also provided by a specimen in the Bologna Museum.¹¹⁰

Hinged fibulae with an elongated, arched, profiled bow may be dated to the latter half of the 1st century¹¹¹ through to the early 4th century.¹¹² Their use was probably most widespread in the 2nd century.¹¹³ Some authorities believe that they were made in greatest numbers during the Flavian dynasty, but some were also produced at the time of the Claudians.¹¹⁴

The collection of the Franciscan Monastery in Tolisa includes one specimen of this type of fibula, which displays the typical hinge mechanism, the flat, acutely angled bow, and the flat flange decorated with longitudinal grooves and stars, as well as the raised edges of the bow.

¹⁰¹ M. Guštin 1991, 32, fig 3, ill. 6.

¹⁰² B. Коңдић 1961, 211, ill. 15.

¹⁰³ A. Jovanović 1978, 54, ill. 112.

¹⁰⁴ D. Bojović 1983, 28, T. IV, ill. 34-35.

¹⁰⁵ B. Коңдић 1961, 211, ill. 16, 19 and 20.

¹⁰⁶ E. v. Patek 1942, T. XII, ill. 12, 13 and 14.

¹⁰⁷ S. Rieckhoff 1975, T. 8, ill. 117 – 120; idem 1977, Abb. 4, ill. 70.

¹⁰⁸ A. Busuladžić 2010, 37 – 40.

¹⁰⁹ S. Ivčević 2003, 132, ill. 11.

¹¹⁰ S. Demetz 1999, 432, fig 3, no. 11.

¹¹¹ S. Ivčević 2003, 132 with other reference works.

¹¹² D. Bojović 1983, 27.

¹¹³ L. Lerat 1956, 34.

¹¹⁴ G. Ulbert 1959, 68.

Noričko–panonske fibule sa dva diska na luku i perforiranim držačem igle

(red. br. 3)

Noričko-panonske fibule sa dva diska na luku poznate su u stručnoj literaturi pod različitim nazivima.¹¹⁵ Nastale su iz kasnolatskih fibula.¹¹⁶ Ovaj tip fibula najrasprostranjeniji je na prostoru jugoistočnog Norika i jugozapadne Panonije.¹¹⁷ Iz spomenutih područja njihova upotreba se širila i prema granicama današnje Češke, Slovačke, Rumunije i Moldavije.¹¹⁸ Mlađe varijante ovog tipa u manjem broju su zastupljene i na prostorima Donje¹¹⁹ i Gornje Mezije¹²⁰ te Panonije.¹²¹

Osnovna konstrukciona osobina ovih fibula je izduženi luk koji na različitim dužinama posjeduje dva diska. Presjek diskova je kružan. Luk je plitko savijen, a presjek između diskova je kružan ili rombičan. Glava fibule je u vidu presječene retorte. Na glavi je opruga, koja u najvećem broju slučajeva ima šest ili osam spiralnih navoja. Držać tetive je u obliku uzane trake, ili šire pločice koja je ukrašena u tremolo tehnici. Držać igle je različito ukrašen, najčešće probušenim tačkicama ili pravougaono–kvadratnim otvorima.¹²²

U zbirci Franjevačkog samostana u Tolisi postoji jedan oštećeni primjerak kod koga je očuvana samo glava sa dijelom luka. Nedostajanje većeg dijela fibule onemogućava bilo kakvu precizniju determinaciju u okviru generalne tipologije.

Veliki je broj primjeraka koji se mogu postaviti u direktnu komparaciju sa našim primjerkom; publicirani primjerci iz Siscije,¹²³ širih prostora Karpata,¹²⁴ Drnova, Dorbirna i Wagne,¹²⁵ Devina i Graza,¹²⁶ Bukurešta,¹²⁷

¹¹⁵ O. Almgren 1923, 109; E. v. Patek 1942, 88; G. Ulbert 1959, 65; J. Garbasch 1965, 26; E. Ettlinger 1973, 64; W. Jobst 1975, 44.

¹¹⁶ O. Almgren 1923, 109.

¹¹⁷ R. Koščević 1980, 19.

¹¹⁸ A. K. Амброз 1966, 39.

¹¹⁹ C. Стефанов 1958, 511.

¹²⁰ D. Bojović 1983, 30.

¹²¹ V. Dautova – Ruševljan (katalog izložbe) 1986, 88, sl. 289 desno.

¹²² D. Bojović 1983, 30 i R. Koščević 1980, 19.

¹²³ R. Koščević 1980, T. VIII, sl. 51, T. VIII, sl. 50, T. IX, sl. 55 i 57.

¹²⁴ I. Hunyady 1942, T. C, sl. 5.

¹²⁵ S. Demetz 1999, T. 12, sl. 4 – 6.

¹²⁶ S. Demetz 1999, T. 10, sl. 4 i 7.

¹²⁷ D. Popescu 1945, 491, sl. 4/42.

Double-knot Norico-Pannonian fibulae with open-work catch-plate (serial no. 3)

Norico-Pannonian fibulae with two knots on the bow are known by various names in specialist works.¹¹⁵ They evolved from late La Tène fibulae,¹¹⁶ and are the most widely distributed type of fibula in southeaster Noricum and southwestern Pannonia.¹¹⁷ From there their use spread towards the borders of the present-day Czech Republic, Slovakia, Romania and Moldavia.¹¹⁸ Later variants of this type are also represented in lesser numbers in Moesia Inferior¹¹⁹ and Superior¹²⁰ and Pannonia.¹²¹

The basic feature of these fibulae is the elongated bow with two round knots at varying points. The bow has a shallow curve, and is circular or rhomboid in section between the knots. The head of the fibula is in the form of a truncated retort. The spring usually has six or eight spiral revolutions. The spring-chord plate is in the form of a narrow strap or wide platelet with tremolo-line decoration. The catch-plate is decorated in a variety of ways, usually with small perforations or quadrangular openings.¹²²

The collection of the Franciscan Monastery in Tolisa includes one specimen of this type of fibula, of which only the head and part of the bow are still extant. The absence of the greater part of the fibula makes it impossible to place it exactly within the general typology.

There are numerous specimens that provide a direct comparison with ours; published specimens from Siscia,¹²³ the Carpathian region,¹²⁴ Drnovo, Dorbirn and Wagna,¹²⁵ Devin and Graz,¹²⁶ Bucharest,¹²⁷ and in

¹¹⁵ O. Almgren 1923, 109, E. v. Patek 1942, 88, G. Ulbert 1959, 65, J. Garbasch 1965, 26, E. Ettlinger 1973, 64, W. Jobst 1975, 44.

¹¹⁶ O. Almgren 1923, 109.

¹¹⁷ R. Košćević 1980, 19.

¹¹⁸ A. K. Амброз 1966, 39.

¹¹⁹ C. Стефанов 1958, 511.

¹²⁰ D. Bojović 1983, 30.

¹²¹ V. Dautova-Ruševljan (exhibition catalogue) 1986, 88 ill. 289 right.

¹²² D. Bojović 1983, 30 and R. Košćević 1980, 19.

¹²³ R. Košćević 1980, T. VIII, ill. 51, fig. 50, T. IX, fig. 55 and 57.

¹²⁴ I. Hunyady 1942, T. C, fig. 5.

¹²⁵ S. Demetz 1999, T. 12, fig. 4 – 6.

¹²⁶ S. Demetz 1999, T. 10, fig. 4 and 7.

¹²⁷ D. Popescu 1945, 491, fig. 4/42.

te Panonije,¹²⁸ Riedena, Sanzena,¹²⁹ Akvileje¹³⁰ i prostora današnje Bosne i Hercegovine.¹³¹

Vremenski okvir datiranja pretpostavlja interval od samih početaka I stoljeća¹³² pa sve do II stoljeća.¹³³ Prema nekim autorima, vrijeme korištenja ovih fibula je pomjereno do III stoljeća.¹³⁴

¹²⁸ E. v. Patek 1942, T. III, sl. 4, 5, 6.

¹²⁹ S. Demetz 1999, T. 11, sl. 4 i 5.

¹³⁰ R. Koščević 2000, 107, br. 166. U radu je publiciran još jedan primjerak istog tipa br. 167, ali bez pobliže oznake mjesta.

¹³¹ A. Busuladžić 2010, 44 – 46.

¹³² A. K. Амѡроз 1966, 39; I. Peškar 1972, 75 i 76.

¹³³ D. Bojović 1983, 30.

¹³⁴ G. Ulbert 1959, 66.

Pannonia,¹²⁸ Rieden, Sanzeno,¹²⁹ Aquileia¹³⁰ and present-day Bosnia and Herzegovina.¹³¹

In date they probably range from the very beginning of the 1st century¹³² through to the 2nd century.¹³³ Some authorities date their use to the 3rd century.¹³⁴

¹²⁸ E. v. Patek 1942, T. III, fig. 4, 5, 6.

¹²⁹ S. Demetz 1999, T. 11, fig. 4 and 5.

¹³⁰ R. Koščević 2000, 107, no. 166. Another specimen of the same type no. 167 is published in this paper, but without precise indication of the site.

¹³¹ A. Busuladžić 2010, 44-46.

¹³² A. K. Амѡроз 1966, 39, I, Peškar 1972, 75 and 76.

¹³³ D. Bojović 1963, 30.

¹³⁴ G. Ulbert 1959, 66.

Izrazito profilirane fibule sa potpornom gredom i oprugom

(red. br. 4 – 26)

Izrazito profilirane fibule potiču od kasnolatskih fibula koje imaju zadebljalu glavu i luk, a držač im je u vidu rama. Ove kasnolatske fibule izrađivane su u sjevernoj Italiji i na širem prostoru Alpa.

Ovaj tip fibula karakterističan je po potpornoj gredi u vidu uzane i dugačke pravougaone pločice.¹³⁵ Osnovna funkcija grede – pločice je da sa tetivom učvrsti oprugu fibule. Opruga, koja se produžava u iglu, mogla je biti izvedena zajedno sa tijelom fibule (jednodijelna), ili odvojeno pričvršćena za tijelo (dvodijelna). Opruga posjeduje najčešće osam spiralnih navoja, po četiri sa svake strane držača tetive. Luk fibule je različito savijen i ukrašen jednom ili više puta profiliranim zadebljanjem. Kraj stope je u vidu dugmeta. Držač igle je kod starijih varijanti probušen, a kod mlađih površina je puna, bez rupa.

Prema do sada pronađenim primjercima može se zaključiti da su naročito brojne na prostorima Norika i sjeverno od Dunava.¹³⁶ Pored navedenih prostora, dosta su brojne i na području današnje Češke, obalama Baltika,¹³⁷ južnim i zapadnim predjelima Ukrajine, Moldavije,¹³⁸ kao i u zapadnim dijelovima provincija Panonije i Dakije.¹³⁹ Zastupljenost je konstatirana i na lokalitetima Zollfelda, Wiązowa, Trenta, Kemnitz, Kempten, Klagenfurta i Dobrichova – Pičhora.¹⁴⁰

Na širim prostorima Gornje Mezije javljaju se sporadično,¹⁴¹ dok su na prostoru Siscije zastupljene u znatnom broju.¹⁴² Nekolicina je pronađena u Vršcu,¹⁴³ Singidunumu¹⁴⁴ i Neviodunumu.¹⁴⁵ Značajan broj

¹³⁵ O. Almgren 1923, 34 ff.

¹³⁶ D. Bojović 1983, 32.

¹³⁷ H. Hundt 1964, 167.

¹³⁸ A. K. Амброз 1966, 36.

¹³⁹ D. Popescu 1938, 242, sl. 3; Isti 1945, 491, sl. 4/32 – 33.

¹⁴⁰ S. Demetz 1999, T. 34, sl. 5 i 6, T. 35, sl. 1 – 4, T. 36, sl. 2 i 4.

¹⁴¹ I. – P. Nad 1964, T. XXIX, sl. 6; B. Кондић 1961, 201; A. Jovanović 1978, 51, sl. 98, D. Bojović 1983, 32.

¹⁴² R. Košćević 1980, 20 – 23 sa T. IX, sl. 56, 58 i 61.

¹⁴³ B. Кондић 1961, 210, сл. 2 – 3, 5

¹⁴⁴ D. Bojović 1983, 37 sa T. X, sl. 85 – 88.

¹⁴⁵ S. – P. Petru 1978, T. VII.

Highly profiled fibulae with spring and spring plate

(serial nos. 4-26)

Highly profiled fibulae derive from late La Tène fibulae with a thickened head and bow and a frame-like catch-plate. These late La Tène fibulae were made in northern Italy and throughout the Alps.

This type of fibula typically has a spring plate in the form of a long, narrow, rectangular platelet.¹³⁵ The basic purpose of this bar or platelet was to reinforce the spring by means of the spring chord. The spring from which the pin extends could be made of a single piece with the body or as a separate piece attached to the body. The spring usually has eight spiral revolutions, four on each side of the spring chord attachment. The bow is bent in different ways and decorated with one or more ridged or moulded extrusions. The foot has a stud at the end. The catch-plate is of open-work design in earlier variants and solid in later ones.

Specimens found to date suggest that they were particularly common in Noricum and north of the Danube.¹³⁶ They are also fairly common in the present-day Czech Republic, the Baltic coastal regions,¹³⁷ southern and western Ukraine, Moldavia,¹³⁸ and the western regions of the provinces of Pannonia and Dacia.¹³⁹ They have been found, too, at Zollfeld, Wiązów, Trent, Kemnitz, Kempten, Klagenfurt and Dobřichova-Pičhora.¹⁴⁰

They are only occasionally to be found throughout Moesia Superior,¹⁴¹ but are present in significant numbers in Siscia.¹⁴² A few have been found in Vršac,¹⁴³ Singidunum¹⁴⁴ and Nevidunum.¹⁴⁵ Considerable numbers

¹³⁵ O. Almgren 1923, 34 ff.

¹³⁶ D. Bojović 1983, 32.

¹³⁷ H. Hundt 1964, 167.

¹³⁸ A. K. Амброз 1966, 36.

¹³⁹ D. Popescu 1938, 242, fig. 3; idem 1945, 491, fig. 4/32-33.

¹⁴⁰ S. Demetz 1999, T. 34, fig. 5 and 6, T. 35, fig. 1-4, T. 36, fig. 2 and 4.

¹⁴¹ I. – P. Nađ 1964, T. XXIX, fig. 6; B. Кондић 1961, 201; A. Jovanović 1978, 51, fig. 98, D. Bojović 1983, 32.

¹⁴² R. Koščević 1980, 20-23 with T. IX, fig. 56, 58 and 61.

¹⁴³ B. Кондић 1961, 210, ill. 2-3, 5

¹⁴⁴ D. Bojović 1983, 37 with T. X, fig. 85-88.

¹⁴⁵ S. – P. Petru 1978, T. VII.

ovog tipa fibula konstatiran je u japodskim nekropolama u dolini rijeke Une,¹⁴⁶ na prostoru Bosne i Hercegovine. U znatnom broju su zastupljene u gornjogermanskim i recijskim prostorima, Češkoj, Slovačkoj, Moravskoj, Donjoj Meziji, Panoniji.¹⁴⁷ Po jedan primjerak različitih varijanti ovog tipa zastupljeni su i u Gamzigradu.¹⁴⁸ Znatno brojeva pronađen je u Nevioudunumu, Poetoviju i Emoni.¹⁴⁹ Njihova slabija zastupljenost primijećena je u Saloni¹⁵⁰ i dalmatinskim otocima,¹⁵¹ kao i na prostorima zapadno od Rajne. Sličan komparativni materijal se može konstatirati i na više lokaliteta; Taio, Cles, Riom, Kirchheim – Heimstetten i Poing.¹⁵²

U kontekstu rasprostranjenosti, može se zaključiti da su široko upotrebljavane na prostorima Carstva, naročito u provincijama koje su gravitirale rijeci Dunavu, kao i rijekama Elbi, Odri i Visli.

Korištene su u vremenskom intervalu od I do II stoljeća. Porijeklo vode iz Norika i Panonije. Izvožene su i van granica Carstva, ali su pojedine varijante ostale karakteristične za određene provincije i regione.¹⁵³

Prema konstrukciji, fibule ovog tipa u našoj zbirci se mogu svrstati u više varijanti.

Varijanta I

(red. br. 4 – 14)

Prva varijanta je u našoj zbirci najviše zastupljenja. Karakteristična je po tome, što se po obliku tijela fibule ne razlikuje, odnosno vrlo je slična tipu izrazito profiliranih fibula bez potporne grede. Jedina razlika u odnosu na navedeno je postojanje poprečne grede. Zajednička im je karakteristika više trouglasta glava, vrat između glave i potporne grede, na sredini luka greben ili disk, te često po sredini glave i luka linija. Luk je uglavnom plitko izveden. Stope se završavaju u obliku žira, dugmeta i dugmeta sa trnom na vrhu.

Prema mnogobrojnim autorima koji su se bavili datiranjem ovih fibula, njihov vremenski okvir se može najvjerojatnije definirati od prvih decenija I stoljeća do sredine II stoljeća.¹⁵⁴

¹⁴⁶ Z. Marić 1968, 5 – 81.

¹⁴⁷ E. v. Patek 1942, T. IV, sl. 9 i 10, S. Rieckhoff 1975, T. 2, sl. 15 i 16.

¹⁴⁸ С. Петковић – М. Живић 2005, 441 – 443.

¹⁴⁹ D. Bojović 1983, 33.

¹⁵⁰ S. Ivčević 2002, T. XI, sl. 96.

¹⁵¹ T. Težak – Gregl 1982, 102, sl. 1/4 i 5.

¹⁵² S. Demetz 1999, T. 37, sl. 3 – 5, T. 38, sl. 1 i 2.

¹⁵³ D. Bojović 1983, 31, H. Drescher 1957, 87, sl. 1, 2, 3.

¹⁵⁴ E. v. Patek 1942, 96; H. Hundt 1964, 173; W. Krämer 1953, 76; V. Štribar 1968, 455; Z. Marić 1968, 5ff i D. Bojović 1983, 32.

of this type of fibula have been found in Iapod necropolises in the River Una valley¹⁴⁶ in Bosnia and Herzegovina, and in the Upper Germanic and Rhaetian regions, the Czech Republic, Slovakia, Moravia, Moesia Inferior and Pannonia.¹⁴⁷ One example of each of several variants of this type are also represented in Gamzigrad.¹⁴⁸ A significant number have been found in Nevioudunum, Poetovi and Emona.¹⁴⁹ They are poorly represented in Salona¹⁵⁰ and on the Dalmatian islands,¹⁵¹ as well as in the regions west of the Rhine. Comparable material may be found at several sites: Taio, Cles, Riom, Kirchheim-Heimstetten and Poing.¹⁵²

Their distribution suggests that they were in widespread use in the Empire, particularly in the provinces gravitating to the River Danube, as well as the Elba, Oder and Vistula.

These fibulae were in use from the 1st and 2nd century on. They originated in Noricum and Pannonia, and were also exported beyond the Empire, but individual variants remain typical of certain provinces and regions.¹⁵³

The construction of these fibulae in our collection forms the basis for classifying them into several variants.

Variant I

(serial nos. 4-14)

Most of the fibulae of this type in our collection belong to the first variant. Typically, the body of the fibula is very similar to the type of highly profiled fibula with no spring plate, the only difference being the presence, in this case, of a cross-bar. They have in common a triangular head, a neck between the head and the spring plate, a ridge or knot midway along the bow, and often a line along the middle of the head and bow. The bow is usually shallow. The end of the foot has an acorn-like knob, stud or spiked stud.

The many authorities who have dated these fibulae place them in the early decades of the 1st century to the mid 2nd century.¹⁵⁴

¹⁴⁶ Z. Marić 1968, 5-81.

¹⁴⁷ E. v. Patek 1942, T. IV, fig. 9 and 10, S. Rieckhoff 1975, T. 2, fig. 15 and 16.

¹⁴⁸ С. Петковић – М. Живић 2005, 441-443.

¹⁴⁹ D. Bojović 1983, 33.

¹⁵⁰ S. Ivčević 2002, T. XI, fig. 96.

¹⁵¹ T. Težak – Gregl 1982, 102, fig. 1/4 and 5.

¹⁵² S. Demetz 1999, T. 37, fig. 3 – 5, T. 38, fig. 1 and 2.

¹⁵³ D. Bojović 1983, 31. H. Drescher 1957, 87 ill. 1, 2, 3.

¹⁵⁴ E. v. Patek 1942, 96, H. Hundt 1964, 173. W. Krämer 1953, 76, V. Štribar 1968, 455, Z. Marić 1968, 5 ff, and D. Bojović 1983, 32.

Varijanta II

(red. br. 15 – 18)

Varijanta o kojoj je riječ razvila se iz starije prethodne varijante. Osnovna karakteristika ove varijante je tijelo u obliku slova S. Na držaču igle ukrasni otvori su u obliku krugova, za razliku od prethodne varijante gdje su otvori bili četverougao. Ispod potporne grede se nalazi opruga sa spiralnim navojima i spoljašnjom tetivom. Na sredini luka se nalazi zadebljanje u vidu diska kružnog presjeka. Disk može biti više puta profiliran. Na kraju stope se nalazi zadebljanje u obliku dugmeta ili žira koje na sredini često ima trn. Držać igle je koso zasječen, a ponekad je četvrtastog oblika. Svi primjerci su jednočlani.

Osnovne razlike koje možemo razlučiti odnose se na brojnost otvora na držaču igle. Nažalost, stepen očuvanosti naših primjeraka ne ostavlja prostor za bilo kakvu analizu ovog segmenta. Dio glave koji se oslanja na potpornu gredu savijen je prema unutrašnjosti.

U kontekstu rasprostranjenosti, može se zaključiti da su široko upotrebljavane na prostorima Carstva, naročito u provincijama koje su gravitirale rijeci Dunavu, kao i rijekama Elbi, Odri i Visli. U znatnom broju su zastupljene u gornjogermanskim i recijskim prostorima, Češkoj, Slovačkoj, Moravskoj, Donjoj Meziji, Panoniji¹⁵⁵ i Dakiji.¹⁵⁶ Znatan broj je pronađen i na lokalitetima u današnjoj Bosni i Hercegovini.¹⁵⁷ Po jedan primjerak ove varijante zastupljen je i u Gamzigradu¹⁵⁸ i Vršcu.¹⁵⁹ Znatan broj pronađen je u Neviodunumu, Poetoviju i Emoni.¹⁶⁰ Njihova slabija zastupljenost primijećena je u Gornjoj Meziji,¹⁶¹ Saloni¹⁶² i dalmatinskim otocima,¹⁶³ kao i na prostorima zapadno od Rajne.

Ova varijanta u većem broju je konstatirana na prostorima Siska.¹⁶⁴ Pretpostavlja se da je jedan od centara proizvodnje ovih primjeraka bio upravo u Sisku.¹⁶⁵

Prema dataciji, primjerci druge varijante se mogu staviti u vremenski okvir prvih decenija I stoljeća do prve decenije II stoljeća.¹⁶⁶

¹⁵⁵ E. v. Patek 1942, T. IV, sl. 9 i 10, S. Rieckhoff 1975, T. 2, sl. 15 i 16.

¹⁵⁶ D. Popescu 1945, 491, sl. 4/34.

¹⁵⁷ A. Busulađić 2010, 50 – 51, Z. Marić 1968, 5 – 81.

¹⁵⁸ С. Петковић – М. Живић 2005, 441 – 443.

¹⁵⁹ В. Кондић 1961, 210, сл. 3.

¹⁶⁰ D. Bojović 1983, 33.

¹⁶¹ A. Jovanović 1978, 51, sl. 98.

¹⁶² S. Ivčević 2002, T. XI, sl. 96.

¹⁶³ T. Težak – Gregl 1982, 102, sl. 1/4 i 5.

¹⁶⁴ R. Koščević 1980, T. X, sl. 62 – 69.

¹⁶⁵ R. Koščević 1975, 51.

¹⁶⁶ O. Almgren 1923, 36; I. Kovrig 1937, 116; E. v. Patek 1942, 96; W. Krämer 1957, 76; Z. Marić 1968, 36; V. Kolšek 1972, 154; S. Petru 1972, 80; S. Rieckhoff 1975, 13; S. Rieckhoff – Pauli 1977, 8; R. Koščević 1980, 21; D. Bojović 1983, 34 i S. Ivčević 2002, 237.

Variant II*(serial nos. 15-18)*

This variant evolved from the preceding, earlier variant. Its basic feature is its S-shaped body. The decorative perforations on the open-work catch-plate are circular, unlike the previous variant, in which they are square. The spring, with spiral revolutions and an external spring chord, is below the spring plate. The bow has a single central knot, which may be multi-ridged. The end of the foot has a stud or acorn-like knob, often with a central spike. The catch-plate is slit diagonally, and is sometimes square in shape. All these fibulae are made of a single piece.

The basic differences that can be identified concern the number of openings on the catch-plate. Unfortunately, our specimens are too poorly preserved to allow for any analysis of this part of the fibula. The part of the head resting on the spring plate is bent inwards.

Their distribution suggests that they were widely used throughout the Empire, particularly in the provinces gravitating to the river Danube, as well as to the Elba, Oder and Vistula. They are found in significant numbers in the Upper Germanic and Rhaetian areas, the present-day Czech Republic, Slovakia, Moravia, Moesia Inferior, Pannonia¹⁵⁵ and Dacia.¹⁵⁶ Significant numbers have also been found at various sites in present-day Bosnia and Herzegovina.¹⁵⁷ One was found in Gamzigrad¹⁵⁸ and one in Vršac.¹⁵⁹ Considerable numbers have been found in Nevioudunum, Poetovi and Emona.¹⁶⁰ They are poorly represented in Moesia Superior,¹⁶¹ Salona¹⁶² and the Dalmatian islands,¹⁶³ and also in the regions to the west of the Rhine.

This variant has been found in considerable numbers in Sisak.¹⁶⁴ It is possible, indeed, that one of the production centres for this variant was in Sisak.¹⁶⁵

The fibulae belonging to this second variant may be dated to the early decades of the 1st to the early decades of the 2nd century.¹⁶⁶

¹⁵⁵ E. v. Patek 1942, T. IV ill. 9 and 10. S. Rieckhoff 1975, T. 2, fig. 15 and 16.

¹⁵⁶ D. Popescu 1945, 491 ill. 4/34.

¹⁵⁷ A. Busuladžić 2010, 50 -51, Z. Marić 1968, 5-81.

¹⁵⁸ C. Петковић and M. Живић 2005, 441-443.

¹⁵⁹ B. Кондић 1961, 210, ill. 3.

¹⁶⁰ D. Bojović 1983, 33.

¹⁶¹ A. Jovanović 1978, 51 ill. 98.

¹⁶² S. Ivčević 2002, T. XI ill. 96.

¹⁶³ T. Težak-Gregl 1982, 102, ill. 1/4 and 5.

¹⁶⁴ R. Košćević 1980, T. X ill. 62-69.

¹⁶⁵ R. Košćević 1975, 51.

¹⁶⁶ O. Almgren 1923, 36, I.Kovrig 1937, 116, E. v. Patek 1942, 96, W. Krämer 1957, 76, Z. Marić 1968, 36, V. Kolšek 1972, 154, S. Petru 1972, 80, S. Reickhoff 1975, 13, S. Reickhoff-Pauli 1977, 8, R. Košćević 1980, 21, D. Bojović 1983, 34 and S. Ivčević 2002, 237.

Varijanta III*(red. br. 19)*

Trećoj varijanti pripada samo jedan primjerak koji je karakterističan po uskoj glavi i luku, te poprečno profiliranom luku.

Varijanta IV*(red. br. 20 – 25)*

Ovoj varijanti pripada šest čitavih ili fragmentiranih primjeraka iz zbirke Franjevačkog samostana u Tolisi. Karakterističan konstrukcioni element na osnovu kojeg se mogu determinirati u posebnu varijantu predstavlja osam do deset spiralnih navoja na opruzi. U tom pogledu, odstupanje je vrlo rijetko. Tetiva je kod svih primjeraka vanjska. Fibule su jednočlane. Posebno je prepoznatljiv oblik glave. Naime, na samom početku luka, odmah iznad potporne grede, nalazi se zadebljanje u obliku elipse, kružnog presjeka u najdebljem dijelu. Luk je izrazito izvijen sa dekorativnim elementom u vidu jednostavnih ili višestruko profiliranih diskova ili prstenasto-dugmetastih zadebljanja. Držač igle je dugačak i nizak, uglavnom trouglastog oblika.

Primjerci ove varijante različitih su dimenzija, u rasponu od minijturnih do masivnih dimenzija. Analizom ovih fibula sa različitih lokaliteta primijećene su razlike koje se odnose na izradu držača igle. Često je zabilježeno postojanje dvije ili tri rupe koje imaju isključivo dekorativnu funkciju, dok je kod drugih držač igle pune izrade.

Druga razlika ogleda se u načinu izrade ukrasa na luku. On može biti u obliku diska – grebena sa polukružnim presjekom, te u obliku višestruko profiliranog zadebljanja i dugmetastookruglog presjeka

U odnosu na završetak stope zapažene su razlike po kojima se mogu razlučiti završeci u obliku dugmeta, žira sa i bez trna.

Razlike, iako neznatne, zabilježene su i u stepenu izvijenosti luka, koji može u većoj ili manjoj mjeri oscilirati.

Nabrojane razlike u okviru ponuđenih varijacija moraju se tretirati uvjetno, jer je riječ o konstrukcionim osobinama koje se mogu naporedo javljati kod istih primjeraka.

U zbirci Franjevačkog samostana Tolisa nalazi se samo jedan čitav primjerak bez opruge i jedan sa oprugom. Kod ostalih primjeraka riječ je o fragmentima koji ne ostavljaju veliku mogućnost za detaljniju determinaciju.

Analogije našim primjercima su mnogobrojne. To se naročito odnosi na područje Siscije,¹⁶⁷ ali i Vršca,¹⁶⁸ Singidunuma, Neviodunuma, provincije

¹⁶⁷ R. Koščević 1980, 21; Ista 2000, 105.

¹⁶⁸ В. Кондић 1961, 210, сл. 6.

Variant III*(serial no. 19)*

Only one specimen is of the third variant, typified by its narrow head and bow, and transverse-profiled bow.

Variant IV*(serial nos. 20-25)*

Six intact or fragmentary specimens of this variant are to be found in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa. The typical feature of the construction that sets them apart as a separate variant is the eight to ten spiral revolutions of the spring, with only a few specimens differing in this regard. The spring chord is external in each case. The fibulae were made in one piece. The shape of the head is particularly distinctive: at the beginning of the bow, just below the spring plate, is an elliptical knot, circular in section at its thickest point. The bow is strongly curved, with a decorative element in the form of simple or multi-ridged knots or annular knobs. The catch-plate is long and low, and usually triangular in shape. The end of the foot has a stud or acorn-like knob. The specimens belonging to this variant vary greatly in size, from miniatures to very large examples.

Analysis of these fibulae from a number of sites reveals differences in the treatment of the catch-plate. Two or three perforations, purely decorative in nature, are often found, whereas in other cases the catch-plate is solid.

Another difference lies in the decoration on the bow, which may be in the form of a knot or semi-circular ridge, or a multi-ridged knot which is round or stud-shaped in section.

The treatment of the end of the foot also varies, ranging from a stud to an acorn-like knob with or without a spike.

There are also minor differences in the curve of the bow, which may be more or less pronounced.

These distinctions must be regarded as provisional, since these are aspects of their construction which may feature alongside one another in the same specimens.

Only one intact specimen of this variant missing the spring and one with its spring are to be found in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa. The other specimens are fragments providing insufficient diagnostic features for a more detailed identification.

There are many analogies with our specimens, particularly from Siscia,¹⁶⁷ but also from Vršac,¹⁶⁸ Singidunum, Nevioudunum, the province

¹⁶⁷ R. Košćević 1980, 21; Idem 2000, 105.

¹⁶⁸ B. Коңдић 1961, 210, ill. 6.

Gornje Mezije,¹⁶⁹ Salone,¹⁷⁰ Dalmacije¹⁷¹ i širih prostora rimske Panonije.¹⁷² Najveća koncentracija je zabilježena na prostorima južne Panonije,¹⁷³ osobito Siscije, za koju se pretpostavlja da je bila centar proizvodnje ove varijante izrazito profiliranih fibula sa potpornom gredom.¹⁷⁴ Veliki broj analognih primjeraka potiču sa lokaliteta Ribić i Jezerine kod Bihaća,¹⁷⁵ prostora koji je u antičko doba gravitirao Sisciji.

Od atipičnih elemenata ističe se primjerak red. br. 24, koji ima krilca na luku. Analogan primjerak iz Panonije publiciran je u radu E.v. Patek,¹⁷⁶ a isti je pronađen i kod Travnika.¹⁷⁷

U pogledu datacije, proizvodnja i upotreba se mogu pretpostaviti u vremenskom intervalu od sredine I do sredine II stoljeća.¹⁷⁸

Varijanta V

(red. br. 26)

U petu varijantu se može izdvojiti jedan oštećeni primjerak. Analogijom sa sličnim primjercima, ova varijanta ne posjeduje ukrasne otvore na držaču igle. Za razliku od prethodne varijante, stopa se završava u obliku dugmetasto-žirastog zadebljanja bez trna. Dio luka i dio stope imaju po sredini uzdužnu kaneluru koja im daje trougaon presjek tijela. Po sredini luka je prstenasto zadebljanje.

Iako dosta oštećen primjerak, po glavi i dijelu luka sa diskom ima direktne analogije u primjercima iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine.¹⁷⁹ Iste paralele mogu se konstatirati u Panoniji¹⁸⁰ i Sisciji.¹⁸¹

¹⁶⁹ D. Bojović 1983, 35 sa T. IX, sl. 78.

¹⁷⁰ S. Ivčević 2002, 237.

¹⁷¹ I. Kovrig 1937, 117.

¹⁷² E. v. Patek 1942, T. XI, sl. 9 – 11.

¹⁷³ I. Peškar 1972, 80.

¹⁷⁴ R. Košćević 1975, 51.

¹⁷⁵ Z. Marić 1968, 36, T. VI, sl. 7, 8, 13, 24, T. XVII, sl. 4, T. XIX, sl. 48, T. XX, sl. 1, 2, 3, 4, 23, 24, 42 – 47, 54, T. XXI, sl. 2, 9, 10, 20, 21, 34, 35, 41, 42, T. XXII, sl. 6, 26, 29 i 30.

¹⁷⁶ E. v. Patek 1942, T. IX, sl. 3.

¹⁷⁷ A. Busulađić 2010, 54.

¹⁷⁸ D. Bojović 1983, 35.

¹⁷⁹ A. Busulađić 2010, 51.

¹⁸⁰ E. v. Patek 1942, 95.

¹⁸¹ R. Košćević 1980, T. XVI, sl. 112.

of Moesia Superior,¹⁶⁹ Salona,¹⁷⁰ Dalmatia,¹⁷¹ and the wider area of Roman Pannonia.¹⁷² Their greatest concentration has been recorded in southern Pannonia,¹⁷³ especially Siscia, which was probably a production centre for this variant of highly profiled fibula with spring plate.¹⁷⁴ Many analogous examples come from Ribić and Jezerine near Bihać,¹⁷⁵ an area gravitated towards Siscia in Antiquity.

Atypical features appear on specimen no. 24, which has a flanged bow. An analogous specimen from Pannonia was published in a paper by E.v. Patek,¹⁷⁶ and another of the same kind has also been found near Travnik.¹⁷⁷

The production and use of this variant may be dated to the period from the mid 1st to the mid 2nd century.¹⁷⁸

Variant V

(serial no. 26)

One damaged specimen belongs to the fifth variant. By analogy with similar specimens, this variant lacks the decorative open-work on the catch-plate. Unlike the previous variant, the end of the foot has a stud or acorn-like knob without a spike. Part of the bow and of the foot have a longitudinal groove along the middle, creating a triangular profile. There is an annular knob midway along the bow.

Though quite badly damaged, judging from the head and part of the bow this specimen is directly analogous with others from elsewhere in Bosnia and Herzegovina.¹⁷⁹ The same parallels are found in Pannonia¹⁸⁰ and Siscia.¹⁸¹

¹⁶⁹ D. Bojović 1983, 35 with T. IX, fig. 78.

¹⁷⁰ S. Ivčević 2002, 237.

¹⁷¹ I. Kovrig 1937, 117.

¹⁷² E. v. Patek 1942, T. XI, fig. 9-11.

¹⁷³ I. Peškar 1972, 80.

¹⁷⁴ R. Košćević 1975, 51.

¹⁷⁵ Z. Marić 1968, 36, T. VI, fig. 7, 8, 13, 24, T. XVII, fig. 4, T. XIX, fig. 48, T. XX, fig. 1, 2, 3, 4, 23, 24, 42-47, 54, T. XXI, fig. 2, 9, 10, 20, 21, 34, 35, 41, 42, T. XXII, fig. 6, 26, 29 and 30.

¹⁷⁶ E. v. Patek 1942, T. IX, fig. 3.

¹⁷⁷ A. Busuladžić 2010, 54.

¹⁷⁸ D. Bojović 1983, 37.

¹⁷⁹ A. Busuladžić 2010, 51.

¹⁸⁰ E. v. Patek 1942, 95.

¹⁸¹ R. Košćević 1980, T. XVI, fig. 112.

Izrazito profilirane fibule bez potporne grede (red. br. 27 – 35)

Glavna karakteristika ove grupe izrazito profiliranih fibula ogleda se u nepostojanju potporne grede. Profilirane fibule bez potporne grede predstavljaju mlađu generaciju nastalu iz tipa izrazito profiliranih fibula sa potpornom gredom. Jedna od osnovnih tipskih odlika ovih fibula jeste postojanje grebena na glavi luka koji čitavom dužinom do stope ide sredinom, stvarajući pri tom trougaoni presjek. Međutim, zabilježeni su i slučajevi kada grebena nema od glave do diska, nego se javlja samo u drugom dijelu tijela prema stopi. Početak luka je proširen, pa se opruga oslanja na ovo proširenje, za razliku od prethodnog tipa gdje se oslanja na potpornu gredu.¹⁸²

Jedna od specifičnosti ovih fibula je i zadebljanje u vidu grebena – diska na sredini luka. Ovo zadebljanje može biti više ili manje profilirano, ovisno o varijanti. Luk je sa donje strane ravan. Na završetku stope se obavezno nalazi zadebljanje koje može biti okruglo, dugmetasto, klobučasto, lukovičasto ili u obliku trna, što opet zavisi od varijante.

Držac igle je pune izrade, mada je kod manjeg broja primijećeno i postojanje perforacija u obliku kružića. Držac igle je najčešće visok.¹⁸³

Fibule ovog tipa specifične su za nešto kasniji period u odnosu na prethodni tip i javljaju se u II i prvoj polovini III stoljeća.

Primjerci iz zbirke Franjevačkog samostana u Tolisi pokazuju nekoliko različitih elemenata koji se prije svega odnose na postojanje ili pak odsustvo grebena na glavi kao i dužinom sredine luka, te različite profilacije diska – grebena na luku, zbog čega se može izdvojiti nekoliko varijanti:

Varijanta I

(red. br. 27 – 30)

Za fibule ove varijante može se reći da pripadaju klasičnom obliku koji posjeduje sve glavne tipološke odrednice. To se prije svega odnosi na greben na glavi i dužinom sredine cijelog luka do kraja stope, zbog čega je presjek trougaon. Dno luka je ravno, disk – greben na

¹⁸² D. Bojović 1983, 38.

¹⁸³ I. Peškar 1972, 80.

Highly profiled fibulae with no spring plate

(serial nos. 27-35)

The principal feature of this group of highly profiled fibulae is the absence of a spring plate. Such fibulae are a later development of similar fibulae with a spring plate. One of the basic type features of these fibulae is the central ridge on the head of the bow, running the full length down to the foot thus giving it a triangular profile. There are, however, instances where the ridge is absent from the head to the knot, extending only from the knot to the foot. The beginning of the bow is flared, and the spring rests on this wider section, unlike the preceding type where it rests on the spring plate.¹⁸²

Another specific feature of these fibulae is the knot in the middle of the bow, which may be more or less highly profiled, depending on the variant. The bow is flat on the underside. The foot invariably ends in a stud, which may be round, stud-shaped, bubble-shaped, onion-shaped or spiked, depending on the variant.

The catch-plate is usually solid, though a few are of open-work with circular perforations, and is usually set high.¹⁸³

Fibulae of this type are slightly later in date than the preceding type, appearing in the 2nd and first half of the 3rd century.

The specimens from the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa feature a number of different elements, notably the presence or absence of the ridge on the head and along the middle of the bow, and the different shapes of the knot or ridge on the bow, on the basis of which several variants have been identified.

Variant I

(serial nos. 27-30)

Fibulae belonging to this variant may be regarded as belonging to the classic form displaying every principal typological determinant. This is true in particular of the ridge on the head and along the middle of the entire bow to the end of the foot, making it triangular in section. The base of the bow is flat, and the knot on the bow is multi-ridged. The end

¹⁸² D. Bojović 1983, 38.

¹⁸³ I. Peškar 1972, 80.

luku je višestruko profiliran. Završetak stope je uzdignut prema gore i dugmetastog ili pečurkastog je oblika. Primijećene razlike kod naših primjeraka odnose se na oscilacije u veličini fibula, dubini izvijenosti luka, koja može biti manja ili veća, i držaču igle koji je četvrtast ili pravougaon.

Fibule ove grupe mogu imati masivnije tijelo, više raščlanjen disk – greben, nešto izduženiji drugi dio od diska prema kraju stope, pravougaon držač igle i više pečurkasto zadebljanje kraja stope. Krakovi na glavi su izraženiji, a glava nešto veća. Držač igle je također između pravougaonog i četvrtastog. Najkarakterističniji element predstavlja duboko izvijen luk. Najsličnija analogija može se konstatirati u Bukureštu,¹⁸⁴ dok su kod Bojovića isti primjerci svrstani u varijantu 4.¹⁸⁵

U sklopu opće datacije ovog tipa fibula od II do sredine III stoljeća mogu se hronološki determinirati i ovi primjerci.¹⁸⁶

Varijanta II

(red. br. 31)

U drugu varijantu se mogu uvrstiti primjerci koji nemaju uzdužni greben na glavi i luku. Iza diska – grebena, na dijelu koji vodi prema stopi, javlja se greben, stvarajući trouglasti presjek. Kod ovakvih fibula glava i cjelokupno tijelo su nešto masivniji. Centar proizvodnje ovih fibula bio je u sjevernoj Panoniji. Može se datirati u II i prvu polovinu III stoljeća.

Kod druge varijante greben – disk je višestruko profiliran, završetak stope je lukovičastog oblika sa trnom na vrhu. Kod ovih fibula posebno je izražen veliki broj spiralnih navoja koji varira od 18 do 36 sa obje strane, kao i duboko izvijeni lukovi. Držač igle je više pravougaon.

Na temelju diska koji često nije profiliran,¹⁸⁷ lukovičastih¹⁸⁸ i dugmetastih¹⁸⁹ krajeva stopa ili nepostojanja grebena¹⁹⁰ kod različitih varijanti, komparacije se mogu naći kod fibula istog tipa iz Singidunuma. Sličan primjerak pohranjen je u Grazu u Austriji,¹⁹¹ te u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine.¹⁹²

¹⁸⁴ D. Popescu 1945, 491, sl. 4/43.

¹⁸⁵ D. Bojović 1983, 39, T. XII, sl. 102 – 105.

¹⁸⁶ D. Bojović 1983, 39 – 40.

¹⁸⁷ D. Bojović 1983, T. XIII, sl. 108 – 112.

¹⁸⁸ D. Bojović 1983, T. XI, sl. 95.

¹⁸⁹ D. Bojović 1983, T. XII, sl. 100 i 103.

¹⁹⁰ D. Bojović 1983, T. XII, sl. 101.

¹⁹¹ E. v. Patek 1942, T. IV, sl. 12.

¹⁹² A. Busuladžić 2010, 173 – 174.

of the foot turns upwards, and is stud-shaped or mushroom-shaped. Differences in our examples concern the variations in size of the fibulae, the curve of the bow, which may be more or less highly arched, and the catch-plate, which is square or rectangular.

The fibulae in this group have substantial bodies and multi-ridged knots, the bow is somewhat elongated from the ridge or knot to the foot, the catch-plate is quadrangular, and the foot has a high mushroom-shaped end. The flanges on the head are more pronounced, and the head is somewhat larger. The catch-plate varies from square to rectangular. The most characteristic feature is the high-arched bow. The most nearly comparable fibulae are found in Bucharest,¹⁸⁴ which Bojović classes as variant 4.¹⁸⁵

The specimens belonging to this type of fibula date from the 2nd to the mid 3rd century.¹⁸⁶

Variant II

(*serial no. 31*)

The second variant consists of specimens lacking the longitudinal ridge on the head and bow. The ridge on the part of the bow leading to the foot, beyond the knot, creates a triangular profile. In these fibulae the head and the entire body are somewhat more substantial. The production centre for these fibulae, which date to the 2nd and the first half of the 3rd century, was in northern Pannonia,

The knot is multi-ridged, and the end of the foot is onion-shaped and topped by a spike. A particular feature is the many spiral revolutions, ranging from 18 to 36 on each side, as well as the high-arched bow. The catch-plate is rectangular.

Based on the knot, which is often plain,¹⁸⁷ the onion-shaped¹⁸⁸ or stud-like¹⁸⁹ ends of the foot or the absence of a ridge¹⁹⁰ in the different variants, comparisons may be made with fibulae of the same type from Singidunum. There is a similar specimen in Graz, Austria,¹⁹¹ and another in the National Museum of Bosnia and Herzegovina.¹⁹²

¹⁸⁴ D. Popescu 1945, 491, ill. 4/43.

¹⁸⁵ D. Bojović 1983, 39, T. XII ill. 102-105.

¹⁸⁶ D. Bojović 1983, 39-40.

¹⁸⁷ D. Bojović 1983, T. XIII, fig. 108-112.

¹⁸⁸ D. Bojović 1983, T. XI, fig. 95.

¹⁸⁹ D. Bojović 1983, T. XII, fig. 100 and 103.

¹⁹⁰ D. Bojović 1983, T. XII, fig. 101.

¹⁹¹ E. v. Patek 1942, T. IV, fig. 12.

¹⁹² A. Busuladžić 2010, 173-174.

Varijanta III*(red. br. 32 – 35)*

Od prethodne varijante, razlikuje se samo po manjim dimenzijama, plice izvedenom luku, nešto užom glavom i četvrtastim držačem igle. Luk ima uzdužnu liniju, koja se spušta na dvije strane, tvoreći više troglast presjek luka. U Franjevačkom samostanu u Tolisi se čuva jedan primjerak bez glave, te četiri ulomka stope i držača igle. Najsličniji primjerci pohranjeni su u Bukureštu,¹⁹³ a fibule iz Singidunuma kategorizirane su u varijantu 3.¹⁹⁴ Vrlo sličan primjerak se čuva i u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine.¹⁹⁵

¹⁹³ D. Popescu 1945, 491, sl. 4/41.

¹⁹⁴ D. Bojović 1983, 39. Našem primjerku najviše odgovara fibula br. 100, T. XII.

¹⁹⁵ A. Busuladžić 2010, 174, red. br. 200.

Variant III*(serial. nos. 32 – 35)*

This variant differs from the preceding only in its smaller size, less markedly arched bow, somewhat narrower head and square catch-plate. The bow has a longitudinal line running down on two sides, creating a triangular profile. The Franciscan Monastery in Tolisa has one specimen lacking the head, and four fragments of a foot and catch-plate. The fibulae most closely resembling this specimen are in Bucharest,¹⁹³ while fibulae from Singidunum are classed as variant 3.¹⁹⁴ There is a very similar specimen in the National Museum in Bosnia and Herzegovina.¹⁹⁵

¹⁹³ D. Popescu 1945, 491, ill. 4/41.

¹⁹⁴ D. Bojović 1983, 39; the closest match to our example is fibula no. 100, T. XII.

¹⁹⁵ A. Busulađić 2010, 174, ser. no. 200.

Koljenaste fibule

(opći dio)

Koljenasti tip fibula ime je dobio po obliku koji asocira na savijeno koljeno. Naime, luk prema glavi pravi nagli zavoj stvarajući oblik koji podsjeća na koljeno. Jedan je od najraširenijih tipova. Ovaj tip rimskih provincijalnih fibula je najzastupljeniji u periodu tzv. srednjeg carstva. O njihovoj raširenosti govori i podatak da su nalažene od Velike Britanije do prostora koji gravitira rijekama Rajni i Dunavu. U značajnom broju nalažene su sve do dijelova Moldavije, Gruzije i Sirije. S obzirom da je najzastupljeniji duž limesa, može se pretpostaviti da su legionari bili nosioci koji su ovaj tip popularizirali,¹⁹⁶ i u istočnim i zapadnim provincijama.¹⁹⁷

Porijeklo i nastanak ovog tipa fibule, kao i preciznija datacija, do danas su ostali na razini hipotetičkog. Po nekim autorima, koljenaste fibule su nastale iz izrazito profiliranih,¹⁹⁸ dok su drugi skloniji mišljenju da se geneza treba tražiti u sjevernoevropskim tipovima fibula.¹⁹⁹

Okvirno datiranje koljenastih fibula definira ih u period II i III stoljeća, s napomenom da su pojedini oblici i varijante upotrebljavani i u IV stoljeću. Neki autori pomjeraju donju granicu u kraj I stoljeća.²⁰⁰

Prema konstrukciji, ustanovljeno je da su koljenaste fibule sa oprugom na glavi starije od koljenastih fibula sa zglobnim mehanizmom.²⁰¹ Primjerci sa uzdužno postavljenim držačem igle stariji su od onih kod kojih je držač poprečno postavljen u odnosu na luk.²⁰²

Zbunjujuća je činjenica da, iako predstavljaju vrlo popularan oblik fibula, do danas je konstatiran razmjerno mali broj kalupa za lijevenje. Jedina pouzdanija činjenica je da se, s obzirom na koncentraciju pojedinih varijanti i specifičnih elementa koljenastih fibula, neki tipovi mogu staviti u određena područja, bez preciznijih podataka. Potvrda ovom zaključku je i nađeni kalup i polufabrikati u Brigeciju u Panoniji, što ovu provinciju svrstava u prostor proizvodnje.²⁰³

¹⁹⁶ D. Bojović 1983, 52 – 53.

¹⁹⁷ R. Koščević 1980, 28.

¹⁹⁸ E. v. Patek 1942, 130.

¹⁹⁹ O. Almgren 1923, 111.

²⁰⁰ I. Kovrig 1937, 120.

²⁰¹ D. Bojović 1983, 53.

²⁰² O. Almgren 1923, 111.

²⁰³ D. Bojović 1983, 53.

Knee fibulae

(general introduction)

Knee fibulae are so named because they are thought to resemble a bent knee. The bow has a sharp bend at the head end, so creating the knee shape. Knee fibulae are among the most widely distributed types. A Roman provincial type, it is most common in the middle Roman Empire period; the extent of its distribution is indicated by the fact that it has been found from Britain to the areas gravitating towards the Rhine and Danube. Knee fibulae have even been found in significant numbers as far away as parts of Moldavia, Georgia and Syria. Since they appear in greatest numbers along the *limes*, it seems likely that they were popularized by legionnaires¹⁹⁶ in both the eastern and the western provinces.¹⁹⁷

The origins and emergence of these fibulae, as well as their exact dating, still remain a matter of speculation. Some authorities believe that the knee fibula evolved from the highly profiled type,¹⁹⁸ but others are inclined to the view that their origins lie in northern European types of fibula.¹⁹⁹

They may be roughly dated to the 2nd and 3rd centuries, though some forms and variants were still in use in the 4th century. Some authorities put their date of origin as far back as the end of the 1st century.²⁰⁰

In terms of their construction, knee fibulae with a spring at the head are of earlier date than hinged knee fibulae.²⁰¹ Specimens with a longitudinally-placed catch-plate are of earlier date than those with a catch-plate at a right-angle to the body.²⁰²

A curious feature is that, though knee fibulae were such a popular type, thus far relatively few casting moulds have been found. The only certain fact is that, in the light of the concentration of the different variants and the specific elements of knee fibulae, some types may be located in certain areas, without more precise details. Evidence for this supposition is provided by a mould and semi-finished specimens found in Brigetio in Pannonia, indicating that they were manufactured in this province.²⁰³

¹⁹⁶ D. Bojović 1983, 52-53.

¹⁹⁷ R. Koščević 1980, 28.

¹⁹⁸ E. v. Patek 1942, 130.

¹⁹⁹ O. Almgren 1923, 111.

²⁰⁰ I. Kovrig 1937, 120.

²⁰¹ D. Bojović 1983, 53.

²⁰² O. Almgren 1923, 111.

²⁰³ D. Bojović 1983, 53.

Najkarakterističniji konstrukcioni element, kako je već istaknuto, je koljenasto presavijeni luk. Ovako izveden, luk može biti različitog stepena savijenosti. Na glavi fibule je opruga, slobodna ili u čahuri. Pored sistema opruge, koljenaste fibule su imale i zglobni mehanizam. Stopa je u najvećem broju slučajeva polukružno proširena i na kraju ima trn ili dugme. Držać igle je izuzetno visok i to je gotovo u svim slučajevima zajednička tipska karakteristika. Držać je različito postavljen u odnosu na luk. Olučasti dio držača je višestruko ojačavan, tj. spoljašnja strana oluka je stanjena, izuzev dijela na koji se igla odupirala.²⁰⁴

U zbirci Franjevačkog samostana u Tolisi mogu se, prema različitim konstrukcionim elementima, izdvojiti koljenaste fibule sa oprugom u čahuri, koljenaste fibule sa oprugom i polukružnom potpornom pločom, koljenaste fibule sa potpornom pločom u obliku trougla, koljenaste fibule sa oprugom i ugaonom potpornom gredom, koljenaste fibule sa pravougaonom potpornom gredom iznad opruge i širokim trakastim lukom, te koljenaste fibule sa zglobnim mehanizmom.

²⁰⁴ S. Petković 2010, 127 – 155.

The most typical feature of their construction, as noted, is the more or less sharply-bent, knee-like bow. The head of the fibula has a spring that may be with or without housing. Some knee fibulae were hinged instead of spring-operated. In most cases the foot widens into a semicircle, with a spike or stud at the end. The catch-plate is unusually long, a feature common to almost every specimen. The catch-plate is set in a variety of positions in relation to the bow. The cannulate catch is reinforced, which is to say that it is thinner on the outside except where the pin exerted pressure.²⁰⁴

The specimens in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa may be classed on the basis of various construction elements into knee fibulae with a spring contained in a housing, knee fibulae with a spring and semi-circular spring plate, knee fibulae with a triangular spring plate, knee fibulae with a spring and angular spring plate and wide strap-like bow, and hinged knee fibulae.

²⁰⁴ S. Petković 2010, 127-155.

Koljenaste fibule sa oprugom u čahuri

(red. br. 36 – 41)

Jedan od oblika koljenastih fibula su i primjerci koji imaju oprugu koja se nalazi u čahuri. U nizu različitih varijanti ovog tipa poseban element predstavlja držač igle koji može biti uzdužan ili poprečan. Tako su fibule sa poprečno postavljenim držačem karakteristične za recijski i gornjogermanski prostor, dok su one sa uzdužno postavljenim držačem igle specifikum Panonije i Norika.²⁰⁵

Primjerci ovog tipa koljenastih fibula iz zbirke Franjevačkog samostana u Tolisi potiču sa područja Lisnika, Gradišta i Grebnica. Od šest primjeraka ovog tipa, kod četiri je presjek čahure okrugao. Jedna fibula (inv. br. 1386) je specifična i zbog poprečne grede koja je može uvjetno deklarirati kao tip sa polukružnom potpornom gredom. Postojanje čahure, koja je sa donje strane otvorena, i rupica sa obje strane čahure ne ostavljaju nikakvu sumnju u tipološku kategorizaciju ovog primjerka.

Analogije spomenutim fibulama su mnogobrojne. Unatoč slaboj zastupljenosti u Gornjoj i Donjoj Meziji, nekoliko primjeraka je zabilježeno u Negotinu, Beogradu i Singidunumu.²⁰⁶ Nešto veći broj konstatiran je u Reciji i prostoru koji gravitira gornjogermanskom limesu, dok je u Dakiji,²⁰⁷ Noriku i Panoniji bila česta.²⁰⁸ Sa samo jednim primjerkom ova varijanta je zastupljena na području Saalburga,²⁰⁹ te na lokalitetu Srebrenice.²¹⁰

Prema dosadašnjem stepenu istraženosti, mogu se datirati u period II i III stoljeća,²¹¹ što se, kada je riječ o našem primjerku, poklapa sa najintenzivnijim procesom romanizacije unutrašnjosti provincije Dalmacije.

U odnosu na konstrukciono rješenje, odnosno presjek luka fibule, u našoj zbirci se mogu definirati dvije varijante:

Varijanta I kod koje je luk više trougaon (red. br. 36 – 39).

Varijanta II kod koje luk ima dvije uzdužne oštre ivice, koje čine više polukružni presjek luka. Kod ove varijante prisutan je i trn na kraju stope (red. br. 40 – 41).

²⁰⁵ D. Bojović 1983, 53.

²⁰⁶ D. Bojović 1983, 53 i T. XIX, sl. 164.

²⁰⁷ D. Bojović 1983, 53.

²⁰⁸ A. Böhme 1972, 51.

²⁰⁹ L. Jacobi 1897, T. L, sl. 3.

²¹⁰ A. Busuladžić 2010, 62 – 63.

²¹¹ D. Bojović 1983, 53.

Knee fibulae with spring in a spring housing (serial nos. 36-41)

One type of knee fibula consists of those with the spring in a spring housing. In the series of variants of this type, the catch-plate, which may be aligned with or at a right-angle to the body, is a diagnostic feature. Fibulae with the catch-plate at a right-angle to the body are typical of the Rhaetia and upper Germania region, while those with the catch-plate aligned with the body are specific to Pannonia and Noricum.²⁰⁵

The specimens of this type of knee fibula in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa came from Lisnik, Gradište and Grebnice. In four of the six, the spring housing is circular in section. One fibula (inv. no. 1386) differs as regards the cross bar, which may provisionally be classed as a type with a semi-circular spring plate. The presence of the spring housing, which is open on the underside, and of the perforations on each side of the housing, leaves no room for doubt as to its typological classification.

There are many fibulae analogous to this one. Despite being poorly represented in Moesia Superior and Inferior, a few examples have been recorded in Negotin, Belgrade and Singidunum.²⁰⁶ A somewhat larger number have been found in Rhaetia and the area gravitating towards the upper Germania *limes*, while in Dacia,²⁰⁷ Noricum and Pannonia the type is more common.²⁰⁸ This variant is represented by a single fibula from Saalburg,²⁰⁹ and one from Srebrenica.²¹⁰

Research to date suggests that this type dates from the 2nd and 3rd centuries,²¹¹ which in the case of our fibula would coincide with the period in which the Romanization of the hinterland of the province of Dalmatia was at its height.

Two variants can be identified in our collection on the basis of the construction and the profile of the bow:

Variant I, in which the bow is triangular (serial nos. 36-39).

Variant II, in which the bow has two sharp longitudinal edges, forming a semi-circular profile. In this variant, there is also a spike on the end of the foot (serial nos. 40-41).

²⁰⁵ D. Bojović 1983, 53.

²⁰⁶ D. Bojović 1953, and T. XIX ill. 164.

²⁰⁷ D. Bojović 1983, 53.

²⁰⁸ A. Böhme 1972, 51.

²⁰⁹ L. Jacobi 1897, T. L ill. 3.

²¹⁰ A. Busuladžić 2010, 62-63.

²¹¹ D. Bojović 1983, 53.

Koljenaste fibule sa oprugom i polukružnom potpornom pločom

(red. br. 42 – 73)

Unizu različitih kategorija koljenastih fibula ovaj tip je bio najrašireniji. Osnovne tipske karakteristike su mu spiralna opruga, luk različito izvijen i različitog presjeka, te urezani i visoki držač igle. Posebno karakterističan dio ove fibule, po čemu se ona izdvaja, je više ili manje široka potporna ploča na glavi fibule, koja je u nekim slučajevima i ukrašena. Najčešće im je stopa polukružno proširena i ukrašena zadebljanjem u vidu trna ili dugmeta. Fibule posjeduju spoljašnju tetivu sa različitim brojem navoja. U najvećem broju slučajeva ih je po četiri sa svake strane luka.

Fibule ovog tipa na prostorima provincija Gornja i Donja Mezija i Dakija karakteristične su po spoljašnjoj tetivi.²¹² Ona je tipski element posebno na području Norika i Panonije. Konstrukciono rješenje sa unutrašnjom tetivom konstatirano je kod fibula sa prostora Recije i Germanije.²¹³ Šire analogije su konstatirane na različitim lokalitetima; Singidunumu,²¹⁴ Njemačkoj²¹⁵ kao i jedan srebreni primjerak iz Dardanije.²¹⁶

Hronološka determinacija pretpostavlja da su koljenaste fibule sa oprugom i polukružnom potpornom pločom starije od koljenastih fibula drugih tipova. Na osnovu širih analogija mogu se staviti u vremenski interval od II do III stoljeća.²¹⁷

Varijanta I

(red. br. 42 – 52)

Devet primjeraka iz samostanske zbirke je sa lokaliteta Gradišta, te po jedan sa lokaliteta Grebnice i Prud kod Odžaka. Polukružni presjek luka sa blagim ivicama i male dimenzije potvrđuju činjenicu da je riječ o jednoj varijanti. Različitost u završetku stope i ukrašavanje na samoj pločici daju mogućnost definiranja dvije podvarijante.

²¹² Na prostoru Singidunuma konstatirane su samo fibule sa spoljašnjom tetivom. D. Bojović 1983, 54.

²¹³ A. Böhme 1972, 51.

²¹⁴ D. Bojović 1983, T. XXVII, sl. 258.

²¹⁵ T. Krüger 2006, 263, sl. 2.

²¹⁶ A. Jovanović 1978, sl. 166 a.

²¹⁷ D. Bojović 1983, 54.

Knee fibulae with spring and semi-circular spring plate

(serial nos. 42-73)

This was the most widely distributed type of knee fibulae. Its basic typological features are the spiral spring, the bow of varying arcature and section, and the high, incised catch-plate. A particularly distinctive feature of this fibula is the more or less wide spring plate on the head, decorated in some cases. The foot usually widens into a decorated semi-circle with a spike or knob. The spring chord is at the front, with a variable number of spiral revolutions, though usually four on each side of the bow.

Fibulae of this type in the provinces of Moesia Superior and Inferior and Dacia typically have an external spring chord.²¹² This is especially a type feature in Noricum and Pannonia. Fibulae with the spring chord on the inside have been recorded from Rhaetia and Germania.²¹³ Broader analogies have been recorded at various places: Singidunum,²¹⁴ Germany,²¹⁵ and one silver specimen from Dardania.²¹⁶

Chronologically, knee fibulae with a spring and semi-circular spring plate are probably earlier than other types of knee fibula. Wider comparisons suggest that they may date from the 2nd to 3rd century.²¹⁷

Variant I

(serial nos. 42-52)

Nine specimens in the monastery collection are from Gradište, and one each from Grebnice and Prud near Odžak. The semi-circular profile bow with smooth edges, and the small size of these fibulae, indicate the uniformity of this variant. Differences in the end of the foot and the decoration on the spring plate suggest two sub-variants:

²¹² Only fibulae with an external spring chord have been found in Singidunum. D. Bojović 1983, 43.

²¹³ A. Böhme 1972, 51.

²¹⁴ D. Bojović 1983, T. XXVII, fig. 258.

²¹⁵ T. Krüger 2006, 263, fig. 2.

²¹⁶ A. Jovanović 1978, fig. 166 a.

²¹⁷ D. Bojović 1983, 54.

Podvarijanta A: Ova grupa je zastupljena sa pet primjeraka kod kojih su na potpornoj ploči konstatirani ukrasi u vidu cik–cak linija, duž vanjskog ruba ploče. Završetak stope im je klasičan, u obliku polukružnog diska. Riječ je o primjercima datim u katalogu pod rednim brojevima 42, 43, 44, 46.

Podvarijanta B: Jedina razlika u odnosu na prethodnu grupu ogleda se u neukrašenoj potpornoj ploči. Ova činjenica se mora uzeti sa izvjesnim rezervama, jer ostali primjerci u velikoj mjeri imaju oštećene površine, pa je nemoguće ustanoviti stvarno izvorno stanje, njihovog ukrašavanja.

Slični primjerci ove varijante mogu se konstatirati u Sisku,²¹⁸ Singidunumu,²¹⁹ Vršcu,²²⁰ Gamzigradu,²²¹ prostoru današnje Bosne i Hercegovine²²² i Dakiji.²²³

Varijanta II

(red. br. 53 – 54)

Najkarakterističniji element ove varijante odnosi se na trougaoni presjek luka. Primjerci su masivniji, što pokazuju i naši primjerci. Rubovi potporne grede su ukrašeni cik–cak linijama. Prema komparativnom materijalu²²⁴ može se ustvrditi da se srazmjerno često javljaju.

Varijanta se datira u period sredina II – III stoljeće.

Varijanta III

(red. br. 55)

U ovu varijantu spada jedan po svemu vrlo neobičan primjerak. Prema pločastoj potpornoj gredi lepezastog oblika posjeduje tipološke sličnosti sa prethodnom varijantom. Luk joj je blago izvijen, više pločast. Fibula posjeduje šest spirala i vanjsku tetivu. Prednji dio polukružne potporne ploče je savijen prema opruzi.

Uvjetne analogije su pronađene u Srbiji, gdje su konstatirane i radionice za proizvodnju,²²⁵ a datiraju se u period duge polovine II i III stoljeće.²²⁶

²¹⁸ Z. Burkowsky 1999, 72 slike u sredini i R. Košćević 1980, T. XXIII, sl. 177, 184, 187.

²¹⁹ D. Bojović 1983, T. XIX, sl. 165 – 175, T. XX, sl. 176 – 186, T. XXI, sl. 187 – 190.

²²⁰ В. Кондић 1961, 214, сл. 42 i 43.

²²¹ С. Петковић – М. Живић 2005, 445.

²²² A. Busuladžić 2010, 64 – 65.

²²³ D. Popescu 1938, 244, sl. 1 i 2.

²²⁴ L. Jacobi 1897, T. L, sl. 2; A. Böhme 1972, T. 6, sl. 354 – 383, T. 7, sl. 384 – 404; R. Košćević 1980, T. XXIII, sl. 182; D. Bojović 1983, 55, T. XX, sl. 178 – 182, A. Busuladžić 2010, 66.

²²⁵ S. Petković 2010, 144, 472, sl. 8.

²²⁶ S. Petković 2010, 144.

Sub-variant A: this group is represented by five fibulae in which the spring plate is decorated with zigzag lines along the outside edge. The end of the foot has the classic hemispherical knob. Nos. 42, 43, 44 and 46 belong to this sub-variant.

Sub-variant B: the only difference between this and sub-variant A is the absence of decoration on the spring plate. However, since the surface of the other specimens is more or less damaged, making it impossible to determine whether they were originally decorated, this distinction should be regarded with a degree of reservation.

Fibulae similar to this variant are to be found in Sisak,²¹⁸ Singidunum,²¹⁹ Vršac,²²⁰ Gamzigrad,²²¹ present-day Bosnia and Herzegovina,²²² and Dacia.²²³

Variant II

(*serial nos. 53-54*)

The most distinctive feature of this variant is the triangular cross-section of the bow. These fibulae are more substantial, as revealed by our specimen. The edges of the spring plate are decorated with zigzag lines. Comparable fibulae²²⁴ suggest that they are relatively common.

This variant dates from the mid 2nd to the 3rd century.

Variant III

(*serial no. 55*)

One extremely unusual fibula belongs to this variant. It has typological similarities with the preceding variant in the fantail spring plate. The flattish bow is slightly bent. The fibula has six spirals and an external spring chord. The front of the semi-circular spring plate is curved towards the spring.

Provisional analogies have been found in Serbia, where production sites have also been recorded,²²⁵ dating from the latter half of the 2nd and the 3rd centuries.²²⁶

²¹⁸ Z. Burkowsky 1999, 72, ill. centre, and R. Koščević 1980, T. XXIII ill. 177, 184, 187.

²¹⁹ D. Bojović 1983, T. XIX ill. 165-175, T. XX ill. 176-186, t. XXI ill. 187-190.

²²⁰ B. Кондић 1961, 214, ill. 42 and 43.

²²¹ С. Петковић and М. Живић 2005, 445.

²²² A. Busuladžić 2010, 64-65.

²²³ D. Popescu 1938, 244, ill. 1 and 2.

²²⁴ L. Jacobi 1897, T. L, ill. 2; A. Böhme 1972, T. 6, ill. 354-383, T. 7, ill. 384-404; R. Koščević 1980, T. XXIII, ill. 182; D. Bojović 1983, 55, T. XX, ill. 178-182, A. Busuladžić 2010, 66.

²²⁵ S. Petković 2010, 144, 472, fig. 8.

²²⁶ S. Petković 2010, 144.

Varijanta IV*(red. br. 56 – 63)*

U četvrtu varijantu može se uvrstiti osam primjeraka, čiju osnovnu konstrukcionu razliku predstavljaju dvije rubne linije od glave do kraja stope, koje tom prilikom tvore više trapezast presjek luka. Stopa je polukružno proširena.

Mnogobrojni komparativni materijal iz Siscije,²²⁷ Singidunuma,²²⁸ Vršca²²⁹ i Bosne i Hercegovine²³⁰ potvrđuje da nije riječ o rijetkim primjercima, a mogu se staviti u vremenski okvir II i III stoljeća.²³¹

Varijanta V*(red. br. 64 – 65)*

Peta varijanta se odvaja od prethodnih, prvenstveno po trouglastim zadebljanjima koja se nalaze između polukružne potporne grede i luka fibule. Luk je polukružan, sa ili bez uzdužnog grebena, sa stopom u obliku polukružne ploče, sa ili bez trna.

Najbliže analogije u Bosni i Hercegovini su konstatirane na lokalitetu Japra – Majdanište.²³²

Okvirna datacija se može precizirati u period II i III stoljeća.

Varijanta VI*(red. br. 66)*

Posebno interesantan primjerak predstavlja fibula sa Gradišta. Fibula je oštih formi tijela, sa polukružnom potpornom gredom, uzdužnim grebenom po sredini luka, visoko povijenim lukom, te sa plitkom profilacijom na kraju stope, bez karakterističnih polukružnih pločastih završetaka na kraju stope. Polukružna potporna ploča, kao osnovni determinirajući konstrukcioni element je definira u ovu varijantu.

Nedefinirani primjerci*(red. br. 67 – 73)*

Za izvjestan broj ulomaka se može konstatirati da su samo koljenaste fibule sa oprugom i polukružnom potpornom gredom, bez mogućnosti bilo kakve bliže determinacije.

²²⁷ R. Koščević 1980, T. XXIII, sl. 181 i 189.

²²⁸ D. Bojović 1983, T. XX i XXI, sl. 183 – 190.

²²⁹ B. Кондић 1961, 213, сл. 35.

²³⁰ A. Busuladžić 2010, 66.

²³¹ D. Bojović 1983, 55.

²³² A. Busuladžić 2010, 66 (varijanta III).

Variant IV*(serial nos. 56-63)*

Eight specimens belong to the fourth variant, the basic difference in construction being the two lines along the edge from the head to the end of the foot, creating a bow that is almost trapezoid in section. The foot widens into a semicircle.

There are numerous comparable fibulae from Siscia,²²⁷ Singidunum²²⁸ and Vršac,²²⁹ as well as from Bosnia and Herzegovina,²³⁰ evidence that this is not an uncommon variant, which may be dated to the 2nd and 3rd centuries.²³¹

Variant V*(serial no. 64 – 65)*

The fifth variant differs from the others mainly in the triangular bulge between the semi-circular spring plate and the bow. The bow is semi-circular, with or without a knot, and the foot is a semi-circular plate, with or without a spike.

The closest analogies in Bosnia and Herzegovina have been recorded at Japra- Majdanište.²³²

This variant dates from the 2nd and 3rd centuries.

Variant VI*(serial no. 66)*

A fibula from Gradište is of particular interest. It has a sharply formed body, with a semi-circular spring plate, a knot midway along the bow, which is high arched, and a shallow moulding at the end of the foot, without the typical semi-circular plate-like foot end. The semi-circular spring plate constitutes the diagnostic feature of this variant.

Unattributed specimens*(serial nos. 67-73)*

Certain fragments may be identified only as knee fibulae with a spring and semi-circular spring plate, but cannot be more precisely determined.

²²⁷ R. Košćević 1980, T. XXIII ill. 181 and 189.

²²⁸ D. Bojović 1983, T. XX and XXI ill. 183-190.

²²⁹ B. Коңдић 1961, 213, ill. 35.

²³⁰ A. Busuladžić 2010, 66.

²³¹ D. Bojović 1983, 55.

²³² A. Busuladžić 2010, 66. (variant III)

Koljenaste fibule sa oprugom i ugaonom potpornom gredom (red. br. 74 – 77)

Kod ovog tipa koljenastih fibula osnovna tipološka karakteristika odnosi se na oblik potporne grede koja može biti trougaona,²³³ elipsoidna i pravougaona. Ploča može u nekim slučajevima biti ukrašena cik-cak i valovitim linijama. Tetiva je uglavnom vanjska, a broj spiralnih navoja je različit. Oscilacije su konstatirane i u stepenu izvijenosti luka. Držač igle je visok, ali različite širine i različito postavljen u odnosu na luk.

Tip je manje zastupljen u odnosu na druge tipove koljenastih fibula, što potvrđuje i podatak da u našoj zbirci postoje samo četiri primjerka sa lokaliteta Gradišta. Veliki broj varijanti ukazuje na široku rasprostranjenost, naročito u Germaniji, Reciji, Noriku i Panoniji.

Prema nekim autorima, ovaj oblik predstavlja prelazni tip između fibula sa polukružnom potpornom pločicom i koljenastih fibula sa zglobnim mehanizmom. Razlog za to treba prije svega tražiti u gubljenju dekorativne uloge i stavljanju većeg akcenta na funkcionalnost.²³⁴

Primjerci iz zbirke Franjevačkog samostana u Tolisi imaju pravougao- nu potpornu gredu, oštar ugaon izvijenosti luka i polukružan disk na kraju stope.

Našim fibulama analogni primjerci se mogu naći na prostoru Singidunuma,²³⁵ Gamzigrada,²³⁶ Salone²³⁷ i Panonije,²³⁸ te Srebrenice.²³⁹ Šire komparacije, sa izuzetno bogato dekoriranim ugaonim potpornim gredama, pronađene su u Italiji,²⁴⁰ kao i nešto skromnije opremljeni iz Rumunije.²⁴¹ Datacijski okvir se može precizirati od sredine II i tokom čitavog III stoljeća.²⁴²

²³³ Neki autori fibule sa trougaonom potpornom gredom definiraju u isti tip sa fibulama sa pravougao- nom potpornom pločom; D. Bojović 1983, 55, dok ih drugi autori stavljaju kao posebnu grupu, tip ili varijantu; S. Petković 2010, 129 – 130 sa drugim autorima.

²³⁴ D. Bojović 1983, 56.

²³⁵ D. Bojović 1983, T. XXI, sl. 191 – 198, T. XXII, sl. 199 – 210.

²³⁶ С. Петковић – М. Живић 2005, 446.

²³⁷ S. Ivčević 2002, 240, T. XVI, sl. 142 i 143.

²³⁸ E. V. Patek 1942, T. XXIII, sl. 4 – 6.

²³⁹ A. Busuladžić 2010, 177.

²⁴⁰ M. Buora – A. Candussio 1990, 175 – 183; R. Koščević 2000, 110.

²⁴¹ D. Popescu 1945, 493, sl. 5/49.

²⁴² A. Böhme 1972, 20; D. Bojović 1983, 56.

Knee fibulae with spring and angular spring plate

(serial nos. 74-77)

In this type of knee fibula, the basic typological feature lies in the shape of the spring plate, which may be triangular,²³³ ellipsoidal or rectangular. In some cases the cover is decorated with zigzag or wavy lines. The spring chord is usually external; the number of spiral revolutions varies, as does the arch of the bow. The catch-plate is long, but of varying widths and at a different angle to the bow.

This type is less common than other types of knee fibula, as suggested by the fact that our collection includes only four specimens. The many variants indicate that it was widely distributed, particularly in Germania, Rhaetia, Noricum and Pannonia.

Some authorities see this form as a transitional type between fibulae with a semi-circular spring plate and hinged knee fibulae. The reason for this lies primarily in the decline in the decorative features and increasingly functional purpose of the fibulae.²³⁴

The specimens in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa have a rectangular spring plate, an acutely-angled bow and a semi-circular knob at the end of the foot.

Fibulae analogous to ours can be found in Singidunum,²³⁵ Gamzigrad,²³⁶ Salona,²³⁷ Pannonia²³⁸ and Srebrenica.²³⁹ More broadly comparable fibulae, with unusually elaborately decorated angular spring plates, have been found in Italy,²⁴⁰ and others, slightly plainer in design, in Romania.²⁴¹ This type dates from the mid 2nd to the end of the 3rd century.²⁴²

²³³ Some authorities place fibulae with a triangular spring plate in the same type as those with a rectangular spring plate; D. Bojović 1983, 55, whereas others regard them as a separate group, type or variant; S. Petković 2010, 129-130 with other authorities.

²³⁴ D. Bojović 1983, 56.

²³⁵ D. Bojović 1983, T. XXI ill. 191-198, T. XXII ill. 199-210.

²³⁶ С. Петковић and М. Живић 2005, 446.

²³⁷ S. Ivčević 2002, 240, T. XVI ill. 142 and 143.

²³⁸ E. v. Patek 1942, T. XXIII ill. 4-6.

²³⁹ A. Busuladžić 2010, 177.

²⁴⁰ M. Buora and A. Candussio 1990, 175-183, R. Koščević 2000, 110.

²⁴¹ D. Popescu 1945, 493, ill. 5/49.

²⁴² A. Böhme 1972, 51, D. Bojović 1983, 56.

Koljenaste fibule sa trougaonom potpornom gredom (red. br. 78)

Ove fibule se od ostalih izdvajaju isključivo po trougaonoj potpornoj gredi, koja može biti ukrašena fasetiranjem ili urezanom cik-cak linijom. Karakterističan element je i rub stope koji je prstenasto zadebljan sa trnom na kraju. Držač igle je više pravougaon, a tetiva vanjska. Datiraju se u period druge polovine II stoljeća, te prve polovine III stoljeća.²⁴³

U zbirci Franjevačkog samostana u Tolisi čuva se jedan primjerak. Najdirektnije analogije mogu se konstatirati u Srbiji, te Panoniji, Dakiji i Germaniji.²⁴⁴

²⁴³ S. Petković 2010, 132.

²⁴⁴ S. Petković 2010, 129 i 132.

Knee fibulae with triangular spring plate (serial no. 78)

These fibulae differ from the others only in the triangular spring plate, which may bear chased decoration or an incised zigzag line. Another typical feature is the annular bulbous edge of the foot, with a spike at the end. The catch-plate is rectangular, and the spring chord is external. These fibulae date from the latter half of the 2nd and the first half of the 3rd century.²⁴³

There is one specimen of this kind in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa. The most direct analogies are to be found in Serbia, Pannonia, Dacia and Germania.²⁴⁴

²⁴³ S. Petković 2010, 132.

²⁴⁴ S. Petković 2010, 129 and 132.

Koljenaste fibule sa pravougaonom potpornom gredom iznad opruge i širokim trakastim lukom (red. br. 79)

Ove fibule su zastupljene jednim oštećenim primjerkom koji ima više pravougaonu potpornu gredu, ali osnovnu konstrukcionu karakteristiku predstavlja trakast i širok luk. Prijelaz ka stopi je naglašen poprečnim rebrom. Analogni primjeri pokazuju da je stopa polukružno zadebljana na završetku, a držač igle je poprečno postavljen. Poprečna greda može biti ukrašena punktiranim motivima ili urezanim crticama, kakav je slučaj i ovdje.²⁴⁵

Najbliže analogije se mogu konstatirati u Srbiji, ali i Dakiji, Panoniji i Slovačkoj, sa datacijom od druge polovine II do prve trećine III stoljeća.²⁴⁶

²⁴⁵ S. Petković 2010, 129.

²⁴⁶ S. Petković 2010, 131 – 132, 469, sl. 6 i 7.

Knee fibulae with rectangular spring plate above the spring and a wide strap-like bow (serial no. 79)

These fibulae are represented by a single damaged specimen with a rectangular spring plate, but their basic feature is the wide, strap-like bow. The transition to the foot is accentuated by a transverse rib. Analogous specimens show that the foot ends in a semi-circular bulge, and that the catch-plate is at a right-angle to the body. The cross-bar may be decorated with punched designs or incised lines, as in this case.²⁴⁵

The closest analogies are in Serbia, as well as in Dacia, Pannonia and Slovakia, dating from the latter half of the 2nd to the first third of the 3rd century.²⁴⁶

²⁴⁵ S. Petković 2010, 129.

²⁴⁶ S. Petković 2010, 131-132, 469, fig. 6 and 7.

Koljenaste fibule sa zglobnim mehanizmom

(red. br. 80 – 95)

U grupu koljenastih fibula spadaju i primjerci koje možemo definirati kao koljenaste fibule sa zglobnim mehanizmom. Luk im je prelomljen u obliku koljena, različitog presjeka, sa rijetkim ukrašavanjem u tehnici facetiranja. Na glavi im se nalazi zglojni mehanizam. Iznad valjkastog dijela glave nalazi se polukružno zadebljanje različitih dimenzija. Na stopi fibule se također ponekad nalazi zadebljanje. Držač igle je najčešće izrazito visok, sa olučastim dijelom koji je višeslojno oblikovan dajući tom dijelu čvrstoću.

Izuzetno su zastupljene oko Save i Dunava, a veliki broj ih je konstatiran u Gornjoj Meziji, posebno u Singidunumu.²⁴⁷ Bile su raširene u rimskim provincijama u istočnoj Evropi, pogotovo u balkanskim provincijama.²⁴⁸

Na temelju komparacije sa fibulama ovog tipa koje potiču sa drugih lokaliteta, fibule iz naše zbirke mogu se staviti u vremenski okvir II – IV stoljeća, sa pretpostavkom da su svoju upotrebnu kulminaciju doživjele u III stoljeću.²⁴⁹

U zbirci Franjevačkog samostana u Tolisi mogu se, na osnovu razlika u presjeku luka, vrstama ukrasa, broju igala, postojanju različitih oblika poprečnih greda, uzdužnih i poprečnih držača igle, konstatirati različite varijante:

Varijanta I

(red. br. 80 – 81)

Fibule ove varijante karakterizira duža valjkasta glava, sa lukom koji je savijen u krug. Luk je prema stopi uži i kod našeg slučaja pravougaonog presjeka. Stopa je malo proširena i na kraju ukrašena zadebljanjem u vidu trna. Držač igle je poprečno postavljen. Poprečna greda je okrugla.

²⁴⁷ D. Bojović 1983, 58 – 61 i T. XXIII – XXVII.

²⁴⁸ A. Böhme 1972, 51.

²⁴⁹ D. Bojović 1983, 58.

Hinged knee fibulae

(serial nos. 80-95)

Another group of knee fibulae consists of those with a hinge mechanism. The bow is bent into a knee shape, and is of varying section, occasionally with chased decoration. The head is fitted with a hinge. Above the cylindrical part of the head is a semi-circular bulge of varying size, and there are also swellings on the foot in some cases. The catch-plate is usually extremely long, with a cannulate catch that is worked in layers to provide rigidity.

These fibulae are very well represented around the Sava and Danube, and many have been found in Moesia Superior, particularly in Singidunum.²⁴⁷ They extend throughout the Roman provinces of Eastern Europe, particularly the Balkan provinces.²⁴⁸

Comparisons with fibulae of this type from other sites suggest that the fibulae in our collection date from the 2nd to the 4th century, and were probably most widely used in the 3rd century.²⁴⁹

The fibulae in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa display certain differences in the cross-section of the bow, the type of decoration, the number of pins, the varying shapes of the cross-bar and the catch-plate, which may be aligned with or at a right-angle to the body, giving rise to a number of variants.

Variant I

(*serial nos. 80-81*)

Fibulae of this variant are characterized by a fairly long cylindrical head, with a bow bent into a circle. The bow is narrower at the foot end, and is rectangular profiled in the case of our specimen. The foot is slightly flared, and is decorated with a spike at the end. The catch-plate is at a right-angle to the body. The cross-bar is round.

²⁴⁷ D. Bojović 1983, 58-61 and T. XXIII-XXVII.

²⁴⁸ A. Böhme 1972, 51.

²⁴⁹ D. Bojović 1983, 58.

Analogije ovom primjerku su mnogobrojne, a materijal iz Siscije,²⁵⁰ Doboja,²⁵¹ Singidunuma,²⁵² Salone²⁵³ i Panonije²⁵⁴ to i potvrđuje. Datirati se može u period punog III i prvu polovinu IV stoljeća.²⁵⁵

Varijanta II

(red. br. 82)

U drugu varijantu može se uvrstiti jedan primjerak čija je osnovna konstrukciona karakteristika pločasto ravan luk, a koji se prema stopi sužava na sredini. U dijelu koji gravitira stopi luk se širi tvoreći stopu. Držac igle je poprečno postavljen. Poprečna greda je okrugla.

Najbliže uvjetne analogije se mogu konstatirati u Varcar Vakufu (Mrkonjić Grad),²⁵⁶ te na prostoru Srbije.²⁵⁷

Varijanta III

(red. br. 83 – 90)

Opća karakteristika ovih fibula odnosi se na trougaoni presjek luka, poluokrugao disk na kraju stope koji u sredini ima trn, poprečan držac igle, okruglu poprečnu gredu i kod nekih primjeraka prema unutrašnjosti uvijen vrh luka.

Od osam primjeraka iz naše zbirke, uvjetnu razliku predstavlja prema unutrašnjosti uvijeni vrh koji se javlja kod prva dva primjerka (red. br. 84 i 85), te bez tog rješenja kod ostalih fibula. Od bližih analogija treba izdvojiti primjerke iz Vršca,²⁵⁸ Dardanije,²⁵⁹ Singidunuma²⁶⁰ i više lokaliteta u Bosni i Hercegovini.²⁶¹

Varijanta IV

(red. br. 91 – 95)

Varijanta o kojoj je riječ razlikuje se samo po luku fibule koji nema izvijenu formu nego je, nakon savijanja pod nešto oštrijim uglom, luk

²⁵⁰ R. Koščević 1980, T. XXIV, sl. 201.

²⁵¹ A. Busuladžić 2010, 181 (varijanta IV).

²⁵² D. Bojović 1983, T. XXVII, sl. 265 i 266.

²⁵³ S. Ivčević 2002, T. XX, sl. 183 – 187.

²⁵⁴ E. v. Patek 1942, T. XXIV, sl. 16.

²⁵⁵ D. Bojović 1983, 61.

²⁵⁶ A. Busuladžić 2010, 181 (varijanta V).

²⁵⁷ S. Petković 2010, 473, sl. 4, sa razlikom što je kod našeg primjerka držac igle poprečan.

²⁵⁸ B. Кондић 1961, 214, сл. 41.

²⁵⁹ A. Jovanović 1978, 53, sl. 109.

²⁶⁰ D. Bojović 1983, T. XXVI, sl. 248 – 251.

²⁶¹ A. Busuladžić 2010, 178 – 179.

There are many analogies with this specimen, as evidenced by material from Siscia,²⁵⁰ Doboј,²⁵¹ Singidunum,²⁵² Salona²⁵³ and Pannonia.²⁵⁴ They date from the 3rd and the first half of the 4th century.²⁵⁵

Variant II

(serial no. 82)

One specimen, of which the basic feature is the flat, straight bow tapering at the middle towards the foot, belongs to this variant. The bow flares at the end to form the foot. The catch-plate is at a right-angle to the body. The cross-bar is round.

The closest provisional analogies have been recorded in Varcar Vakuf (Mrkonjić Grad),²⁵⁶ and in Serbia.²⁵⁷

Variant III

(serial nos. 83-90)

The general feature of these fibulae is the triangular cross-section of the bow, the semi-circular disc with a central spike at the end of the foot, the catch-plate at a right-angle to the body, the round cross-bar and the inward curve of the top of the bow.

Of the eight specimens in our collection, the first two (nos. 84 and 85) display the inward curve of the top of the bow, while the others lack this feature. Closely analogous specimens have been found in Vršac,²⁵⁸ Dardania,²⁵⁹ Singidunum²⁶⁰ and several sites in Bosnia and Herzegovina.²⁶¹

Variant IV

(serial nos. 91-95)

This variant differs only in the bow, which is not curved outwards but instead bends more sharply and is then straight to the foot. The bow

²⁵⁰ R. Koščević 1980, T. XXIV ill. 201.

²⁵¹ A. Busuladžić 2010, 181 (variant IV).

²⁵² D. Bojović 1983, T. XXVII ill. 265 and 266.

²⁵³ S. Ivčević 2002, T. XX ill. 183-187.

²⁵⁴ E. v. Patek 1942, T. XXIV ill. 16.

²⁵⁵ D. Bojović 1983, 61.

²⁵⁶ A. Busuladžić 2010, 181 (variant V).

²⁵⁷ S. Petković 2010, 473, fig. 4, except that in our specimen the catch-plate is at a right-angle to the body.

²⁵⁸ B. Кошчић 1961, 214, ill. 41.

²⁵⁹ A. Jovanović 1978, 53, fig. 109.

²⁶⁰ D. Bojović 1983, T. XXVI, fig. 248-251.

²⁶¹ A. Busuladžić 2010, 178-179.

ravan do stope. Luk je trapezastog ili češće polukružnog presjeka. Iako su naši primjerci znatno oštećeniji, na temelju analogija može se zaključiti da je završetak stope u obliku polukružnog diska sa trnom na sredini. Držac igle u većini slučajeva je poprečan.

Komparativni materijal konstatiran je na više mjesta u Dardaniji,²⁶² više lokaliteta u Bosni i Hercegovini²⁶³ i Singidunumu.²⁶⁴

²⁶² A. Jovanović 1978, 53, sl. 108.

²⁶³ A. Busulađić 2010, 180 (varijanta III).

²⁶⁴ D. Bojović 1983, T. XXV, sl. 235 – 246.

is trapezoidal or more common semi-circular in section. Though our specimens are quite badly damaged, by analogy the end of the foot has a semi-circular disc with a central spike. The catch-plate is at a right-angle to the body in most cases.

Comparable fibulae have been recorded in several places in Dardania²⁶² and Bosnia and Herzegovina,²⁶³ and in Singidunum.²⁶⁴

---

²⁶² A. Jovanović 1978, 53, ill. 108.

²⁶³ A. Busuladžić 2010, 180 (variant III).

²⁶⁴ D. Bojović 1983, T. XXV ill. 235-246.

Geometrijske fibule u obliku slova – “S”

(red. br. 96)

Kada su u pitanju fibule u obliku slova, najčešći oblici su predstavljeni slovima M, N, P i S.²⁶⁵ Posljednje slovo je ujedno i najzastupljenije. Na nekim je postojao i natpis. I u zbirci Franjevačkog samostana u Tolisi postoji fragment jednog primjerka “S” oblika.

Prema našem sačuvanom fragmentu i analizi komparativnih primjeraka, riječ je o fibuli sa lukom u vidu dva tirsra spojena drškama u obliku latiničnog slova “S”, te sa pinijima na oba kraja. Ovaj oblik ima slobodan zglobni mehanizam i poprečni držač igle sa kukicom na kraju.²⁶⁶

Razmjerno su čest nalaz u Panoniji, duž germanskog i recijskog limesa, današnje Slovačke, te Srbije.²⁶⁷

Datiraju se u period kraja II i III stoljeća.²⁶⁸

²⁶⁵ Pojedini autori ove fibule klasificiraju u tip fibula u obliku kulturnih predmeta. S. Petković 2010, 217.

²⁶⁶ S. Petković 2010, 217.

²⁶⁷ D. Bojović 1983, 66, S. Petković 2010, 217.

²⁶⁸ W. Jobst 1975, 122.

S-shaped geometric fibulae (serial no. 96)

The most common letter-shaped fibulae are M, N, P and S shaped,²⁶⁵ with the latter the most common of all. Some also had an inscription. The collection of the Franciscan Monastery in Tolisa includes a fragment of an S-shaped specimen.

Judging from our surviving fragment and an analysis of comparable specimens, this fibula had a bow in the form of two thyrsos joined by S-shaped handles, with a fir-cone terminal at each end. This form has a free hinge mechanism and transverse catch-plate with a hook at the end.²⁶⁶

They are relatively common in Pannonia, along the Germanic and Rhaetian *limes*, in present-day Slovakia and in Serbia.²⁶⁷

They date from the late 2nd and 3rd centuries.²⁶⁸

²⁶⁵ Some authorities class these fibulae as belonging to the type of fibulae in the form of cult objects. S. Petković 2010, 217.

²⁶⁶ S. Petković 2010, 217.

²⁶⁷ D. Bojović 1983, 66, S. Petković 2010, 217.

²⁶⁸ W. Jobst 1975, 122.

Pločaste fibule rađene u tehnici prolamanja

(red. br. 97 – 99)

Tijelo ovog tipa fibula je rađeno tehnikom prolamanja, što predstavlja i njihovu osnovnu karakteristiku. Na taj način, ukrasi na tijelu – površini dobijaju različite oblike, u vidu raznovrsnih okvira (trougaonih, spiralnih, četverougaonih, okruglih, srcolikih i sl.).

Najčešći prostor nalaza ovih fibula je područje rajnskog i dunavskog limesa. Određen broj nađen je u Panoniji, Donjoj i Gornjoj Meziji, Dakiji,²⁶⁹ te na prostoru današnje Bosne i Hercegovine.²⁷⁰ Na području antičkog Singidunuma također je pronađen izvjestan broj fibula ovog tipa, različitih oblika i varijacija.²⁷¹

Prema autorima koji su se bavili datiranjem ovih fibula, vremenski okvir proizvodnje i upotrebe se može staviti u period od sredine II i u III stoljeće.²⁷²

U zbirci Franjevačkog samostana u Tolisi nalaze se tri primjerka fibula rađenih tehnikom prolamanja. Osnovna konstrukciona razlika ova tri primjerka odnosi se na oblik, zbog čega ih možemo svrstati u tri varijante.

Varijanta I

(red. br. 97)

Prvoj varijanti pripada jedan primjerak oblika romba.

Varijanta II

(red. br. 98)

Jedan primjerak pokazuje odstupanja od prve varijante. Karakteristične su po izduženom obliku i ukrasu na luku. On se sastoji od zadebljanja sličnih trubi ali i pelta ornamentata. Razmjerno su brojnije duž limesa.

²⁶⁹ M. Бръчкова 1963, 71.

²⁷⁰ A. Busuladžić 2010, 182 – 183.

²⁷¹ D. Bojović 1983, 64 – 66.

²⁷² S. Rieckhoff – Pauli 1977, 21; D. Bojović 1983, 65 – 66.

Open-work plate fibulae (serial nos. 97-99)

The body of this type of fibula is of open-work design, which constitutes their essential feature. The differently-shaped perforations – triangular, spiral, square, circular, cordate etc. – create a variety of decorations.

These fibulae have mainly been found in the Rhine and Danube *limes*. Some have been found in Pannonia, Moesia Inferior and Superior and Dacia,²⁶⁹ and in present-day Bosnia and Herzegovina.²⁷⁰ Others of this type, of various shapes and variants, have also been found in the Singidunum area.²⁷¹

Scholars engaged in dating these fibulae place them in the mid 2nd and the 3rd century.²⁷²

There are three open-work fibulae in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa, differing in form. On that basis they are classified into three variants.

Variant I

(serial no. 97)

A single rhomboid specimen belongs to the first variant.

Variant II

(serial no. 98)

Another specimen differs from the first. Their distinctive features are their elongated form and the decoration on the bow, which consists of trumpet-shaped knobs and *pelta* ornaments. They are relatively common along the *limes*.

---

²⁶⁹ M. БрЪчкова 1963, 71.

²⁷⁰ A. Busulađić 2010, 182-183.

²⁷¹ D. Bojović 1983, 64-66.

²⁷² S. Rieckhoff-Pauli 1977, 21 and D. Bojović 1983, 65-66.

Čitav niz komparativnih fibula pronađen je u Srbiji.²⁷³
Datiraju se u III stoljeće.²⁷⁴

Varijanta III
(red. br. 99)

Treća varijanta fibule ima više četvrtast oblik. Fibula slična na figure dvije nasuprot postavljene životinje. Krak jedne strane je oštećen. Uvjetne analogije konstatirane su u Srbiji.²⁷⁵

²⁷³ D. Bojović 1983, 66.

²⁷⁴ D. Bojović 1983, 66.

²⁷⁵ S. Petković 2010, T. XXXIII, sl. 10 i 11.

A number of comparable fibulae have been found in Serbia.²⁷³
They date from the 3rd century.²⁷⁴

Variant III

(serial no. 99)

The third variant is squarish in shape, and resembles two facing animal figures. The end of one side is damaged.

Provisional analogies have been recorded in Serbia.²⁷⁵

---

²⁷³ D. Bojović 1983, 66.

²⁷⁴ D. Bojović 1983, 66.

²⁷⁵ S. Petković 2010, T. XXXIII, fig. 10 and 11.

Zoomorfne fibule

(red. br. 100 – 103)

Posebnu i vrlo interesantnu grupu rimskih fibula predstavljaju fibule izrađene u obliku različitih životinja (riba, konja, pasa, zečeva). Ptice su vrlo čest oblik pronađen na mnogobrojnim lokalitetima diljem Rimskog Carstva; u Vršcu,²⁷⁶ Saloni,²⁷⁷ Sisku,²⁷⁸ Augusti, Lauriakumu, Huffingemu,²⁷⁹ kao i u Carnuntumu.²⁸⁰

Zoomorfne fibule su bile vrlo široko rasprostranjene u svim rimskim provincijama tokom čitavog antičkog perioda, sve do kasne antike.

Mogle su biti izrađene u obliku ploče ili plastičnog oblika, sa ili bez emajla.²⁸¹

Pored funkcionalne uloge, zoomorfne fibule su imale osobito izražen mitološko kulturni karakter. Porijeklo i idejna rješenja koja su davala poticaj za pravljenje i ovih oblika mogu se naći još i u sitnoj metalnoj plastici prapovijesnog perioda²⁸² kao i istodobnim fibulama.²⁸³

Iako neki autori zaključuju da su primat u njihovom nošenju i upotrebi imale žene,²⁸⁴ pronalazak ovih fibula podjednako u civilnim naseljima, ali i vojnim logorima, ostavlja otvorenu mogućnost da su ih upotrebljavali i muškarci.

S obzirom na široku rasprostranjenost i dug vremenski okvir korištenja, precizna datacija nije ni moguća. Jedini pouzdan temelj za dataciju je činjenica da su emajlirane zoomorfne fibule starije, a da stiliziranost i rustični elementi navode na zaključak da takve primjerke datiramo u grupu mlađih. Preciznija datacija moguća je samo za one primjerke koji prate vodeći oblik fibule u određenom periodu ili području.²⁸⁵

Zbirka Franjevačkog samostana u Tolisi posjeduje više ovakvih primjeraka. Njihovi oblici su različiti (u vidu konja i zeca), pa se na temelju toga mogu svrstati u različite varijante.

²⁷⁶ B. Коудић 1961, 212, сл. 27.

²⁷⁷ S. Ivčević 2002, 245, T. XXIV, sl. 232.

²⁷⁸ B. Migotti 1994, 84, sl. 43 – 46.

²⁷⁹ W. Jobst 1975, T. 45, sl. 318; E. Riha 1994, T. 51, 321.

²⁸⁰ E. v. Patek 1942, T. XXI, sl. 22.

²⁸¹ D. Bojović 1983, 67.

²⁸² Z. Vinski 1967, 17.

²⁸³ M. Almagro – Gorbea 2001, 1 – 21.

²⁸⁴ A. Böhme 1972, 41.

²⁸⁵ D. Bojović 1983, 68. U zbirci Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine preovladavaju zoomorfne fibule koljenastog i sidrastog tipa.

Zoomorphic fibulae

(serial nos. 100-103)

A distinct and extremely interesting group of Roman fibulae consists of those in the shape of various animals (fish, horse, dog, hare). Birds are a very common form found in many places throughout the Roman Empire: Vršac,²⁷⁶ Salona,²⁷⁷ Sisak,²⁷⁸ Augusta, Lauriacum, Hufflingem,²⁷⁹ and Carnuntum.²⁸⁰

Zoomorphic fibulae were very widespread in every Roman province throughout Antiquity right up to late times. They may be plate fibulae or three-dimensional (in-the-round), and with or without enamelling.²⁸¹

These fibulae were not only functional, but also possessed of markedly mythological and religious attributes. Their origins and the designs that led to the production of zoomorphic fibulae can be traced back to the small metal sculptures of prehistoric times²⁸² as well as to those contemporaneous with the fibulae themselves.²⁸³

Though some authorities are of the opinion that they were worn mainly by women,²⁸⁴ finds of these fibulae in both civilian settlements and military encampments suggest that they could also have been worn by men.

It is impossible to date them exactly, given that they were so widely distributed and used over such a long period. The only reliable basis for dating them is the fact that enamelled zoomorphic fibulae are of earlier date, whereas stylization and rustic elements suggest that such fibulae are of more recent date. The only examples that can be more accurately dated are those that echo the shape of fibulae in a given period or area.²⁸⁵

There are several such specimens in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa, featuring different animals (horse, hare), and can thus be classified into a number of variants.

²⁷⁶ B. Кондић 1961, 212, ill. 27.

²⁷⁷ S. Ivčević 2002, 245, T. XXIV, fig. 232.

²⁷⁸ B. Migotti 1994, 84, fig. 43 – 46.

²⁷⁹ W. Jobst 1975, T. 45, fig. 318; E. Riha 1994, T. 51, 321.

²⁸⁰ E. v. Patek 1942, T. XXI, fig. 22.

²⁸¹ D. Bojović 1983, 67.

²⁸² Z. Vinski 1967, 17.

²⁸³ M. Almagro-Gorbea 2001, 1-21.

²⁸⁴ A. Böhme 1972, 41.

²⁸⁵ D. Bojović 1983, 68. The zoomorphic fibulae in the National Museum of Bosnia and Herzegovina are mainly knee and anchor fibulae.

Varijanta I*(red. br. 100)*

Među najinteresantnije fibule uopće pripada primjerak iz Lisnika kod Pelagićeva. Riječ je o zoomorfnoj fibuli, koja ima predstavu scena lova, gdje veća životinja predstavlja psa, a manja zeca. Predmet je urađen u srebru sa pozlatom, što navedeni primjerak čini još zanimljivijim. Igljeni zglobni mehanizam se nalazi sa leđne strane.

Analizirani primjerak je karakterističnog oblika i prema dostupnoj literaturi nema identične analogije. Primjerak koji se po tipološkim karakteristikama i okvirnom predstavom zeca i psa može navesti kao komparativan pripada širem prostoru Srbije.²⁸⁶

U kontekstu cjelokupnog drugog materijala i lokaliteta na kome je nađena, te navedenih komparacija ova fibula se može datirati u II – III stoljeće.²⁸⁷

Varijanta II*(red. br. 101 – 103)*

Ovoj varijanti fibula pripadaju tri mala, bronzana primjerka, koji predstavljaju stilizirane konje. Kod tri bronzane fibule, (inv. br. 1604, inv. br. 1349 i inv. br. 1338), od kojih se jedna (inv. br. 1349) može prema luku definirati i kao koljenasta fibula sa zglobnim mehanizmom, držač igle je poprečan. Prvi primjerak ove varijante (inv. br. 1604) prema poprečnoj gredi najsličnije analogije ima u lukovičastim ili "T" fibulama. Treći primjerak (inv. br. 1338) predstavlja stiliziranog konja.

Analogije našim primjercima predstavljene su u zoomorfnim primjercima konja iz Singidunuma,²⁸⁸ Vršca,²⁸⁹ Siscije,²⁹⁰ Salone, Garduna, Benkovca,²⁹¹ šireg prostora rimske Panonije²⁹² i Rumunije,²⁹³ Brestovika kod Beograda,²⁹⁴ i Afrike.²⁹⁵ Bogat komparativni materijal sa raznih lokaliteta – Salone, Siska, Novih Banovaca, Osijeka, lokaliteta u Italiji, Vinče, Mitrovice, Ptuja, Korinta i Carnuntuma publiciran je u radu Z. Vinskog.²⁹⁶

²⁸⁶ D. Bojović 1983, T. XXX, sl. 291 i 294.

²⁸⁷ D. Bojović 1983, 68.

²⁸⁸ D. Bojović 1983, 68 – 69, T. XXX, sl. 295 – 298.

²⁸⁹ B. Коңдић 1961, 212, сл. 23 – 26.

²⁹⁰ R. Koščević 1980, 31., T. XIX, sl. 141.

²⁹¹ I. Lokošek 1985, 74 – 78 sa slikama b – g.

²⁹² E. v. Patek 1942, T. XIX, sl. 1 – 21.

²⁹³ D. Popescu 1945, 501, sl. 9/100 i 101.

²⁹⁴ B. Коңдић (sa grupom autora) 1963/64, 22, сл. 15.

²⁹⁵ R. R. Gerharz 1987, 95, sl. 96.

²⁹⁶ Z. Vinski 1967, T. IX, sl. 1 – 12, T. X, sl. 1 – 8.

Variant I*(serial no. 100)*

One of the most interesting is a zoomorphic fibula from Lisnik near Pelagićevo, with a representation of a hunting scene, where the larger animal is a hound and the smaller is a hare. The fibula is of gilded silver, making it still more interesting. The pin-hinge mechanism is at the back.

This example is distinctive in shape, and available reference works include no others identical to it. A form that may be seen as comparable in typological features and in representing the figures of a hare and a dog has been recorded throughout Serbia.²⁸⁶

The context of the site and the other material with which this fibula was found suggest that it dates from the 2nd to 3rd century.²⁸⁷

Variant II*(serial nos. 101-103)*

Three small bronze fibulae representing stylized horses belong to this variant. These three (inv. no. 1604, inv. no. 1349 and inv. no. 1338), one of which (inv. no. 1349) may be defined on the basis of the bow as a hinged knee fibula, have the catch-plate at a right-angle to the body. The first (inv. no. 1604) is most similar as regards the cross-bar to a crossbow or T fibula. The third (inv. no. 1338) is a stylized horse.

There are analogies with our fibulae in zoomorphic horse fibulae from Singidunum,²⁸⁸ Vršac,²⁸⁹ Siscia,²⁹⁰ Salona, Gardun, Benkovac,²⁹¹ the wider region of Roman Pannonia,²⁹² Romania,²⁹³ Brestovik near Belgrade,²⁹⁴ and Africa.²⁹⁵ A wealth of comparable material from various places, Salona, Sisak, Novi Banovci and Osijek, sites in Italy, Vinča, Mitrovica, Ptuj, Corinth and Carnuntum has been published by Z. Vinski.²⁹⁶ The closest comparable specimens from Bosnia and Herzegovina have been

²⁸⁶ D. Bojović 1983, T. XXX, fig. 291 and 294.

²⁸⁷ D. Bojović 1983, 68.

²⁸⁸ D. Bojović 1983, 68-69, T. XXX ill. 295-298.

²⁸⁹ B. Коңдић 1961, 212, ill. 23-26.

²⁹⁰ R. Košćević 1980, 31, T. XIX ill. 141.

²⁹¹ I. Lokošek 1985, 74-78 with ill. b-g.

²⁹² E. v. Patek 1942, T. XIX ill. 1-21.

²⁹³ D. Popescu 1945, 501 ill. 9/100 and 101.

²⁹⁴ B. Коңдић et.al. 1963/64, 22 ill. 15.

²⁹⁵ R. R. Gerharz 1987, 95, ill. 96.

²⁹⁶ Z. Vinski 1967, T. IX ill. 1-12, T. X ill. 1-8.

Najbliže komparacije iz Bosne i Hercegovine konstatirane su u središnjoj Bosni kod Travnika, Gornjeg Vakufa, Bugojna, te kod Bihaća i Ljubuškog.²⁹⁷

Prema datiranju analognih primjeraka, i fibule iz zbirke Franjevačkog samostana u Tolisi se mogu staviti u isti vremenski okvir razvijene i kasne antike – u III i IV stoljeće.²⁹⁸

²⁹⁷ A. Busuladžić 2010, 184 – 185.

²⁹⁸ Z. Vinski 1967, 17. Primjerak inv. br. 17267 pojedini autori datiraju znatno ranije u period početka I do prvog desetljeća II stoljeća. Vidi: Z. Marić 1968, 50, T. XXIII, sl. 19.

recorded in central Bosnia near Travnik, Gornji Vakuf and Bugojno, and near Bihać and Ljubuški.²⁹⁷

The dates of analogous specimens suggest that the fibulae from the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa date from high and late Antiquity, the 3rd and 4th centuries.²⁹⁸

---

²⁹⁷ A. Busuladžić 2010, 184-185.

²⁹⁸ Z. Vinski 1967, 17. Some authorities date inv. no. 17267 much earlier, from the early 1st to the first decade of the 2nd century. See Z. Marić 1968, 50, T. XXIII ill. 19.

Sidraste fibule

(red. br. 104 – 123)

Osnovna tipološka karakteristika ovog tipa fibula je luk u obliku sidra. Luk kod sidrastih fibula je proširen sa dva kraka koji se u obliku plitkog slova “U” povijaju prema stopi, dobijajući time oblik sidra. Po svojoj konstrukciji uglavnom su dvodijelne. Na glavi imaju potporna gredu. Ispod grede je spiralna opruga sa spoljašnjom tetivom, koja ima širok držač.

Porijeklo sidrastih fibula može se tražiti u izrazito profiliranim fibulama, kao izraz lokalnih potreba i interpretacija.²⁹⁹ Najširi dio luka se proširio, pa je iz njega nastao ovaj karakterističan sidrasti oblik. Fibule ovog tipa karakteristika su provincija Panonije, Dakije, Trakije³⁰⁰ i Dalmacije. Na prostoru današnje Bosne i Hercegovine poznat je veći broj primjeraka ovog tipa fibula.³⁰¹ Znatno su malobrojnije na sjeveru Panonije nego na jugu. Prema E. v. Patek, sidraste fibule imaju svoje korijene u tračko-ilirskom području, pri čemu se ističe značaj i utjecaj Tračana.³⁰² Često su nošene sa ukrasnim dodacima, što je potvrđeno u više slučajeva.³⁰³

Može se pretpostaviti da je upotreba ovih fibula bila u vremenskom intervalu od I do III stoljeća.³⁰⁴

U zbirci Franjevačkog samostana u Tolisi sidraste fibule se prema nekim elementima mogu grupirati u nekoliko varijanti.

Varijanta I

(red. br. 104 – 109)

Najočuvaniji primjerci sidrastih fibula naše zbirke pripadaju ovoj skupini. Osnovna karakteristika ovih fibula je da posjeduju karakteristična krilca na mjestu gdje se završava luk, a počinje stopa. Drugi karakterističan konstrukcioni element je pravougaona potporna greda koja je, u

²⁹⁹ A. Jovanović 1978, 78.

³⁰⁰ И. Великов 1933, 407.

³⁰¹ K. Patsch 1910, 197, sl. 36; N. Miletić 1963, 21, 23, 24, 25 i 27 sl. 2.

³⁰² E. V. Patek 1942, 100; I. Čremošnik 1963, 119.

³⁰³ I. Popović 1996a, 142 – 154.

³⁰⁴ D. Bojović 1983, 45.

Anchor fibulae

(serial nos. 104-123)

The basic typological feature of these fibulae is the anchor-shaped bow, which extends into an arm on each side of the head, forming a downward-pointing shallow U-shape like that of an anchor. Most are made in two parts. The head has a spring cover, below which is a spring with an external spring chord, and a wide spring plate.

The origins of anchor fibulae are to be found in highly profiled fibulae, as an expression of local needs and interpretations.²⁹⁹ The widest part of the bow became still wider, creating the characteristic anchor shape. Fibulae of this type are typical of the provinces of Pannonia, Dacia, Thracia³⁰⁰ and Dalmatia.

Many specimens of this type of fibula are known from present-day Bosnia and Herzegovina.³⁰¹ There are far fewer in northern Pannonia than in the south. According to E. v. Patek, anchor fibulae originated in the Thracian-Illyrian region, but with the Thracian influence the stronger.³⁰² They were often worn with decorative extensions, as attested in several instances.³⁰³

These fibulae were probably in use from the 1st to the 3rd century.³⁰⁴

The anchor fibulae in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa may be classed into a number of variants.

Variant I

(*serial nos. 104-109*)

The best-preserved specimens of anchor fibulae in our collection belong to this variant of the anchor fibula. The basic feature of these fibulae is their distinctive flanges where the bow ends and the foot begins. Another typical element of their construction is the spring plate,

²⁹⁹ A. Jovanović 1978, 78.

³⁰⁰ И. Великов 1933, 407.

³⁰¹ K. Patsch 1910, 197 ill. 36, N. Miletić 1963, 21, 23, 24, 25 and 27 ill. 2.

³⁰² E. v. Patek 1942, 100, I. Čremošnik 1963, 119.

³⁰³ I. Popović 1996a, 142-154.

³⁰⁴ D. Bojović 1983, 45.

nekim slučajevima nešto šira prema krajevima. Međusobne razlike kod ove varijante odnose se na činjenicu da kod pojedinih primjeraka krajevi krakova sidra mogu biti sa ili bez dugmetastih zadebljanja.

Najbliže analogije poznate su sa područja Beograda,³⁰⁵ Siska³⁰⁶ i drugih lokaliteta rimske Panonije³⁰⁷ i Dakije.³⁰⁸ Specifičnost ponuđenih primjeraka leži u krilcima na dijelu gdje se završava luk i počinje stopa, po čemu odgovaraju grupi br. 72 po I. Kovrigu. E. v. Patek ističe da je ovaj oblik karakterističan za ilirsko područje i posredno preko Ilira, za Panoniju.³⁰⁹

U odnosu na oblik potporne grede, gdje su krajevi prošireni i duži, analizirane fibule se mogu klasificirati u grupu dva po E. v. Patek, tj. po I. H. Crisanu tip Virtopu – Atel, pri čemu se ukazuje na njihov najveći broj u Dakiji.³¹⁰

Prema stilskim karakteristikama pojedini autori je datiraju u II stoljeće.³¹¹

Varijanta II

(red. br. 110)

Razlika u odnosu na prethodnu varijantu odnosi se na postojanje izraslina, krilaca koji se nalaze neposredno ispod grebenastog zadebljanja. Na gornjoj strani luka, odmah iza grebena nalaze se navedene izrasline, koje su imale dekorativnu funkciju.

Komparacijski materijal konstatiran je u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, dok se datacija precizira u II stoljeće.³¹²

Varijanta III

(red. br. 111 – 118)

Karakteristični elementi koji ovu grupu sidrastih fibula kategoriziraju kao zasebnu varijantu su nepostojanje dugmetastookruglog zadebljanja na krakovima sidra, a zadebljanje koje dijeli luk od stope je u obliku više puta profiliranog grebena.

³⁰⁵ D. Bojović 1983, 45.

³⁰⁶ R. Koščević 1980, T. XX, sl. 149.

³⁰⁷ E. v. Patek 1942, T. VIII, sl. 15, T. IX, sl. 9

³⁰⁸ D. Popescu 1938, 242, sl. 6 i 7.

³⁰⁹ E. v. Patek 1942, 101.

³¹⁰ I. H. Crisan 1959, 353.

³¹¹ D. Bojović 1983, 46.

³¹² A. Busuladžić 2010, 85.

which is rectangular in shape, wider at the ends in some cases. Differences within this variant relate to the anchor, which may or may not have a stud at the ends.

The fibulae most nearly analogous to ours are from Belgrade,³⁰⁵ Sisak³⁰⁶ and other places in Roman Pannonia³⁰⁷ and Dacia.³⁰⁸ The distinctive feature of these specimens is the flanges where the bow ends and the foot begins, in which they correspond to I. Kovrig's group 72. E. v. Patek notes that this shape is typical of the Illyrian region and, indirectly via the Illyrians, of Pannonia as well.³⁰⁹

Based on the shape of the spring plate, of which the ends are wider and longer, these fibulae may be classed as E. v. Patek's group two, or I. H. Crişan's *Virtopu-Atel* type, indicating that they are most common in Dacia.³¹⁰

Some authorities date this variant to the 2nd century, on the basis of its stylistic features.³¹¹

Variant II

(serial no. 110)

This variant differs from the previous one by the presence of flanges immediately beneath the ridge, on the upper part of the bow. Those flanges had a decorative function.

Comparative material was found in Croatia and Bosnia and Herzegovina, and dated to the 2nd century.³¹²

Variant III

(serial nos. 111-118)

The distinctive features that single out this group of anchor fibulae as a separate variant are the absence of knobs at the ends of the anchor, and the knob separating the bow from the foot, which is multi-ridged.

³⁰⁵ D. Bojović 1983, 45.

³⁰⁶ R. Koščević 1980, T. XX ill. 149.

³⁰⁷ E. v. Patek 1942, T. VIII ill. 15, T. IX ill. 9.

³⁰⁸ D. Popescu 1938, 242, ill. 6 and 7.

³⁰⁹ E. v. Patek 1942, 101.

³¹⁰ I. H. Crişan 1959, 353.

³¹¹ D. Bojović 1983, 46.

³¹² A. Busuladžić 2010, 85.

Najbliže analogije mogu se konstatirati u Beogradu³¹³ i Sisciji,³¹⁴ ali i na drugim lokalitetima u današnjoj Bosni i Hercegovini,³¹⁵ dok se datacija može pomjeriti u drugu polovinu II i početak III stoljeća.³¹⁶

Nedefinirani primjerci

(red. br. 119 – 123)

Kod nekoliko ulomaka stepen devastacije je toliki da nije moguće precizno determinirati bilo kakvu varijantu, osim činjenice da je riječ o sidrastim primjercima.

³¹³ D. Bojović 1983, 46, T. XVII, sl. 147 i 148.

³¹⁴ R. Koščević 1980, 24 – 25, T. XX, sl. 146.

³¹⁵ A. Busuladžić 2010, 86.

³¹⁶ D. Bojović 1983, 46.

The fibulae most nearly analogous are in Belgrade³¹³ and Siscia,³¹⁴ and have also been recorded elsewhere in Bosnia and Herzegovina.³¹⁵ This variant dates from the latter half of the 2nd and early 3rd century.³¹⁶

Unattributed specimens

(serial nos. 119-123)

A number of fragments are so badly damaged that it is possible only to identify them as anchor fibula, not to determine which variant they belong to.

³¹³ D. Bojović 1983, 46, T. XVII ill. 147 and 148.

³¹⁴ R. Košćević 1980, 24-25, T. XX ill. 146.

³¹⁵ A. Busuladžić 2010, 86.

³¹⁶ D. Bojović 1983, 46.

Lučne fibule u obliku viljuške sa zglobnim mehanizmom

(red. br. 124)

Fibule ovog tipa karakteristične su po zglobnom mehanizmu u valjkastoj glavi, liveni luk je raščlanjen na dva ili tri dijela, što im daje oblik viljuške, a držač igle je olučast. Luk kod ovih fibula može biti raščlanjen na različite načine. Naš primjerak ima uzdužno perforiran, odnosno udvojen luk, više trougaonog zadebljanja, stopa je više pravougaona, sa olučastim držačem igle.

Ove fibule su karakteristične za provincije Panoniju i Dakiju, mada ih ima i u rajnskom limesu. Mnogobrojni primjerci su pronađeni u Viminacijumu, Singidunumu, Dakiji, Meziji, Britaniji, Saalburgu i Austriji.³¹⁷

Datiraju se u kraj II i prvu polovinu III stoljeća,³¹⁸ a prema nekim autorima i do druge polovine III stoljeća.³¹⁹

³¹⁷ S. Petković 2010, 253 – 256 sa napomenama 559 – 574.

³¹⁸ A. Böhme 1972, 29, I. Kovrig 1937, 76 – 77 i 124 – 125.

³¹⁹ S. Petković 2010, 253.

Forked hinged bow fibulae (serial no. 124)

In fibulae of this type, the hinge is in a cylindrical head, and the cast bow is in two or three sections, giving it a fork-like shape with a cannulate catch. The bow may be articulated in a variety of ways. In our specimen, the triangular bow is perforated or separated longitudinally, the foot is nearly rectangular, and the catch is cannulate.

These fibulae are typical of the provinces of Pannonia and Dacia, though they have also been recorded in the Rhine *limes*. Numerous specimens have been found in Viminacium, Singidunum, Dacia, Moesia, Britain, Saalburg and Austria.³¹⁷

They date from the late 2nd and first half of the 3rd century,³¹⁸ or according to some authorities into the latter half of the 3rd century.³¹⁹

³¹⁷ S. Petković 2010, 253 – 256 with nn. 559-574.

³¹⁸ A. Böhme 1972, 29, I. Kovrig 1937, 76-77 and 124-125.

³¹⁹ S. Petković 2010, 253.

“T” fibule sa zglobnim mehanizmom (red. br. 125 – 133)

Fibule oblika slova “T”, sa zglobnim mehanizmom, nastale su od “T” fibula sa oprugom,³²⁰ koje su u znatno manjoj mjeri zastupljene u svim provincijama Rimskog carstva. Ime su dobile prema svom izgledu koji podsjeća na slovo T.³²¹

Fibule tipa “T” sa zglobom bile su rasprostranjene u svim rimskim provincijama, sa posebnim akcentom na prostor duž limesa. Najveća koncentracija zabilježena je na dunavskom limesu, ali su primjerci “T” fibula konstatirani i na rijeci Eufkrat, a što se može direktno staviti u kontekst mobilnosti rimskih vojnih trupa. U unutrašnjosti provincija, kakav je slučaj sa Gornjom Mezijom³²² i Dardanijom, rijetko se javljaju.³²³ Stoga se ovaj tip fibula, kao i neki drugi, u najvećem broju slučajeva može vezati za rimsku vojsku.

“T” fibule su se koristile od II do IV stoljeća, a najintenzivnije u III stoljeću.³²⁴

Fibule tipa “T” karakterizira zglobni mehanizam. Pomoću ovog mehanizma igla se vezivala za tijelo fibule i za poprečnu gredu. Zglobni mehanizam je izvođen na dva načina. Jedan je bio na način da se u poprečnoj gredi fibule napravi žlijeb. U najvećem broju slučajeva u žlijeb se uglavljivala igla koju je pridržavala žica, provučena kroz poprečnu gredu, i to samo jednim dijelom.

Drugi način je poznat pod nazivom *viseći zglob* i on je znatno rjeđi. U tom slučaju igla nije uglavljivana u žlijeb na poprečnoj gredi, već na sredini, sa donje strane grede, izlivala su se dva nosača, naporedo probušena i postavljena. U rupe koje su probušene umetana je igla, koja bi se onda pričvrstila manjom žicom.

U najvećem broju slučajeva na glavi, na početku luka fibule, postoji ukrasno zadebljanje, što je karakterističan dekorativni detalj. Zadebljanje je obično sa donje strane zasječeno i višestruko profilirano. Pored zadebljanja, zabilježeni su i ukrasi u vidu pločica različitog ukrasa i oblika. Ranije varijante “T” fibula nemaju plastično zadebljanje, pa je to jedna od determinirajućih odrednica za dataciju ovog tipa fibula.

³²⁰ E. v. Patek 1942, 145.

³²¹ R. Košćević 1980, 33 – 34.

³²² U gornjomezijskom području konstatirano je 90 – tak primjeraka. D. Bojović 1983, 78.

³²³ A. Jovanović 1978, 51 ff.

³²⁴ D. Bojović 1983, 78.

Hinged T fibulae

(serial nos. 125-133)

Hinged T fibulae derive from T fibulae with a spring,³²⁰ which are much less common in every province of the Roman Empire. Their name derives from their shape, resembling the letter T.³²¹

Hinged T fibulae were widespread in every Roman province, but especially along the *limes*. Their greatest concentration has been recorded in the Danube *limes*, but specimens have also been found in the Euphrates, as a direct result of the mobility of Roman troops. They are rarely found³²² in the interior of a province, as for instances in Moesia Superior³²³ or Dardania. This type of fibulae, along with certain others, is thus usually associated with the Roman army.

T fibulae were in use from the 2nd to the 4th century, but especially in the 3rd century.³²⁴

The typical feature of T fibulae is the hinge by which the pin was attached to the body of the fibulae and to the cross-bar. The hinge was formed in one of two ways. In one, a groove was formed in the cross-bar, with in most cases the pin fitted into the groove and held in place by a wire drawn through the cross-bar at one point. The other method, which was much less common, was known as the hanging hinge. Here the pin was not fitted into the groove of the cross-bar, but instead two pierced holders were cast side by side on the underside of the bar. The pin was fitted into the two holes and held in place by a short wire.

In most cases there was a decorative knob on the head, at the start of the bow, a typical feature of these fibulae. The knob was usually multi-ridged and cut on the underside. Decorations in the form of platelets of various shapes and embellishment have also been recorded. Early variants of T fibulae have no head-knob, which is one of the diagnostic features for dating this type.

The bow is always round-arched, and usually faceted. Decorative profiling is often to be seen where it merges into the foot. The foot is

³²⁰ E. v. Patek 1942, 145.

³²¹ R. Koščević 1980, 33-34.

³²² A. Jovanović 1978, 51 ff.

³²³ Some ninety such specimens have been recorded in Moesia Superior. D. Bojović 1983, 78.

³²⁴ D. Bojović 1983, 78.

Luk je uvijek polukružno izvijen i uglavnom facetiran, a na prijelazu prema stopi često se može vidjeti ukras u vidu rebara nastalih zadebljavanjem. Stopa je kraća od luka i sa različitim dekorativnim rješenjima i oblicima. Poprečna greda je kružnog presjeka i facetirana u najvećem broju slučajeva. Na krajevima poprečne grede, kod pojedinih primjeraka, kružnim urezima stvorena su manja zadebljanja.³²⁵

Bitna činjenica vezana za fibule oblika "T" sa zglobnim mehanizmom je da su one preteča lukovičastih fibula, najraširenijeg tipa u kasnoj antici.

Prema izvedbi i elementima na tijelu mogu se uočiti razlike u presjeku luka, izvedbi stope, dekorativnim elementima na dijelu luka prema stopi, kao i zadebljanjima na glavi stope.

Varijanta I

(red. br. 125 – 128)

Trokutast, trapezoidan ili četvrtast presjek luka, dugmetastopečurkasto zadebljanje na glavi sa višečlano profiliranom bazom, oni su elementi koji ovu varijantu definiraju kao zasebnu. Jedna od karakteristika primjeraka ove varijante su dekorativni elementi – tri zadebljanja na gornjoj, lijevoj i desnoj strani kod dijela luka prema stopi.

Komparacijski primjerci, vrlo slični našim, obrađeni su i publicirani u Saloni,³²⁶ Saalburgu³²⁷ i Bukureštu.³²⁸ Prema dugmetastim dekorativnim elementima na luku³²⁹ i prema pločastom završetku na glavi³³⁰ slični primjerci nalaze u Singidunumu. Slični primjerci konstatirani su i na drugim područjima naše zemlje.³³¹

Mnogobrojni primjerci ovog tipa fibula konstatirani su u Njemačkoj,³³² Bukureštu,³³³ Singidunumu, ali i na lokalitetima Viminacijuma, Sirmija i Novih Banovaca i smatraju se karakterističnom panonsko-mezijskom varijantom.³³⁴

³²⁵ D. Bojović 1983, 78.

³²⁶ S. Ivčević 2000, T. I, sl. 4 i 5.

³²⁷ L. Jacobi 1897, T. XXXIX, sl. 10.

³²⁸ D. Popescu 1945, 495, sl. 6/66 i 67.

³²⁹ D. Bojović 1983, 79, T. XXXVII, sl. 357.

³³⁰ D. Bojović 1983, 80, T. XXXVIII, sl. 367 i 368.

³³¹ A. Busulađić 2010, 211 – 212.

³³² F. Kuchenbuch 1954, Abb. 5, sl. 15.

³³³ D. Popescu 1945, 497, sl. 7/72 i 73.

³³⁴ Po ukrasnim detaljima urađenim na luku i stopi D. Bojović 1983, 80 i T. XXXIX, sl. 373 – 377 i A. Burger 1972, 88. Osobito karakteristično za ovu varijantu su lukovice, a sličan primjerak je publiciran u radu D. Bojović 1983, 79, T. XXXVII, sl. 359.

shorter than the bow, and varies in shape and decoration. The cross bar is round in section, and usually faceted. In some specimens circular incisions make the ends of the cross-bar slightly bulbous.³²⁵

An important point concerning hinged T fibulae is that they were the precursor of the crossbow fibula, the most widespread type in late Antiquity.

The execution and components of the body result in differences in the profile of the bow, the treatment of the foot, the decorative features on the part of the bow near the foot, and the knobs on the top of the foot.

Variant I

(serial nos. 125-128)

The triangular, trapezoid or square profiled bow, and the stud-like bulge on the head with a highly profiled base, are what differentiate this variant. One of the characteristics of this and the preceding variant is the decorative feature of three studs on the top, right and left of the foot end of the bow.

Comparable fibulae closely resembling ours that have been studied and published are from Salona,³²⁶ Saalburg³²⁷ and Bucharest.³²⁸ The stud-like decorations on the bow³²⁹ and the head plate³³⁰ are similar to specimens found in Singidunum. Similar specimens have also been found elsewhere in our country.³³¹

Numerous specimens of this type of fibula have been recorded in Germany,³³² Bucharest³³³ and Singidunum, as well as at Viminacium, Sirmium and Novi Banovci, which are regarded as a typical Pannonian-Moesian variant.³³⁴

The marked similarity of the decorative stud on the head, which is bulbous in shape, and the characteristic decorative treatment of the foot,

³²⁵ D. Bojović 1983, 78.

³²⁶ S. Ivčević 2000, T. I ill. 4 and 5.

³²⁷ L. Jacobi 1897, T. XXXIX ill. 10.

³²⁸ D. Popescu 1945, 495, ill. 6/66 and 67.

³²⁹ D. Bojović 1983, 79, T. XXXVII, fig. 357.

³³⁰ D. Bojović 1983, 80, T. XXXVIII, fig. 367 and 368.

³³¹ A. Busuladžić 2010, 211 – 212.

³³² F. Kuchenbuch 1954, Abb. 5, fig. 15.

³³³ D. Popescu 1945, 497, fig. 7/72 and 73.

³³⁴ From the decoration on the bow and foot D. Bojović 1983, 80 and T. XXXIX, fig. 373-377 and A. Burger 1972, 88. The distinctive features of this variant are the bulbous terminals; a similar specimen has been published by D. Bojović 1983, 79, T. XXXVII, fig. 359.

Primjetna sličnost ukrasnog zadebljanja na glavi koje poprima izgled lukovice, kao i karakteristični ukrasni elementi izvedeni na stopi upućuju na povezanost ove varijante sa klasičnim lukovičastim fibulama. Stoga se mogu datirati kao jedna od mlađih tipova u našoj zbirci.

Varijanta II

(red. br. 129)

U drugu varijantu pripada jedan primjerak čija se osnovna konstrukcija razlika odnosi na pločasti presjek luka. Komparacijski primjerci sa pločastim lukom pronađeni su u Saloni, Saalburgu, Bukureštu, ali i na prostorima današnje Bosne i Hercegovine.³³⁵

Varijanta III

(red. br. 130)

Trećoj varijanti pripada jedan primjerak čije se osnovne karakteristike mogu svesti na trougaoni presjek luka i nepostojanje izraslina na luku, lukovičasto-dugmetastih ukrasnih detalja na krakovima poprečne grede ili na čeonom dijelu glave.

Šire uvjetne analogije mogu se naći u Bukureštu,³³⁶ Singidunumu³³⁷ i Sisciji,³³⁸ te na području naše zemlje.³³⁹

Nedefinirani primjerci

(red. br. 130 – 133)

Stepen devastacije kod tri ulomka ne ostavlja mogućnost bliže determinacije i klasifikacije u određenu varijantu.

³³⁵ A. Busuladžić 2010, 100.

³³⁶ D. Popescu 1945, 497, sl. 7/70

³³⁷ D. Bojović 1983, T. XXXVIII, sl. 364 i 365.

³³⁸ R. Koščević 1980, T. XXIX, sl. 264.

³³⁹ A. Busuladžić 2010, 212 (br. 350).

indicate the relationship between this variant and the classic crossbow fibula. This variant can therefore be regarded as one of the later kinds in our collection.

Variant II

(serial no. 129)

This variant is represented by one specimen with the plate-shaped bow section, which makes the basic construction difference. Comparative specimens with plate-shaped bow were found in Salona, Saalburg, Bucharest, as well as in the territory of present day Bosnia and Herzegovina.³³⁵

Variant III

(serial no. 130)

The third variant is represented by one specimen, the essential features of which are the triangular cross-section of the bow and the absence of outgrowths on the bow and of stud-like decorative details on the ends of the cross-bar or the front of the head.

Broader tentative analogies may be found in Bucharest,³³⁶ Singidunum³³⁷ and Siscia,³³⁸ as well as in our country.³³⁹

Unattributed specimens

(serial nos. 130-133)

Three fragments are too badly damaged to identify more closely or to place in a certain variant.

³³⁵ A. Busuladžić 2010, 100.

³³⁶ D. Popescu 1945, 497, fig. 7/70

³³⁷ D. Bojović 1983, T. XXXVIII, fig. 364 and 365.

³³⁸ R. Košćević 1980, T. XXIX, fig. 264.

³³⁹ A. Busuladžić 2010, 212 (no. 350).

Lukovičaste fibule

(red. br. 134 – 161)

Najrasprostranjenije fibule iz perioda kasne antike su lukovičaste fibule.³⁴⁰ Nađene su u gotovo svim vrstama rimskih objekata – u kastrumima, vilama, nekropolama, ostavama i naseljima. O rasprostranjenosti i popularnosti lukovičastih fibula govori i podatak da su upravo lukovičaste fibule i najviše zastupljene u muzejskim zbirkama kao i među publiciranim materijalom.³⁴¹

Lukovičaste fibule su posebno prisutne u evropskim rimskim provincijama, osobito duž Dunava u provinciji Panoniji, kao i u Dalmaciji.³⁴² Na tom prostoru su se, prema nekim tvrdnjama, razvile iz tzv. “T” fibula sa zglobom. U mjestu Brigetio u Panoniji su pronađeni poluproizvodi što ukazuje na činjenicu da su ove fibule na tom području i proizvođene.³⁴³ One su se proizvođile i na području antičke Siscije.³⁴⁴ Iako proizvođene u Evropi, lukovičaste fibule su u velikom broju pronađene i u Africi i Aziji,³⁴⁵ što dovoljno upućuje na zaključak da su imale izvanprovincijski karakter i značaj.

Jedna od specifičnosti ovih fibula je i socijalni moment. Ove fibule su najčešće nosili muškarci, na desnom ramenu, sa glavom fibule okrenutom nadolje.³⁴⁶ Primarno nošene kao vojničke fibule, one su pronašle svoje mjesto i u civilnoj odori. To je bio razlog da su ih ka-

³⁴⁰ Veliki je broj prijedloga o nazivu ovog tipa fibula (Z. Vinski 1967, 7 – 15; A. Jovanović 1975, 235; D. Bojović 1983, 82). Neki autori predlažu naziv krstaste fibule (D. Bojović 1983). Čini se je primjereniji naziv lukovičaste, R. Koščević 1980, 34 – 35, zbog karakterističnih lukovica. Tim prije što fibule oblika križa iz kasne antike i doba seobe postoje. Z. Vinski 1967, T. XIII, sl. 5 – 11, T. XIV, sl. 1 – 9; A. Jovanović 1978, 60, sl. 144.

³⁴¹ R. Koščević 1980, 34 – 35; D. Bojović 1983, 82 – 87; V. Dautova – Ruševljan (katalog izložbe) 1977; S. Ivčević 2000, 125 – 164; V. Dautova – Ruševljan 2003, T. III, sl. 2, T. V, sl. 1, T. IX, sl. 17, T. X, sl. 3, T. XI, sl. 1, T. XIV, sl. 1, T. XV, sl. 1, T. XVIII, sl. 1, T. XXI, sl. 1, T. XXV, sl. 1, T. XXVI, sl. 1, T. XXX, sl. 1, T. XXXVI, sl. 1, T. XLVI, sl. 1; A. Јовановић 1975, 235 – 245 sa 20 fotografija.

³⁴² S. Ivčević 2000, 142.

³⁴³ D. Bojović 1983, 82.

³⁴⁴ R. Koščević 1980, 34 – 35.

³⁴⁵ D. Bojović 1983, 82.

³⁴⁶ D. Bojović 1983, 82 i 83.

Crossbow fibulae with onion knobs (serial nos. 134-161)

Crossbow fibulae were the most widely distributed fibulae in late Antiquity.³⁴⁰ They have been found in almost every type of Roman site – castrum, villa, necropolis, hoard and settlement. Their popularity and wide distribution are corroborated by the fact that the crossbow fibula is represented in greater numbers than any other type in museum collections and published material alike.³⁴¹

Crossbow fibulae are present in particular in the European provinces of the Roman Empire, particularly along the Danube in Pannonia, and also in Dalmatia.³⁴² It was here, in the opinion of some authorities, that they evolved from the hinged T fibula. Semi-finished artefacts of this type have been found in Brigetio in Pannonia, indicating that they were manufactured in the region.³⁴³ They were also produced in antique Siscia.³⁴⁴ Though made in Europe, they have also been found in large numbers in Africa and Asia,³⁴⁵ suggesting that they were of a more than provincial nature and meaning.

One of the specific features associated with these fibulae is their social setting. They were usually worn by men, head downwards, on the right

³⁴⁰ A number of different names have been proposed for this type of fibula in the languages of former Yugoslavia: Z. Vinski 1967, A. Jovanović 1975, 235, D. Bojović 1983, 82. Some authorities suggest the name *krstasta* (cruciform) fibula (D. Bojović 1983). The author is of the view that the name *lukovičasta* fibula is more appropriate, R. Koščević 1983, 34-35, on account of their characteristic onion-knob terminals (from the word *luk*, an onion), and all the more so because of the existence of cruciform fibulae dating from late Antiquity and the Migration Period. Z. Vinski 1967, T. XXX ill. 5-11, T. XIV ill. 1-9, A. Jovanović 1978, 60, ill. 144. Translator's note: in the English version of this paper the standard English term "crossbow fibula" is used.

³⁴¹ R. Koščević 1980, 34-35, D. Bojović 1983, 82-87, V. Dautova-Ruševljan (exhibition catalogue) 1977, S. Ivčević 2000, 125-264, V. Dautova-Ruševljanin 2003, T. III ill. 2, T. V ill. 1, T. IX ill. 17, T. X ill. 3, T. XI ill. 1, T. XIV ill. 1, T. XV ill. 1, T. XVIII ill. 1, T. XXI ill. 1, T. XXV ill. 1, T. XXVI ill. 1, T. XXX ill. 1, T. XXXVI ill. 1, T. XLVI ill. 1, A. Јовановић 1975, 235-245 with 20 photographs.

³⁴² S. Ivčević 2000, 142.

³⁴³ D. Bojović 1983, 82.

³⁴⁴ R. Koščević 1980, 34-35.

³⁴⁵ D. Bojović 1983, 82.

snije počeli nositi žene i djeca. Unatoč svim promjenama, čini se da su tokom cijelog perioda korištenja lukovičaste fibule odražavale rimsku društvenu hijerarhiju.³⁴⁷

Vrijeme datiranja lukovičastih fibula kreće se od kraja III do početka V stoljeća. Posebno su karakteristične za IV stoljeće. Veliki broj prikaza i predstava na stelama, mozaicima, reljefnim ukrasima koji se nalaze na raznim predmetima, dopustili su da se ove fibule, kao rijetko koje druge, prilično sigurno i precizno datiraju.³⁴⁸

Lukovičaste fibule su izrađivane od bronzе koja je nekada pozlaćena, a rjeđe od srebra i zlata. U konstrukcionom smislu, posjeduju polukružan luk na kome se nalazi poprečna greda. Na poprečnoj gredi se nalaze zadebljanja koja u najvećem broju slučajeva imaju oblik glavice luka. Ista vrsta lukovičastog zadebljanja postoji i na razmeđu, na mjestu gdje počinje luk i gdje je glava fibule. Zbog tog karakterističnog dekorativnog elementa ovaj tip fibula je dobio ime. Lukovice na poprečnoj gredi izrađivale su se lijevanjem zajedno sa gredom, dok je lukovica na glavi umetana.³⁴⁹ Lukovice su bile različitih oblika – okrugle, jajolike, sa ili bez ukrasa urađenih u tehnici facetiranja.³⁵⁰ Poprečna greda je šipka, najčešće šestougona ili trapezoidna. Kod šestouganih poprečnih greda ima slučajeva kad se na gornjoj strani grede nalazi plastični dodatak. Kod trapezoidnih poprečnih greda moguća su rješenja sa probušenim gredama sa obje strane zglobnog mehanizma, sa jednom ili više rupa, ili su rupe označene manjim udubljenjima. Luk je najčešće trapezoidnog ili tougaonog presjeka. Stopa je gotovo uvijek ukrašena raznim ornamentima, što je također, pored lukovica, jedan od karakterističnih elemenata ovog tipa kasnoantičkih fibula. Ukrasi na luku vrlo često se prenose i na sredinu stope. Držać igle je uglavnom cjevastog oblika. Ispadanje igle sprečavalo se izvođenjem malog klina u početku stope. Broj klinčića je bio različit, često jedan, a nekada i nekoliko. Pored klinova, za osiguravanje igle u držaču je korištena i manja pločica – lamela.³⁵¹ Igla je povezana sa tijelom pomoću zglobnog mehanizma, koji se nalazio u poprečnoj gredi. Pri vezivanju igle i tijela fibule rijetko je upotrebljavan sistem visećeg zgloba. Osim zglobnog mehanizma, igla se pričvršćivala uz tijelo i žicom sa navojima, na čijem je jednom kraju lukovica. Žica je tom prilikom provlačena kroz šupljinu u poprečnoj gredi, a bila je vezana za lukovicu navojima. U unutrašnjosti poprečne grede je izveden navoj, te se žica sa lukovicom navijala u poprečnu gredu. Fibule sa

³⁴⁷ S. Ivčević 2000, 142.

³⁴⁸ D. Bojović 1983, 82.

³⁴⁹ H. Drescher 1959, 170 ff.

³⁵⁰ И. Поповић 1996, 49 – 50.

³⁵¹ B. Saria 1928, 73 ff.

shoulder.³⁴⁶ Mainly worn as part of military garb, they were also adopted as an accessory to civilian garments, which explains why women and children later began to wear them. Notwithstanding changing circumstances, it would seem that they retained their significance as insignia of Roman social hierarchy throughout the time they were in use.³⁴⁷

They range in date from the late 3rd to the early 5th century, but were particularly typical of the 4th century. They often feature on stelae, mosaics and reliefs, as a result of which, unlike most other fibulae, the crossbow fibula can be fairly accurately and reliably dated.³⁴⁸

Crossbow fibulae were made of bronze, sometimes gilded, or more rarely of solid silver or gold. They consist of a semi-circular profiled bow with a crossbar, which often has bulbous or onion-shaped terminals, from which their name in the local language derives. The bulbous terminals on the crossbar were cast with the crossbar, but the head knob was cast separately and then fitted into the crossbar.³⁴⁹ The knobs were of various shapes – round, ovoid, and with or without faceting.³⁵⁰ The crossbar is usually hexagonal or trapezoid in section. Hexagonal crossbars sometimes have a moulded extension on the upper face of the bar. Trapezoid crossbars may have open-work bars on either side of the hinge, with one or more holes, or merely the suggestion of holes in the form of small indentations. The bow is usually trapezoid or triangular in section. The foot is almost invariably decorated with various motifs, which, along with the bulbous terminals, is one of the characteristic features of this type of late antique fibula. The decorations on the bow often run onto the middle of the foot. The catch-plate is usually tubular. A small peg at the beginning of the stop holds the pin in place. The number of these pegs varies, from the usual single peg to several. Another device to hold the pin in place was a platelet or lamella.³⁵¹ The pin is attached to the body by the hinge in the crossbar. In rare cases the pin is attached to the body by a hanging hinge. The pin was also fastened to the body by a coiled wire with a bulbous terminal at one end. In this case the wire was drawn through a hole in the crossbar and was attached to the bulbous terminal by being wound around it. A single coil was formed inside the crossbar and the wire with the bulbous terminal was wound around the crossbar. Fibulae constructed in this way had no catch-plate; instead, the foot

³⁴⁶ D. Bojović 1983, 82 and 83.

³⁴⁷ S. Ivčević 2000, 142.

³⁴⁸ D. Bojović 1983, 82.

³⁴⁹ H. Drescher 1959, 170 ff.

³⁵⁰ И. Поповић 1996, 49-50.

³⁵¹ B. Saria 1928, 73 ff.

ovakvim konstrukcionim rješenjima nisu imale držač igle, nego je stopa bila probušena po dužini. U ovako izveden otvor stavljana je igla koja je na glavi fibule, preko žice sa lukovicom, fiksirana sa tijelom fibule. Ovakav način je potpuno sprečavao iglu da ispada, a samo rješenje korišteno je krajem IV i početkom V stoljeća.

Kasnoantičko datacijsko opredjeljenje potvrđuju, između ostalog, i natpisi koji se mogu kod ovog tipa fibula sresti.³⁵² Često su to kratke zdravice ili blagoslovi kršćanskog karaktera.³⁵³

³⁵² I pored velikog broja fibula iz naše zbirke ni na jednoj nije konstatiran trag postojanja bilo kakvog natpisa.

³⁵³ S. Ivčević 2000, 137 – 138; B. Migotti 1994, 128, sl. 187.

was pierced longitudinally, and the pin was introduced into the hole. The pin itself was attached to the head of the fibula by a wire with a bulbous terminal. This ensured that the pin could not work loose, and was the method used in the late 4th and early 5th century.

Further evidence for their dating from late Antiquity is to be found in inscriptions where this type of fibula is encountered.³⁵² These inscriptions often consisted of brief toasts or blessings of a Christian nature.³⁵³

³⁵² Despite the large number of fibulae in our collection, not one has been found with an inscription.

³⁵³ S. Ivčević 2000, 137-138. B. Migotti 1994, 128, ill. 187.

Klasifikacija varijanti prema determinirajućim elementima

Imajući u vidu činjenicu da su pri izradi lukovičastih fibula tipološke razlike minimalne, diferencijacija različitih varijanti je teško izvodiva. Često se javlja problem da se kod lukovičastih primjeraka javljaju takvi morfološki elementi koji istu fibulu mogu kategorizirati u više različitih grupacija (u odnosu na luk, lukovice, poprečnu gredu, dužinu stope, vrste ukrasa i slično).³⁵⁴

Bez obzira na to, moguće je izdvojiti više varijanti imajući u vidu različite dijelove tijela fibule. Kod lukovičastih fibula iz naše zbirke razlike se ogledaju:

1. u obliku i vrsti lukovice (mogu biti facetirane, oble i jajolike);
2. u dužini stope (mogu biti fibule sa kraćom ili dužom stopom);
3. u širini stope (mogu biti fibule sa širom, užom ili stopom koja je jednake širine kao i luk);
4. u ukrasu na stopi (lukovičaste fibule se dijele na primjerke sa ukrasnim detaljima u vidu zareza, voluta, kružnih udubljenja, floralnih i geometrijskih motiva, poprečnih crta i kanelura);³⁵⁵
5. u luku (primjerci lukovičastih fibula se razlikuju po obliku luka, koji može biti trapezastog, trougaonog i četverougaonog presjeka);
6. u dužini luka (fibule čiji je luk duži ili kraći od stope);
7. u poprečnoj gredi (četverougaona, šestougaona, trapezasta i poprečna greda sa zadebljanjima na gornjoj površini);
8. u veličini (uočavaju se masivni, srednji i minijturni primjerci).

S obzirom na navedene razlike, u zbirci Franjevačkog samostana u Tolisi može se uočiti više varijanti.

³⁵⁴ Na temelju iznijetog može se primijetiti da postoje znatnija odstupanja kod ponuđenih varijanti, podvarijanti i grupa što pokazuje i obiman publicirani materijal. Vidi: N. Miletić 1963, 7; A. Јовановић 1975, 235 – 245 i 20 fotografija. Drugi autori pridržavaju se precizne klasifikacije koju je odredio Keller. Vidi: S. Ivčević 2000, 125 – 164.

³⁵⁵ Neki autori su podjelu varijanti isključivo bazirali na temelju ovog segmenta. E. Riha 1994, 147. Bogati ukrasni oblici na stopama publicirani su u radovima Z. Vinskog 1967, T. II, T. III, T. IV, sl. 1 – 5, T. V, sl. 1 i 2, T. VI i VII; E. v. Patek 1942, T. XXIX, i T. XXX; D. Popescu 1945, 497, sl. 7/76 – 81, 499, sl. 8, 501, sl. 9/92.

The classification of variants by diagnostic features

Crossbow fibulae display only minor typological differences, which makes it difficult to identify distinct variants. A common problem is that individual specimens frequently have morphological features – pertaining to the bow, the bulbous terminals, the cross bar, the length of the foot, and so on – that could place the fibula in question in several different groups.³⁵⁴

Despite this, a number of variants may be identified on the basis of the various parts of the body of the fibula. In the case of the crossbow fibulae in our collection, these differences lie in:

- I) the shape and type of the bulbous terminal (faceted, rounded or ovoid),
- II) the length of the foot (short or long),
- III) the width of the foot (wider, narrower or the same width as the bow),
- IV) the decoration on the foot (crossbow fibulae are classed according to the decoration in the form of notches, volutes, circular indentations, floral and geometric motifs, transverse lines and fluting),³⁵⁵
- V) the shape of the bow (trapezoid, triangular or square in section),
- VI) the length of the bow (longer or shorter than the foot),
- VII) the shape of the crossbar (square, hexagonal or trapezoid in section, or with knobs on the upper surface),
- VIII) their size (substantial, medium-sized or miniature).

Several variants have been identified on the basis of these features on the fibulae in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa.

³⁵⁴ For this reason there are significant differences in the proposed variants, sub-variants and groups, as the extensive published material reveals: see N. Miletić 1961, 7, A. Јовановић 1975, 235-245 and 20 photographs. Other authorities adhere to the precise classification given by Keller. See S. Ivčević 2000, 125-164.

³⁵⁵ Some authorities base their variants solely on this feature. E. Riha 1994, 147.

Elaborate decorative forms on the foot have been published in works by Z. Vinski 1967, T. II, T. III, T. IV ill. 1-5, T. V ill 1 and 2, T. VI and VII, E. v. Patek 1942, T. XXIX and T XXX, D. Popescu 1945, 497, ill. 7/76-81, 499, ill. 8, 501 ill. 9/92.

Varijanta I*(red. br. 134 – 138)*

Primjerci ove varijante određeni su nizom zajedničkih elemenata: luk najčešće uži od stope, na gornjoj površini stope ukras u vidu kružnih udubljenja koja su u paru, luk je kroz sredinu često ukrašen poprečnim crticama i tačkicama i trapezastog je presjeka. Poprečne grede ove varijante su u vidu trapeza, na kojima se ponekad mogu naći i ukrasna kružna udubljenja i rupice.

Od komparativnog materijala mogu se konstatirati primjerci iz Singidunuma,³⁵⁶ Vršca,³⁵⁷ Dakije³⁵⁸ i Afrike.³⁵⁹

S obzirom na pouzdane paralele, može se datirati u period druge polovine IV stoljeća, tačnije od 350. do 380. godine.³⁶⁰

Varijanta II*(red. br. 139 – 142)*

Osnovna karakteristika ove varijante sastoji se u šestougaonom presjeku poprečne grede u najvećem broju slučajeva. Razlika u odnosu na druge varijante očituje se u tome što na poprečnoj gredi, sa gornje strane, nema nikakvih ukrasa. Lukovice su okrugle ili jajolike, često facetirane. Luk je najčešće trapezastog presjeka, što potvrđuju i naši primjerci. Na gornjoj strani luka mogu se nalaziti i ukrasi u vidu kosih linija, tačkica, poprečnih crtica, što sve podsjeća na konjsku grivu i vrat. Stopa je nešto kraća od luka, sa različitim dekorativnim elementima ornamentalnog karaktera, facetiranim zarezima i linijama. Svi naši primjerci pokazuju ujednačene tipološke karakteristike ove varijante.

Analogije naših primjeraka mogu se naći u Prištini, Beogradu, Smederevu, Negotinu i Požarevcu. Prema Kellerovoj tipologiji, odgovaraju tipu 1, varijanti A, što ih determinira u period od 290. do 320. godine.³⁶¹

Nedefinirani primjerci*(red. br. 143 – 161)*

U nekim slučajevima stepen oštećenosti ne ostavlja mogućnost bliže klasifikacije ponuđenih primjeraka. U našoj zbirci je nedefiniranih 19 primjeraka koji su mahom fragmentirani.

³⁵⁶ D. Bojović 1983, T. XLVI – XLVII.

³⁵⁷ В. Кондић 1961, 214, сл. 47.

³⁵⁸ D. Popescu 1938, 245, sl. 3.

³⁵⁹ R. R. Gerharz 1987, 99 i 101, sl. 138, 143 – 145

³⁶⁰ И. Микулчић 1974, 125, сл. 23; D. Bojović 1980, 97; Isti 1983, 85 – 86.

³⁶¹ D. Bojović 1983, 84.

Variant I*(serial nos. 134-138)*

Fibulae of this variant are defined by a number of common features: the bow is usually narrower than the foot, the upper face of the foot is decorated with pairs of circular indentations, and the bow is usually decorated through the middle with transverse lines and trapezoid profiled, as is the crossbar, which is sometimes decorated with circular indentations and perforations.

There are comparable fibulae from Singidunum,³⁵⁶ Vršac,³⁵⁷ Dacia³⁵⁸ and Africa.³⁵⁹

Reliable parallels give a date for this variant of the latter half of the 4th century, or more exactly from 350 to 380.³⁶⁰

Variant II*(serial nos. 139-142)*

The basic feature of this variant is the hexagonal section crossbar in the majority of specimens. Unlike other variants, the crossbar has no decoration on the upper face. The bulbous terminals are rounded or ovoid, and often faceted. The bow is trapezoid profiled, as in the case of our specimens. The upper face of the bow may be decorated with diagonal lines, dots or transverse lines, all creating the impression of a horse's neck and mane. The foot is rather shorter than the bow, with a variety of decorative elements, faceting or lines. All our fibulae display the same typological features of this variant.

Fibulae analogous to ours may be found in Priština, Belgrade, Smederevo, Negotin and Požarevac. In Keller's typology, they correspond to type 1, variant A, dating them to between 290 and 320 CE.³⁶¹

Unattributed specimens*(serial nos. 143-161)*

Some specimens are too badly damaged to classify. Our collection has 19 such unattributed specimens, mainly fragmentary.

³⁵⁶ D. Voјović 1983, T. XLVI-XLVII.

³⁵⁷ В. Кондић 1961, 214, ill. 47.

³⁵⁸ D. Popescu 1938, 245, ill. 3.

³⁵⁹ R. R. Gerharz 1987, 99 and 101, ill. 138, 143-145.

³⁶⁰ И. Микулчић 1974, 125, fig. 23; D. Voјović 1980, 97; Idem 1983, 85-86.

³⁶¹ D. Voјović 1983, 84.

Atipični primjerak

(red. br. 162)

Jedan potpuno atipičan primjerak predstavlja posljednja kataloški prezentirana fibula. Prema pojedinim karakteristikama; način izrade glave, poprečna greda, naznake lukovica, uvjetno bi se mogla definirati kao lukovičasta fibula. Nije izrađena od lijevanog metala, nego od lima. Stepene oštećenosti, na žalost ne ostavlja prostor za detaljniju determinaciju i klasifikaciju u određeni tip.

An atypical specimen (serial no. 162)

The final fibula in the catalogue is wholly atypical. Some of its features – the treatment of the head, the cross-bar, the bulbous terminals – suggest a crossbow fibula. It was not cast, but was made of sheet metal. The extent of the damage makes it impossible to identify and classify it more closely.

Vrste ukrasa na fibulama

Antičke fibule u najvećem broju slučajeva posjeduju vrlo malo dekorativnih elemenata. Osnovni razlog ovakvog stanja potiče iz činjenice da se radi o predmetima male površine, što direktno utiče na vrstu i način ukrašavanja.

Kad je riječ o ukrašavanju, najčešće se javljaju tehnike bušenja, prolamanja i urezivanja. Kod velikog broja fibula (kasnolatske provenijencije, "Jezerine", glatkog luka i perforiranog držača, bojske, nertomarus, izrazito profilirane sa potpornom gredom, noričko – panskonske sa dva diska na luku i perforiranim držačem igle i sa krilcima na lučnom zglobu), na držačima igle se javljaju ukrasi u vidu raznih krugova, kvadratića i rupica. Posebno bogate dekorativne elemente posjeduju lukovičaste fibule kod kojih je na stopi fibule i luku konstatiran veliki broj raznih ukrasa nastalih tehnikom urezivanja. Riječ je o mnogobrojnim oblicima spirala, koncentričnih kružića, voluta, cik-cak linija i rebrastih nizova u obliku konjske grive na gornjoj površini luka.

Kod mnogih tipova javljaju se i ukrasi predviđeni konstrukcionom shemom kao što su lukovice na zaglavlju i poprečnoj gredi, poprečna greda u obliku sidra, dugmetasta i zadebljanja u obliku diska na lukovima fibula, kao i dugmetasta i trnasta zadebljanja na završetku stope.

Posebnu skupinu čine fibule zoomorfnog tipa kod kojih čitavo tijelo, svojom asocijacijom na neku životinjsku vrstu, predstavlja ukras sam za sebe.

Prema mjestu, ukrasi mogu biti:

- 1) na stopi fibule,
- 2) na luku fibule,
- 3) na držaču igle,
- 4) na poprečnoj gredi i
- 5) na završetku stope.

Ograničenost prostora i teži rad sa metalom uvjetovali su da su ukrasi skoro isključivo ornamentalno–geometrijski, sa vrlo rijetkim elementima koji se mogu okarakterizirati kao floralni. Prije svega to se odnosi na ukrase na poprečnim gredama kod lukovičastih fibula, koje mogu

Types of decoration on fibulae

Most antique fibulae have few decorative elements, largely because their surface area is limited, which has a direct impact on the type and manner of decoration.

The most common techniques used in decoration are perforation, open-work and incision. Many fibulae (those of late La Tène provenance, Jezerine, those with a smooth bow and open-work catch-plate, Bojska, Nertomarus, highly profiled fibulae with spring cover, Norico-Pannonian double-knot fibulae with open-work catch-plate and with wings on the bow) have open-work catch-plates decorated with various circles, rectangles and squares and small perforations. Crossbow fibulae are particularly rich in decorative elements, where the foot and bow of the fibulae display a wide range of different incised decorations in the form of different spiral shapes, concentric circles, volutes, zigzag lines and ribbing resembling a horse's mane on the upper face of the bow.

Many types also feature decorations that were part of the casting or forging, as in the case of the bulbous terminals of the crossbar and on the head, the anchor-shaped crossbar, knots and disc-like knobs on the bow, and knobs and spikes at the end of the foot.

A distinct group of fibulae are the zoomorphic type, where the entire body suggests an animal or bird of some kind, constituting a decoration in its own right.

The decorations may be on:

- 1) the foot of the fibula
- 2) the bow of the fibula
- 3) the catch-plate
- 4) the crossbar
- 5) the end of the foot.

The restricted space and difficulty of working in metal meant that the decorations were almost solely geometric, with few examples of what could be regarded as floral. This is especially the case with the decorations on the crossbar of crossbow fibulae, which could be bulbous in shape, or the ends of the foot in highly profiled fibulae with spring cover, which may have an acorn-like knob or spike.

imati oblik lukovice, ili završetke stope kod izrazito profiliranih fibula sa potpornom gredom koji mogu imati izgled žira ili trna.

Analizirajući proces izrade ukrasa može se primijetiti da su dekorativni detalji pratili opće stanje procesa proizvodnje pojedinih tipova fibula. Lukovičaste fibule su najbogatije ukrašene. Fibule glatkog luka i punog držača, jednočlane žičane ili vojničke nemaju ukrasnih detalja.

Prilikom ukrašavanja najčešće su korištene tehnike facetiranja, urezivanja, bušenja, prolamanja, umetanja, ili su se prilikom procesa proizvodnje, tj. pri lijevanju i kovanju, izrađivala različita zadebljanja koja su poslije obrađivana.

An analysis of the process of decoration reveals that the decorative details echo the production of the different types of fibulae. Crossbow fibulae are the most elaborately decorated, while fibulae with a smooth bow and solid catch-plate, one-piece fibulae and military fibulae have no decorative details.

The techniques most frequently used to decorate fibulae are faceting, incisions, piercing, open-work, insets, or decorations produced in the casting or forging process, when various knobs and bosses were made which were subsequently finished.

Zaključak

Fibule iz zbirke Franjevačkog samostana u Tolisi u najvećem broju slučajeva su izrađene od bronz, a manji broj od srebra, te jedan primjerak od željeza. Krajnja hronološka determinacija fibula može se okvirno definirati od I stoljeća stare ere do početaka IV stoljeća.

U muzejskoj zbirci su pohranjena 162 primjerka rimskodobnih fibula, najčešće sa lokaliteta; Živkovića brdo kod Donje Mahale, Lisnik kod Donjeg Žabara, Grebnice, Gradišta, Kruškovo polje – Kulište, Lisnik kod Pelagićeva, Prud na Savi, Zorice na Savi. Ovi lokaliteti koji su gravitirali rijeci Savi, ili su neposredno uz samu rijeku, potvrđuju vrlo intenzivne komunikacije, transport i uopćeno život na ovim prostorima u rimsko doba. Na području Bosanske Posavine do danas nije poznat veći broj lokaliteta iz rimskog doba. Razlog ovoj činjenici svakako ne treba tražiti u stvarnoj nenaseljenosti Posavine, nego primarno u slaboj istraženosti potencijalnih lokaliteta. Upravo analiza ove vrste materijala sa nekoliko lokaliteta ukazuje na intenzivne životne tokove.

Uvidom i analizom materijala iz kolekcije može se konstatirati da je zastupljeno 18 različitih tipova, sa mnogobrojnim varijantama.

Rane predaucissa fibule na zglob su zastupljene u našoj zbirci, jednim primjerkom (red. br. 1), prilično ujednačenog oblika i konstrukcije, sa ukrasnim detaljima rađenim tehnikom prolamanja na luku.

Fibule sa zglobom, lučno izduženim i profiliranim lukom u samostanskoj muzejskoj zbirci zastupljene su samo jednim primjerkom (red. br. 2). Tip je nastao u Galiji i generički je povezan sa nertomarus i aucissa fibulama.

Tipu noričko–panonskih fibula sa dva diska na luku i perforiranim držačem igle pripada tekođer samo jedan primjerak (red. br. 3). Ovaj tip pripada jednoj široj grupaciji koja je proizvođena na širem prostoru rimskih provincija Norik i Panonija.

Jedan od najmnogobrojnijih tipova, zastupljen sa 5 varijanti i 23 primjerka, predstavljaju *izrazito profilirane fibule sa potpornom gredom i oprugom*. I ovaj tip fibula svoje porijeklo vodi iz Norika i Panonije. Pojedine varijante karakteristične su za određene regione. To se osobito odnosi na varijantu IV. Njena najveća koncentracija je zabilježena na prostorima južne Panonije.³⁶²

³⁶² I. Peškar 1972, 80.

Conclusion

Most of the fibulae in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa are of bronze, with only a few in silver, and one made of iron. They range in date from the 1st century BCE to the early 4th century CE.

The museum collection consists of 162 specimens of Roman-period fibulae, mainly from Živkovića brdo near Donja Mahala, Lisnik near Donji Žabar, Grebnice, Gradište, Kruškovo polje-Kulište, Lisnik near Pelagićevo, Prud on the Sava, and Zorice on the Sava. These sites, which gravitated towards the River Sava or were located right beside it, show how busy this region was in terms of communication, transport and life in general during the Roman period. Few other sites dating from the Roman period are known in the Bosnian Posavina (Sava basin), but the reason for this is not that it was sparsely populated, rather that potential sites have yet to be investigated. The analysis of this type of material from the few known sites suggests that the region was a hive of activity.

A study and analysis of the material in the collection reveals that 18 different types are represented, with numerous variants.

Early pre-Aucissa fibulae are represented in our collection by a single specimen (serial no. 1), of more or less uniform form and construction, with decorative perforations on the bow.

Hinged fibulae with an elongated, arched, profiled bow are also represented in the monastery's museum collection by a single specimen (serial no. 2). The type originated in Gaul, and is generically associated with the Nertomarus and Aucissa fibulae.

The type known as the *Norico-Pannonian double-knot fibula with open-work catch-plate*, again, is represented by a single specimen (serial no. 3). This type belongs to a broader grouping produced in the wider region of the Roman provinces of Noricum and Pannonia.

One of the commonest types, represented by five variants and a total of 23 specimens, is the *highly profiled fibula with spring and spring cover*. This type too originates from Noricum and Pannonia, with the different variants typical of various regions, particularly in the case of variant IV, which is concentrated in southern Pannonia.³⁶² The Ribić and

³⁶² M. Peškar 1972, 80.

Područje Ribića i Jezerina kod Bihaća je administrativno i privredno gravitiralo Sisciji za koju se pretpostavlja da je bila jedan od centara proizvodnje.³⁶³ S obzirom na blizinu rudarsko-metalurškog kompleksa u Japri–Majdanište, ne smije se isključiti ni mogućnost proizvodnje na prostorima sjeverozapadne Bosne, ali i intenzivnog korištenja na području duž rijeke Save.

Izrazito profilirane fibule bez potporne grede zastupljene su sa deset primjeraka, razvrstanih u tri varijante. Prema nekim autorima, karakteristične su za jug Panonije.³⁶⁴ Ovaj tip predstavlja hronološki mlađi oblik prethodnog tipa.

Posebnu i veliku skupinu čini nekoliko tipova fibula koje se jednim nazivom definiraju kao koljenaste fibule. Zajednički konstrukcioni element koji ih određuje u ovu grupaciju odnosi se na luk koji pravi nagli zavoj, podsjećajući tom prilikom na koljeno. Pretpostavlja se da su ih upotrebljavali rimski legionari i na taj način popularizirali u cijelom Carstvu. Osnovna tipološka podjela odnosi se na zglobni ili mehanizam opruge. Fibule sa oprugom dijele se prema načinu na koji je potporna greda izvedena, a može biti u čahuri, polukružna i ugaona. Koljenaste fibule prema mehanizmu opruge dijelimo na *koljenaste fibule sa oprugom u čahuri, koljenaste fibule sa oprugom i polukružnom potpornom gredom, koljenaste fibule sa oprugom i ugaonom potpornom gredom, te koljenaste fibule sa oprugom i trougaonom potpornom gredom, te koljenaste fibule sa pravougaonom potpornom gredom iznad opruge i širokim trakastim lukom*. Petom tipu ove grupacije pripadaju *koljenaste fibule sa zglobnim mehanizmom*.

Grupa pločastih fibula u zbirci Franjevačkog samostana u Tolisi je malobrojna, a čine je dva tipa. Riječ je o *pločastim fibulama geometrijskog oblika* zastupljenim sa jednim primjerkom i *pločastim fibulama rađenim tehnikom prolamanja*, koje su u samostanskoj zbirci zastupljene sa tri primjerka.

U raznorodan skup *zoomorfih fibula* spadaju i četiri primjerka iz zbirke Franjevačkog samostana u Tolisi. Obradene fibule, morfološki gledano, pripadaju različitim tipovima. Tako jedan primjerak pripada samostalnom tipu oblika scene lova zeca. Tri fibule oblika konja, po svim karakteristikama pripadaju tipu koljenaste fibule.

Među brojčano značajniji tip fibula spadaju *sidraste fibule* sa 20 primjeraka, razvrstanih u tri varijante. Karakteristične su posebno za područje Dalmacije, Trakije, Dakije i dijelova Panonije. Prema nekim autorima, njihove korijene treba i tražiti u ilirsko–tračkoj tradiciji. Potvrda tome je i znatan broj onih nađenih na prostoru današnje Bosne i Hercegovine.

Fibule u obliku slova "T" sa zglobnim mehanizmom pripadaju široj grupaciji. Već prema samom nazivu, može se pretpostaviti osnovna

³⁶³ R. Košević 1975, 51; Ista 1980, 21 i 22.

³⁶⁴ D. Bojović 1983, 90.

Jezerine area near Bihać gravitated administratively and economically to Siscia, which is presumed to have been one of the production centres.³⁶³ Given the proximity of the mining and metal-working complex in Japra-Majdanište, it is quite possible that they were also produced in north-western Bosnia, as well as being widely used in the regions along the River Sava.

Highly profiled hinged fibulae without spring cover are represented by ten specimens, classified into three variants. Some authorities regard them as typical of southern Pannonia.³⁶⁴ This type is of later date than the preceding type.

A number of types of fibula with the common name of knee fibulae form a large, separate group. They have in common the sharp angle of the bow, which brings to mind a bent knee. They were probably used by Roman legionnaires and thus popularized throughout the Empire. The basic typological determinants pertain to the hinge or spring mechanism. Fibulae with a spring are divided on the basis of the way the spring cover is executed, and may have springs contained in a housing or a semi-circular or angular spring cover. Knee fibulae with a spring mechanism are divided into *knee fibulae with the spring contained in a housing*, *knee fibulae with a spring and semi-circular spring plate*, *knee fibulae with a spring and triangular spring plate*, and *knee fibulae with a rectangular spring plate above the spring and a wide strap-like bow*. A fifth type in this group consists of *hinged knee fibulae*.

Plate fibulae in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa are represented by few specimens, which fall into two types; *plate fibulae of geometric form*, represented by a single specimen, and *open-work plate fibulae*, represented by three specimens.

Four fibulae from the diverse group of *zoomorphic fibulae* are found in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa. Morphologically, they belong to a variety of types. One is of a separate type, in the form of a hare hunting scene. Three fibulae in the form of horses belong in every respect to the type known as knee fibula.

One of the most common types of fibulae is the *anchor fibula*, with twenty examples, classified into three variants. They are typical in particular of Dalmatia, Thracia, Dacia and parts of Pannonia. Some authorities believe that their roots go back to the Illyrico-Thracian tradition, as suggested by the fact that considerable numbers have been found in Bosnia and Herzegovina.

Hinged T fibulae belong to a wider grouping. The name itself indicates the fundamental feature, the presence of a hinge mechanism. Hinged

³⁶³ R. Košević 1975, 51, idem 1980, 21 and 22.

³⁶⁴ D. Bojović 1983, 90.

karakteristika koja se odnosi na postojanje zglobnog mehanizma. Izražene su i razlike u izvedbi i konstrukciji tijela fibule. Ovaj tip generički je povezan sa kasnoantičkim tipom lukovičastih fibula, jednim od najraširenijih. U muzejskoj zbirci zastupljen je sa devet primjeraka, podijeljenih u tri varijante.

Slične ovom tipu fibula predstavlja i primjerak *lučne fibule u obliku viljuške sa zglobnim mehanizmom*.

Najrasprostranjeniji i najpopularniji tip kasnoantičkih fibula predstavljaju *lukovičaste fibule*. Ovakvu tvrdnju nije teško dokazati. Gotovo da nema ozbiljnije muzejske zbirke ili kasnoantičkog lokaliteta iz kojih nije publiciran izvjestan broj fibula ovog tipa. Predstavljaju razvojni oblik nastao iz "T" fibula sa zglobom. Iako je najgušće prisustvo konstatirano u Evropi, znatan broj je zabilježen i u Aziji i Africi. Kod ovog tipa prisutan je i socijalni moment. U najvećem broju slučajeva su ih nosili muškarci. Bogato izvedeni detalji ili korištenje plemenitih metala ukazuju na činjenicu da su takvi primjerci bili znak dostojanstva ili društvenog položaja. U zbirci Franjevačkog samostana u Tolisi nalaze se dvije varijante, sa 28 čitava ili fragmentirana primjerka ovog tipa.

***

Na temelju prvenstveno tipološke analize antičkih fibula iz zbirke Franjevačkog samostana u Tolisi mogu se izvesti neki opći zaključci. Oni se prije svega odnose na ilustraciju vrlo intenzivne trgovačke aktivnosti sa zapadnim i istočnim rimskim provincijama, ali i trgovačke tokove i vojne pokrete koji su postojali unutar samih provincija Dalmacije i Panonije, a kojima je prostor današnje Bosne i Hercegovine pripadao.

Nakon dugotrajnih rimskih osvajanja koja su trajala nekoliko stoljeća, uspostavom i konsolidacijom rimske vlasti, područje Bosanske Posavine pripalo je provinciji Panoniji, Donjoj Panoniji i konačno provinciji Pannonia Secunda.

Područje Bosanske Posavine je ravničarski kraj sa niskom nadmorskom visinom, te umjerenom kontinentalnom klimom. Sve navedeno je utjecalo da se po uspostavi rimske vlasti, nastavi intenzivan kontinuitet življenja na ovim prostorima koji je bio evidentan i od ranije. Antički lokaliteti koji su potvrđeni arheološkim nalazima su; Donja Mahala, Matiči, Orašje, Ugljara, Tolisa, Vidovice, Gornja Slatina, Gornja i Donja Tramošnica, Oštra Luka, Bok, Domaljevac, Grebnice, Kopanice i Tišina.³⁶⁵

Za nas je od posebnog interesa Siscia – Sisak kao jak metalurški centar, odakle su proizvodni trendovi bili vrlo intenzivni. Ovakva činjenica potvrđena je brojnim nalazima pojedinih tipova, kao što su npr.

³⁶⁵ M. Babić 2002, 3 – 37.

fibulae differ markedly in execution and the construction of the body. The type is generically associated with the late antique type of crossbow fibula, one of the most widespread of all. The Museum collection has nine examples of hinged T fibulae, classed into three variants.

The single specimen of *forked hinged bow fibulae* is similar to the T fibula type.

The most widespread and most popular type of fibula in late Antiquity was the *crossbow fibula*, as is not hard to demonstrate: there is scarcely a museum collection of any size or a late Antique site from which a number of fibulae of this type have not been published. The crossbow fibula evolved from the hinged T fibula. Though most densely concentrated in Europe, significant numbers have also been recorded in Asia and Africa. The social circumstances of the day are also relevant to this type. In most cases they were worn by men. Their elaborately detailed decoration and the use of precious metals reveal that such examples were a symbol of rank or social standing. The collection of the Franciscan Monastery in Tolisa has two variants, with a total of 24 intact or fragmentary specimens of this type.

***

Certain general conclusions may be drawn from a typological analysis of the antique fibulae in the collection of the Franciscan Monastery in Tolisa. First, they illustrate the very busy trade with the western and eastern Roman provinces, as well as the trading links and military movements within the provinces of Dalmatia and Pannonia, to which present-day Bosnia and Herzegovina belonged.

It took the Romans several centuries to conquer the region and to establish and consolidate their rule in this part of the world. After the conquest, the Bosnian Posavina belonged to the province of Pannonia, then to Pannonia Inferior, and finally to Pannonia Secunda.

The Bosnian Posavina is a low-lying plains area with a moderate continental climate, ideal for life to continue at the same intensity after as before the introduction of Roman rule. Sites dating from this period where archaeological finds have been recorded are Donja Mahala, Matići, Orašje, Ugljara, Tolisa, Vidovice, Gornja Slatina, Gornja and Donja Tramošnica, Oštra Luka, Bok, Domaljevac, Grebnice, Kopanice and Tišina.³⁶⁵

Of particular interest to us is Siscia-Sisak, which was evidently a major trend-setting metal-working centre. This is corroborated by the numerous finds of various types, such as highly profiled fibulae with a spring plate. Many have been found in north-western Bosnia, evidence of these contacts and influences.

³⁶⁵ M. Babić 2002, 3-37.

izrazito profilirane fibule sa potpornom gredom. Veliki je broj pronađen na prostorima sjeverozapadne Bosne, što ukazuje na već rečene kontakte i uticaje.

Analiza zastupljenosti fibula pokazuje da ih je najviše pronađeno na mjestima antičkih naselja i vrlo vjerovatno vojnih logora i utvrda i mostobrana, poput; Grebnica, Živkovića Brda, Lisnika, Gradišta, Kruškovog Polja i Pruda na Savi. Od 162 primjerka njih čak 98 pripadaju lokalitetu Gradišta, 20 lokalitetu Grebnica, 13 Prudu, 10 Lisniku, 5 Mrkim njivama, 3 Donjem Žabaru, 9 Kruškovom Polju, 6 Zoricama, 1 Živkovića brdu i Kućistima 1, te nekoliko sa nepoznatih lokaliteta. Već letimičan pregled ovih brojeva ukazuje na značaj svih navedenih lokaliteta, osobito Gradišta, sa čijeg prostora potiče najveći broj fibula različitih tipova. Ovaj lokalitet je morao biti vrlo značajan, gusto naseljen, ili poprište nekih vojnih aktivnosti, logorovanja vojske i slično. U prilog stavljanja u vojni kontekst navedenih lokaliteta ide i činjenica da je na istim lokalitetima pronađen veliki broj primjeraka vojne opreme. Analiza samih fibula također potvrđuje ovu činjenicu. Od navedenog broja fibula, njih čak 60 pripada grupi koljenastih fibula, koje se stavljaju u direktnu vezu sa rimskom vojskom i limesom.

Područje koje je gravitiralo rijeci Savi, plodan teren, ravničarska konfiguracija, morali su imati utjecaja na različite procese u rimsko doba. Tek bi sustavna arheološka istraživanja dala nove informacije i podatke o ovom, ali i ostalim arheološkim lokalitetima.

Analysis of the presence of fibulae in various places reveals that most have been found in Roman settlements and, very likely, military camps, forts and bridgeheads, such as Grebnice, Živkovića Brdo, Lisnik, Gradište, Kruškovo Polje and Prud on the Sava. No fewer than 98 specimens of the 162 were from Gradište, 20 from Grebnice, 13 from Prud, ten from Lisnik, 3 from Donji Žabar, 5 from Mrke njive, 9 from Kruškovo Polje, six from Zorice, one from Živkovića brdo, one from Kućišta, and a few from unknown sites. Even a cursory glance at these numbers reveals the importance of these sites, especially Gradište, where the greatest number of fibulae of various types have been found. This must have been an important, densely populated site or the focus of military activity, a military camp or the like. Quantities of military equipment have also been found at these sites, suggesting a military rather than a civilian context. Analysis of the fibulae themselves points to the same conclusion: 60 of the fibulae in the collection are knee fibulae, which are directly associated with the Roman army and the *limes*.

The area that gravitated towards the River Sava, the fertile soil and the level ground must have had an impact on the course of life in the Roman period, but systematic archaeological investigations are needed to provide new information on this and other archaeological sites.

Skraćenice

Abbreviations

Acta Musei Napocensis. Acta Musei Napocensis. Cluj.
Acta Musei Porolissensis. Zalău.
A.N. Aquileia Nostra. Aquileia.
AP. Arheološki pregled. Beograd.
Arch. Narbonnaise. Archeologia Narbonnaise. Paris.
Archaeologia Iugoslavica. Archaeologia Iugoslavica. Beograd.
Arh. Rad. Raspave. Arheološki radovi i rasprave. Zagreb.
Arh. Vestnik. Arheološki vestnik. Ljubljana.
BAR. British Archaeological Reports. Oxford.
Bonner Jahrbücher. Bonner Jahrbücher. Bonn.
BRGK. Bericht der Römisch – Germanischen Kommission. Frankfurt.
Dacia. Dacia. Bucuresti.
Diadora. Diadora. Zadar.
Djela ANUBiH. Djela Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Sarajevo.
D. P. Dissertationes Pannonicae ex Instituto numismatico, archeologico Universitati Petro Pazmany nominate Budapestiensis provenientes, Budapest.
Fundber Baden – Württemberg. Fundberichte aus Baden – Württemberg, Stuttgart.
Germania. Germania. Frankfurt.
G. G. m. S. Godišnjak Gradskog muzeja Sisak. Sisak.
Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet na Univerzitet u Skopju. Skopje.
Godišnjak CBI – a. Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Sarajevo.
GZM. Glasnik Zemaljskog muzeja BiH. Sarajevo.
HAD. Hrvatsko arheološko društvo.
Hist. – filosofiske Meddelelser. Historisk – filosofiske Meddelelser. København.
JRGZM. Jahrbuch des Römisch – Germanischen Zentralmuseums. Mainz.
Ma. Monumenta archaeologica. Praha.
Opuscula archaeologica. Opuscula archaeologica. Zagreb.
P. a. z. Ptujski arheološki zbornik. Ptuj.
PBF. Prähistorische Bronzefunde. München, Stuttgart.
Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu. Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu. Zagreb.
P.Z. Prähistorische Zeitschrift. Berlin.
Revue Arch. Narbonnaise. Revue Archeologique Narbonnaise. Paris.
RVM. Rad vojvođanskih muzeja. Novi Sad.
SADJM. Savez arheoloških društava Jugoslavije, Materijali. Beograd.

- SADJ, D.etM. Savez arheoloških društava Jugoslavije, Dissertationes et Monographiae. Beograd.
- SHP. Starohrvatska prosvjeta. Split.
- Situla. Situla. Ljubljana.
- S. J. Saalburg Jahrbuch. Bad Homburg.
- S. K. Seminarium Kondakovianum. Praha.
- Slovenská Archéologia. Slovenská Archéológia. Bratislava.
- Starinar. Starinar. Beograd.
- Studi Etruschi. Studi Etruschi. Firenze.
- T. Z. Trier Zeitschrift. Trier.
- Universitätsforsch. Prähist. Arch. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie. Bonn.
- VAHD. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. Split.
- VAMZ. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu. Zagreb.
- Varia Archaeologica. Varia Archaeologica. Berlin.
- VBL. Veröffentlichungen zur brandenburgischen Landesarchäologie. Wünsdorf.
- VHAD. Vjesnik hrvatskog arheološkog društva. Zagreb.
- WMBH. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina. Wien.
- Zbornik Filozofskog fakulteta. Zbornik Filozofskog fakulteta. Beograd.
- Z. N. M. Zbornik Narodnog muzeja. Beograd.

Popis literature

Bibliography

- ADAM A. M.** 1996. Le fibule di tipo celtico nel Trentino. Servizio Beni Culturali della Provincia Autonoma di Trento Ufficio Beni Archeologici.
- ADAM A. M. – FEUGÉRE M.** 1982. Un aspect de l'artisanat du bronze dans l'arc alpin oriental et en Dalmatie au I s. av. J. – C. Les fibules du type dit "de Jezerine". A. N. 53. Aquileia.
- ALFÖLDI A.** 1935. Insignien und Tracht der römischen Kaiser. Mitteilungen des römischen Abteilung des Deutschen archäologischen Instituts 50.
- ALMAGRO – GORBEA M.** 2001. Fibulas de jinete y Caballito itálicas y Centroeuropéas: el supuesto origen de las series hispánicas. Internationale archäologie, Studia honoraria, Studien in memoriam Wilhelm Schüle. Rahden/Westf.
- ALMGREN O.** 1923. Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhundert mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen. Mannus – Bibliothek, 32, 2 Auflage, Leipzig.
- АМБРОЗ А. К.** 1966. Фибулы юга европейской части СССР II в. до н. э. – в. н. э., Академия наук СССР, Институт археологии, Археология СССР Свод археологических источников, Д1 – 30, Москва.
- ANAMALI S. – SPAHIU H.** 1963. Varreza e herëshme mesjetare e Krujës. Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës. Seria Shkencat shoqërore 2, viti XVII.
- ANĐELIĆ T.** 1976. Kasnoantička bazilika u Cimu kod Mostara. GZM n. s. A. XXIX, Sarajevo.
- BASLER Đ.** 1969. Nekropola na Velim ledinama u Gostilju (Donja Zeta). GZM ns. Arheologija, sv. XXIV, Sarajevo.
1977. Rimski metalurški pogon i naselje u dolini Japre. GZM ns. Arheologija, sv. XXX/XXXI, Sarajevo.
- BABIĆ M.** 2002. Toliška župa u prapovijesnom i antičkom razdoblju. Župa Tolisa 1802. – 2002. Tolisa.

- BECHERT T.** 1973. Römische Fibeln des 1. und 2. Jahrhunderts n. Chr. Funde aus Asciburgium, Heft 1, Duisburg und Rheinhausen.
- BEHRENS G.** 1950. Römische Fibeln mit Inschrift, Reinceke Festschrift, Mainz.
1954. Zur Typologie und Technik der provinzialrömischen Fibeln, JRGZM/I, Mainz.
- BETZLER P.** 1974. Die Fibeln in Süddeutschland, Österreich und der Schwiez I. PBF XIV 3, München.
- BINDING U.** 1993. Studien zu den figurlichen Fibeln der Frühlatenezeit, Universitätsforsch. prähist. Arch. 16, Bonn.
- BIŽIĆ R.** 1951. Pregled prehistorijskih fibula Bosne i Hercegovine, GZM, N. S. sv. VI, Sarajevo.
- BIŽIĆ – DRECHSLER R.** 1962. Japodske dvodelne fibule tipa Prozor. Arh. Rad. i Rasprave 2, Zagreb.
1976. Porijeklo lučnih jednopetljustih fibula u Japoda. Godišnjak CBI – a knj. XIII, knj. 11, Sarajevo.
- BLEČIĆ M.** 2005. Grobnik u željezno doba. VAMZ. Ser. 3, vol. XXXVII, Zagreb.
- BLINKENBERG CHR.** 1926. Fibules grecques et orientales, Hist. – filosofiske Meddeleser 13, 1, København.
- BÖHME A.** 1972. Die Fibeln der Kastell Saalburg und Zugmantel, S. J, XXIX, Bad Homburg.
- BOJANOVSKI I.** 1981. Kasnoantička bazilika u Vrbi na Glamočkom polju. GZM ns. Arheologija sv. 35/36, Sarajevo.
- BOJOVIĆ D.** 1980. Rimski put Singidunum – Castra Tricornia – Ad sextum milliare, SADJ, Materijali, XVII, Beograd.
1983. Rimske fibule Singidunuma. Beograd.
- БРЪЧКОВА М.** 1963. Няколко неиздадени фибули от Археологическия музей в София. Археология V/2, София.
- BUCHEM H. J. H.** 1941. De fibulae van Nijmegen, Nijmegen.
1966. De goulden speld van Julianus, Bijdrage tot een chronologie en typologie van de romense Drieknoppenfibulae, Numaga 13.
- BULGAN F. – FEUGÈRE M.** 2004. Une fibule galate à Gaziantep. Instrumentum, Bulletin du Groupe de travail européen sur l'artisanat et les productions manufacturées dans l'Antiquité. N 20.
- BUORA M.** 1991. Le fibule in Friuli tra la tène e romanizzazione. Antichita alto adriatiche 37.
1997. "Zwiebelknopffibeln" del tipo Keller 6 da Aquileia. Arh. Vestnik 48, Ljubljana.
- BUORA M. – CANDUSSIO A.** 1990. Fibule vrste 13 B po Jobstu v Furlaniji – Julijski krajini. Arh. Vestnik 41, Ljubljana.

- BURGER A.** 1966. Das frühkaiserzeitliche Gräberfeld von Kékesd. *Archaeologiai Ertesitő*, 93.
1972. Romaikori tempető Majson. *Archaeologiai Ertesitő*, 99.
- BURKOWSKY Z.** 1999. Sisak u prapovijesti, antici i starohrvatskom dobu. Sisak.
- BUSULADŽIĆ A.** 2008. Zbirka fibula iz Mogorjela. *Opuscula archaeologica*, 32, Zagreb.
2010. Morfologija antičkih fibula iz zbirke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Sarajevo.
- BUŠKARIOL F.** 1985. Nakit ukrašen tehnikom cloisonne iz Arheološkog muzeja u Splitu. *VAHD* sv. 78, Split.
1988. Još o rovašenim fibulama Ostrogota i Tirinžana povodom rijetkog tiriniškog nalaza u Saloni, *VAHD* sv. 81, Split.
- БЪЛЯЕВЪ Н.М.** 1929. Очерки по византийской археологии – Фибула въ Византии. С. К. III, Прага.
- CERMANOVIĆ – KUZMANOVIĆ A.** 1995. Predmeti i nakit od srebra iz Kolovrata. U: *Radio-nice i kovnice srebra*. Beograd 1995.
- CHIECO A. M. – CALZAVARA L. – DE MIN M. – TOMBOLANI M. CIGLENEČKI S.** 1976. Proposta per una tipologia delle fibule di Este. *Ist. Stud. Etruschi Italici Bibl. Studi Etruschi* 9, Firenze.
1993. Arheološki sledovi zatona antične Poetovione. P. a. z. Ptuj.
- COCIĆ S. – OPREANU C.** 1998. Barbarische Fibeln aus dem römischen Dakien: ihre historische Bedeutung, *Acta Musei Napocensis*, 35/1, Cluj.
- COLLINGWOOD R. G. – RICHMOND I. CRIŞAN I. H.** 1969. *The Archaeology of Roman Britain*. Methuen' s Handbooks of Archaeology, London.
1959. Le trésor d' Atel et ses relations balkano-danubiennes. *Dacia*, N. S. III, Bucureşti.
1979. Fibule romane in colectiile Muzeului de Istorie a Transilvaniei din Cluj – Napoca. *Acta Musei Porolissensis*, III, Zalau.
- ČOVIĆ B.** 1971. Dva specifična tipa zapadnobalkanske lučne fibule. *GZM A. N. S.* 26, Sarajevo.
- ČREMOŠNIK I.** 1951. Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu. *GZM ns. Arheologija*, sv. VI, Sarajevo.
1955. Nova antička istraživanja kod Konjica i Travnika. *GZM ns. Arheologija*, sv. X, Sarajevo.
1957. Dalja istraživanja na rimskom naselju u Lisičićima. *GZM ns. Arheologija*, sv. XII, Sarajevo.

1958. Panonska nošnja na rimskim spomenicima u Bosni i u drugim našim krajevima. GZM ns. Arheologija, sv. XIII, Sarajevo.
1963. Nošnja na rimskim spomenicima u Bosni i Hercegovini. GZM ns. Arheologija sv. XVIII, Sarajevo.
1965. Rimska vila u Višićima. GZM ns. Arheologija, sv. XX, Sarajevo.
1970. Istraživanja u Mušićima i Žabljaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas. GZM ns. Arheologija, sv. XXV, Sarajevo.
1976. Rimsko naselje na Paniku kod Bileće. GZM ns. Arheologija, sv. XXIX, Sarajevo.
1984. Rimski castrum kod Doboja. GZM ns. Arheologija sv. 39, Sarajevo.
1989. Rimsko utvrđenje na gradini u Biogracima kod Lištice. GZM ns. Arheolgija, sv. 42 – 43, Sarajevo.
- ĆURČIĆ V.** 1898. Ravna grobišta Japoda u Ribiću kod Bihaća. GZM, X, Sarajevo.
1908. Prehistorička sojenica iz broncanog doba u Ripču kraj Bihaća u Bosni. GZM, XX, Sarajevo.
1909. Arheološke crtice iz Livanjskog kotara. GZM, XXI, Sarajevo.
- DAUTOVA – RUŠEVLJAN V.** 1977. Rimske bronzane fibule. Vojvođanski muzej, Novi Sad.
1986. Gomolava (rimski period). Vojvođanski muzej, Novi Sad.
2003. Kasnoantička nekropola kod Sviloša u Sremu. Novi Sad.
- DEMETZ ST.** 1999. Fibeln der Spätlatène – und frühen Römischen Kaiserzeit in der Alpenländern. Rahden – Westf.
- DIACONU GH.** 1971. Über die Fibel mit umgeschlagenem Fuss in Dacien. Dacia, N. S. XV, București.
- DIMITRIJEVIĆ D.** 1960. Gepidska nekropola “Kormadin” kod Jakova. RVM 9, Novi Sad.
- DRESCHER H.** 1957. Die Technik der germanischen Rollenkappenfibeln. Germania, 35, Frankfurt.
1959. Ein Beitrag zur Technik römischer Zwiebelknopffibeln. Germania, 37, Frankfurt.
- ELES V. M.** 1986. Le fibule dell Italia settentrionale. PBF XIV 5, München.
- ETTLINGER E.** 1973. Die römischen Fibeln in der Schweiz. Bern.
- EXNER K.** 1938. Die provinzialrömischen Emailfibeln der Rheinlande. BRGK 28/1938, Frankfurt.

1939. Das Verhältnis der pannonischen Emailfunde zu den rheinischen. D. P. II/8, Budapest.
1941. Die provinzialrömischen Emailfibeln der Rheinlande, BRGK 29, Frankfurt.
- FAUDET I.** 1999. Fibules préromaines, romaines et mérovingiennes du musée du Louvre. Études d'histoire et d'archéologie, Pariz.
- FEKEŽA L.** 1991. Kasnoantičko utvrđenje na lokalitetu Gradac na Ilinjači. GZM ns. Arheologija, sv. 46, Sarajevo.
- FEUGÈRE M.** 1985. Les fibules en Gaule Méridionale. Revue Arch. Narbonnaise, Supp. 12, Pariz.
- FIALA F.** 1889. Prilozi arheologiji Bosne i Hercegovine. GZM I, Sarajevo.
1892. Rezultati prehistoričkog ispitivanja na Glasincu u ljetu 1892. GZM IV, Sarajevo.
1893. Prilozi arheologiji Bosne i Hercegovine. GZM V, Sarajevo.
1894. Jedna prehistorička neseobina na Debelom Brdu kod Sarajeva. GZM VI, Sarajevo.
- 1894 a. Crtice iz Donjeg Unca. GZM VI, Sarajevo.
- 1894 b. Uspjesi prekopavanja prehistoričkih grobova na Glasincu 1894. GZM VI, Sarajevo.
1895. Izvještaj o iskopinama na Debelom Brdu kod Sarajeva godine 1894. GZM VII, Sarajevo.
- 1895 a. Prilozi k rimskoj arheologiji Hercegovine. GZM VII, Sarajevo.
- 1895 b. Rezultati pretraživanja prehistoričkih gromila na Glasincu 1895. GZM VII, Sarajevo.
1896. Izvještaji o prekopavanju na Debelom Brdu kod Sarajeva. GZM VIII, Sarajevo.
- 1896 a. Nekropola ravnih grobova kod Sanskog Mosta. GZM VIII, Sarajevo.
- FILIP J.** 1956. Keltové v střední Evropě. Ma, V, Praha.
- FISCHER F.** 1966. Frühe Fibeln aus Aquileia. A. N. XXXVII, Aquileia.
- FUCHS S. – WERNER J.** 1950. Die langobardischen Fibeln aus Italien. Berlin.
- GARBASCH J.** 1965. Die norisch – pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. Münchner Beiträge zu Vor und Frühgeschichte 11, Veröffentlichungen der Kommission zur archäologischen Erforschung des spätrömischen Raetien der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Band 5, München.

- GAVELLE R.** 1962. Notes sur les fibules gallo – romaines recueillies à Lugdunum Convenarum (Saint – Bertrand – de – Comminges). Ogam, XIV/2 – 3, Rennes.
- GECHTER M.** 1980. Die Fibeln des Kastells Niederbieber, Bonner Jahrbücher 180, Bonn.
- ГЕНЧЕВА Е.** 1989. За типологическото развитие на късноримските фибули с подвито краче в Южна България. Археология книга 4, София.
- GERHARZ R. R.** 1987. Fibeln aus Afrika. S. J. 43, Bad Homburg.
- GLOGOVIĆ D.** 1988. Dvodijelne zmijaste fibule iz Jugoslavije. Diadora 10, Zadar.
- GOSTENČNIK K.** 2004. Artixtos Hersteller von Aucissa Fibeln. Instrumentum, Bulletin du Groupe de travail européen sur l'artisanat et les productions manufacturées dans l'Antiquité, n 19.
- GRUPA AUTORA** 2005. Romanisierung – Romanisation. Theoretische Modelle und praktische Fallbeispiele. BAR. International Series 1427. Oxford.
- GRUPA AUTORA** 1994. Antičko srebro u Srbiji. Beograd.
- GUDEA N. – LUCACEL V.** 1979. Fibule romane în Muzeul de Istorie si Arta din Zalau. Acta Musei Porolissensis, III, Zalau.
- GUŠTIN M.** 1987. Latenske fibule iz Istre. Izdanja HAD – a, sv. 11/2, Pula.
1991. Les fibules du type d'alésia et leurs variantes. Les Alpes a l'age du fer. Revue archaéologique de Narbonnaise, Supplément 22. Paris.
- HAEVERNIC TH. E.** 1960. Latenskodobne lokaste fibule s stecklom. Situla 1, Ljubljana.
- HOFFER A.** 1895. Nalazišta rimskih starina u travničkom kraju. GZM VII, Sarajevo.
- HÜBENER W.** 1973. Die römischen Metalfunde von Augsburg – Oberhausen. Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, Heft 28, Kallmünz.
- HUNDT H.** 1964. Ein Urnengrab von Kemnitz, Kr. Potsdam – Land und ein Exkurs über die reich profilierten kaiserzeitlichen Fibeln. Varia Archaeologica, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Vor und Frühgeschichte Band 16.
- HUNYADY I.** 1942. Die Kelten im Karpaten. Budapest.
- IPPEN T.** 1899. Prehistorička i rimska nalazišta u okolici Skadra u Albaniji. GZM XI, Sarajevo.
1901. Prehistorički nalazi iz Albanije. GZM XIII, Sarajevo.

- ИВАНОВ Т.** 1972. Образи на Константин I и синовете му върху луковични фибули от България Археология София.
- IVČEVIĆ S.** 1994. Fibule. Salona Christiana, Split.
2000. Lukovičaste fibule iz Salone u Arheološkome muzeju u Splitu. VAHD sv. 92, Split
2002. Fibule. Longae Salone I i II, Split.
2003. Antički metalni predmeti iz Narone. Izdanja HAD – a, vol 22, Zagreb – Metković – Split.
- JACOBI L.** 1897. Das Römerkastell Saalburg bei Homburg v. D. Höhe. Bad Homburg.
- ЈАНКОВИЋ Ђ.** 1975. Покретни налази са некрополе и утврђења код Кладова. Старинар Н. С. XXIV – XXV/1973./1974., Београд.
1981. Подунавски део области Аквиса у VI и почетком VII века. Грађа 5. Археолошки институт. Београд.
- JANOŠIĆ – ISKRA I.** 1999. Rimsko razdoblje. U: Vinkovci u svijetu arheologije. Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci.
- JENNY W. A.** 1931. Keltische Metallarbeiten aus heidrömischer und Christlicher Zeit. Berlin.
- ЈЕВРЕМОВ Ј.** 1990. Pozlačeni čebulasti fibuli iz Petovione. Arh. Vestnik 41, Ljubljana.
- JOBST W.** 1975. Die römischen Fibeln aus Lauriacum. Forschungen in Lauriacum, 10, Linz.
- ЈОСИФОВСКА Б.** 1960. Една римска гробница од Рокомија. Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитет во Скопје, историско – филолошки одел, книга 12 (1959.) n 7. Скопје.
- ЈОВАНОВИЋ А.** 1975. Крстообразне фибуле из античке збирке Народног музеја у Нишу. Z.N.M. VII, Београд.
1976. О проблему фибула са портретима. Зборник Филозофског факултета, XIII/1. Београд.
1978. Nakit u rimskoj Dardaniji. SADI, D.et M, XXI, Beograd.
- JURIĆ R.** 1993. Fibula oblika križa iz Privlake kod Zadra. Diadora (1994). 15. Zadar.
- КАЛИТИНСКИИ А. П.** 1927. О нѣкоторыхъ формахъ фибулы из ъужной Россіи, S. K. Praha.
1928. Къ вопросу о нѣкоторыхъ формахъ двупластинчатыхъ фибулъ изъ Россіи, S. K. Prague.
- KELLER E.** 1971. Die spätrömischen Grabfunde in Südbayern. Münchner Beiträge zur Vor – und Frühgeschichte, Band 14, München.

- KELLNER I.** 1895. Rimski gragjevni ostanci u Ilidžama kod Sarajeva. GZM VII, Sarajevo.
- KILIAN K.** 1975. Fibeln in Thessalien von der mykenischen bis zur archaischen Zeit. PBF XIV 2, München.
- KIMMIG W.** 1980. O nekaterih poznohalštatskih fibulah z vzhodnjaškimi značilnostmi s Heunburga. Situla 20 – 21, Ljubljana.
- KOLNIK T.** 1964. Honosné spony mladšej doby rímskej vo svetle nálezov z juhozápadneho Slovenska. Slovenská Archéologia, XII, Bratislava.
1965. K tipológii a chronológii niektorych spôn z mladšej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku. Slovenská Archéologia, XIII/1. Bratislava.
- KOLŠEK V.** 1972. Les nécropoles de Celeia et Šempeter. Inventaria Archaeologica, Fasc. 16, Celje.
- КОНДИЋ В.** 1961. Збирка римских фибула из Вршачког музеја. RVM 10, Нови Сад.
1963. (Grupa autora). Старе културе и народи на тлу – 64. Београда. Музеј града Београда, Београд.
- KOSSACK G.** 1962. Frühe römische Fibeln aus dem Alpenvorland und ihre chronologische Bedeutung für die germanischen Kulturverhältnisse. In: J. Werner, Aus Bayerns Frühzeit, Fridrich Wagner zum 75. Geburtstag, Schriftenreihe zur Bayerischen Landesgeschichte Bd. 62, München.
- KOŠČEVIĆ R.** 1975. Die Werkstätte kräfting profilierter Fibeln in Siscia. Archaeologia Iugoslavica XVI, Beograd.
1980. Antičke fibule sa područja Siska. Odjel za arheologiju Centra za povijesne znanosti, Zagreb.
1991. Antička bronca iz Siska, umjetničko – obrtna metalna produkcija iz razdoblja rimskog carstva. Zagreb.
1992. Rimsko – provincijalni metalni predmeti – prilog poznavanju oblika, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, Vol. 9, Zagreb.
1999. Neobjavljene fibule iz rimske Dalmacije i Mezije. Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 15 – 16, Zagreb.
2000. Arheološka zbirka Benko Horvat. Institut za arheologiju, Zagreb.
- KOVAČEVIĆ K. – MIRKOVIĆ P.** 1890. Iskopine kod Bišća u Jezerini niže Pritoke. GZM II, Sarajevo.
- KOVRIG I.** 1937. Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien. D. P. II/4, Budapest.

- KRÄMER W.** 1953. Cambodunumforschungen 1953 – I. Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, 9, München.
- KRÜGER T.** 2006. Ausgrabungen, Funde und Befunde 2004. Bonner Jahrbücher, Band 206, Bonn.
- KUCHENBUCH F.** 1954. Die Fibel mit umgeschlagenem Fuss. S. J. XIII, Bad Homburg.
- KUNOV J.** 2002. Katalog und Kartierungen zur Hauptserie der Augenfibeln Almgren Gruppe III, Figuren 44, 45 – 54. VBL, 33, Wünsdorf.
- KURTZ S.** 1984. Figurliche Fibeln der Frühlatenzeit in Mitteleuropa. Fundber Baden – Württemberg 9, Stuttgart.
- LAMIOVÁ – SCHMIEDLOVÁ M.** 1961. Spony z doby římskej na Slovensku. Študijné zvesti AÚSAV, 5, Nitra.
- LANG A.** 1979. Krebschwanzfibeln. Germania, 57, Frankfurt.
- LENERZ – DE WILDE M.** 2001. Fibeltracht im Gebiet der Mesetakulturen. Internationale archäologie, Studia honoraria, Studien in memoriam Wilhem Schüle. Rahden /Westf.
- LERAT L.** 1956. Les fibules Gallo – Romaines, Catalogue des collections archéologiques de Besançon. Annales Littéraires de l' Université, 2 Série, Tome III, fasc. 1, Archéologie 3, Besançon.
1957. Les fibules Gallo – Romaines de Mandeuire. Annales Littéraires de l' Université de Besançon, Archéologie 4, Besançon.
- LISIČAR P.** 1963. O jednom tipu lučne fibule iz naših arheoloških zbirki. Radovi, Zadar.
1979. Esej o fibulama. Radovi – razdio društvenih znanosti (8) sv. 18, Zadar.
- LOKOŠEK I.** 1985. Zoomorfne rimske fibule iz Arheološkog muzeja u Splitu. VAHD sv. 78, Split.
1988. Lučne fibule na šarnir s dvije igle iz Arheološkog muzeja u Splitu. VAHD, sv. 81, Split.
- MANDIĆ M.** 1935. Gradine, gromile i druge starine u okolici Livna. GZM XLVII, Sarajevo.
- MARIĆ Z.** 1962. Vir kod Posušja. GZM n. s. Arheologija sv. XVII, Sarajevo.
1968. Japodske nekropole u dolini Une. GZM, n. s. Arheologija, XXIII, Sarajevo.
- MAROVIĆ I.** 1959. Iskopavanja kamenih gomila oko vrela rijeke Cetine godine 1953. 1954. 1958. VAHD LXI, Split.
1961. Fibeln mit Inschrift von Typus Aucissa in der archäologischen Museen von Zagreb, Zadar und Split, JRGZM/8, Mainz.

- MIGOTTI V.** 1994. U: Od nepobjedivog sunca do sunca pravde. Arheološka građa iz ranokršćanskog razdoblja u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb.
- МИКУЛЧИЋ И.** 1974. Доцноримски гробови од Скупи. Годишен зборник на Филозофскиот факултет, 26, Скопје
- MILETIĆ N.** 1955. Nalaz ranosrednjovjekovnih fibula iz Rajlovca. GZM n. s. Arheologija, sv. X, Sarajevo.
1956. Nekropola u selu Mihaljevićima kod Rajlovca. GZM n. s. Arheologija, sv. XI, Sarajevo.
1963. Nakit u Bosni i Hercegovini od kasne antike do najnovijeg doba. Zemaljski muzej, Sarajevo.
1970. Ranosrednjovjekovna nekropola u Rakovčanima kod Prijedora. GZM n. s. Arheologija, sv. XXV, Sarajevo.
1979. Ranosrednjovjekovna nekropola u Koritima kod Duvna. GZM n. s. Arheologija, sv. XXXIII, Sarajevo.
- MITREA B. – PEDA C.** 1966. Necropole din secolul al IV e. n. în Muntenia, Biblioteca de arheologie, X, București.
- MOGA V. – CIUGUDEAN H. – COCIC S I RODEANU N.** 1997. Fibule romane de la Apulum. Acta Musei Napocensis 34, Cluj – Napoca.
- NAĐ I. – P.** 1964. Katalog arheološke zbirke dr. Imre Frey – a. Gradski muzej, Sombor.
- NEDVED B.** 1981. Nakit rimskog razdoblja. U: Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas, katalog izložbe, Zadar.
- NEUMANN G.** 1957. Zur Grage der Bronzefibeln mit Bügelplatte. Germania 35, Frankfurt.
- NOLL R.** 1952. Römerzeitliche Fibelinschriften, Germania, 30, Frankfurt.
1974. Eine goldene "Kaiserfibel" aus Niederemmel vom Jahre 316, Bonner Jahrbücher 174, Bonn.
- NOPČA F.** 1910. Prinosi starijoj povijesti sjeverne Albanije. GZM XXII, Sarajevo.
- OGRIN M.** 1998. Trotasta fibula v Sloveniji. Arh. Vestnik 49, Ljubljana.
- OLUJIĆ B.** 2007. Povijest Japoda. Zagreb.
- PAHIČ S.** 1969. Antična gomilaz grobnico v Miklavžu pri Mariboru. Arh. Vestnik XX. Ljubljana.
- PAŠKVALIN V.** 1962. Antičko bronzano posuđe i nakit iz Ustikoline. GZM n. s. Arheologija, sv. XVII, Sarajevo.

1970. Kasnoantički grobovi iz Jajca. GZM n. s. Arheologija, sv. XXV, Sarajevo.
1980. Antički nimfej u Putovićima kod Zenice. GZM n. s. Arheologija sv. XXXIV, Sarajevo.
1990. Arheološko nalazište Ograja u Putovićima kod Zenice. GZM n. s. Arheologija, sv. 45, Sarajevo.
2003. Kršćanstvo kasne antike u zaleđu Salone i Narone. Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo.
- PATEK E. v.** 1942. Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen von Pannonien. D. P. II/19, Budapest.
- PATSCH K.** 1896. Iz Crne Gore. GZM VIII, Sarajevo.
1898. Rimska nalazišta u kotaru novljanskom. GZM X, Sarajevo.
1900. Rimska mjesta po Imotskom polju. GZM XII, Sarajevo.
1902. Pojedini nalazi iz rimskog doba. GZM XIV, Sarajevo.
1904. Arheološko – epigrafska istraživanja o povijesti rimske pokrajine Dalmacije. GZM XVI, Sarajevo.
- 1904 a. Prilog topografiji povijesti Županjca – Delminiuma. GZM XVI, Sarajevo.
1906. Pseudo – Skylaovo jezero. GZM XVIII, Sarajevo.
1910. Prilozi našoj rimskoj povijesti. GZM XXII, Sarajevo.
1914. Zbirke rimskih i grčkih starina u bosansko – hercegovačkom zemaljskom muzeju. GZM XXVI, Sarajevo.
- PESCHECK CHR.** 1953. Zur Südausbreitung der Fibel mit umgeschlagenem Fuss. P.Z, XXXIV – XXXV (1949./50.), Berlin.
- PEŠKAR I.** 1972. Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mahren. Praha.
- ПЕТКОВИЋ С.–
ЖИВИЋ М.** 2005. Група бронзаних фибула са Ромулијане. Z. N. M. (arheologija), XVIII – 1, Beograd.
- PETKOVIĆ S.** 2010. Rimske fibule u Srbiji. Arheološki institut, Posebna izdanja, knj.50, Beograd.
- PETROVIĆ J.** 1941. Ilirsko – rimsko blago iz Šabca. GZM LIII, Sarajevo.
- PETRU S. – P.** 1972. Emonske nekropole. Katalogi in monografije 7, Narodni muzej v Ljubljani. Ljubljana.
1978. Neviodunum (Drnovo pri Krškem). Katalogi in monografije 15, Narodni muzej v Ljubljani. Ljubljana.
- POPESCU D.** 1938. Fibules en bronze des collections du Musée National de Antiquités. Dacia, V – VI (1935. – 1936.), București

1945. Fibeln aus dem Nationalmuseum für Altertümer in București. Dacia, IX – X (1941. – 1944.), București.
- ПОПОВИЋ И.** 1996. Римски накит у Народном музеју у Београду. Београд.
- 1996 a. Certain Traits of the Roman Silver Jewellery Manufacture in the Central Balkans. *Starinar* XLVII, Beograd.
- ПОПОВИЋ П.** 1996. Early La Tène Between Pannonia and the Balkans. *Starinar* XLVII, Beograd.
- PRÖTTEL P. M.** 1988. Zur Chronologie der Zwiebelknopffibeln. *JRGZM/35*, 1, Mainz.
- RADIMSKY V.** 1890. Rimski grobovi kod Han – Potoka blizu Mostara. *GZM II*, Sarajevo.
1891. Rimski grad Domavia u Gradini kod Srebrenice u Bosni i tamošnji iskopi. *GZM III*, Sarajevo.
- 1891 a. Visoravan Rakitno u Hercegovini. *GZM III*, Sarajevo.
- 1891 b. Bišće polje kod Mostara. *GZM III*, Sarajevo.
1892. Prekopavanje u Domaviji kod Srebrenice 1891. *GZM IV*, Sarajevo.
1893. Arheološke crtice iz Bosne i Hercegovine. *GZM V*, Sarajevo.
- 1893 a. Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća. *GZM V*, Sarajevo.
1894. Gromile u bilečkom kotaru u Hercegovini. *GZM VI*, Sarajevo.
- 1894 a. Starine kotara županjačkog u Bosni. *GZM VI*, Sarajevo.
- 1894 b. Arheološke crtice iz Bosne i Hercegovine. *GZM VI*, Sarajevo.
1895. Prehistorička sojenica kod Ripča u Bosni. *GZM VII*, Sarajevo.
1895. Die Nekropole von Jezerine in Pritoka. *WMBH III*, Wien.
- RADMAN – LIVAJA I.** 2004. *Militaria Sisciensia* – nalazi rimske vojne opreme iz Siska u fundusu Arheološkog muzeja u Zagrebu. Zagreb.
- RAUNIG B.** 2004. Umjetnost i religija prahistorijskih Japoda. Djela ANUBiH knj. LXXXII, CBI, knj 8, Sarajevo.
- RIECKHOFF S.** 1975. Münzen und Fibeln aus dem Vicus des Kastells Hüfingen. *S. J. XXXII*, Bad Homburg.
- RIECKHOFF – PAULI S.** 1977. Die Fibeln aus dem römischen Vicus von Sulz am Neckar. *S. J. XXXIV*, Bad Homburg.

- RIHA E.** 1979. Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst, Forschungen in Augst, 3, Augst.
1994. Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst, Augst.
- SAGADIN M.** 1979. Antične pasne spone in garniture v Sloveniji. Arh. Vestnik XXX, Ljubljana.
- SAKARA – SUČEVIĆ M.** 2004. Kaštelir – prazgodovinska naselbina pri Novi vasi/Brtonigla (Istra). Kopar 2004.
- SAPOUNA – SAKELLARAKIS E.** 1978. Die Fibeln der griechischen Inseln. PFB XIV 4, München.
- SARIA B.** 1928. Fibeln mit Sperrvorrichtungen. VHAD, N. S. XV, Zagreb.
- SCHÖNAUER S.** 2001. Odjeća, obuća i nakit u antičkoj Dalmaciji, na spomenicima iz Arheološkog muzeja u Splitu. VAHD, sv. 93. Split.
- SCHULZE M.** 1977. Die spätkaiserzeitlichen Ambrustfibeln mit festem Nadelhalter (Gruppe Almgren VI, 2). Antiquitas: Reihe 3, Abhandlungen zur Vor- und Frühgeschichte zur klassischen und provinzial-römischen Archäologie und zur Geschichte des Altertums, Band 19, Bonn.
- SCHULZE – DÖRRLAMM M.** 1986. Romanisch oder germanisch? Untersuchungen zu den Ambrust- und Bügelknopffibeln des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. aus den Gebieten Westlich des Rheins und Südlich der Donau. JRGZM 33/2, Mainz.
- SCHUSTER J.** 2004. Untersuchungen zu den spätkaiserzeitlichen Fibelformen Almgren 185 und 172 und deren gegenseitigem Verhältnis. VBL 35, Wünsdorf.
2005. Die Beziehungen der Gebiete Ostbrandenburgs zur Wielbark und Przeworsk – Kultur im späten 2. und beginnenden 3. Jh. n. Chr. mit einer formenkundlichen Untersuchung der späten Rollenkappenfibeln A II, 41. VBL 36/37, Wünsdorf.
- SELLYE I.** 1939. Les bronzes émailés de la Pannonie Romaine, D. P. II/8, Budapest.
- SELLYE I.** 1990. Ringfibeln mit Ansatz aus Pannonien. Savaria 19/1, Szombathely.
- SERGEJEVSKI D.** 1937. Das Mithräum von Jajce. GZM XLIX, Sarajevo.
1947. Arheološki nalazi u Sarajevu i okolici. GZM, sv. II, Sarajevo.
1950. Japodske urne. GZM n. s. Arheologija, sv. IV – V, Sarajevo.

- SEVEREANU G.** 1935. Fibules appartenant aux collections du musée municipal de Bucarest et du dr. Severeanu, Bucureşti – revista muzeului municipiului Bucureşti N. 2. Bucureşti.
- SIELSKI S.** 1931. Arheološki nalasci u okolici Travnika i Žepča. GZM XLIII, Sarajevo.
- СТЕФАНОВ С.** 1958. Ранноримски фибули от *Novae*. (Българска академия на науките), Иследвания в чест на акад. Димитър Дечев по случай 80 – годишната му, София.
1961. Късноримски фибули от *Novae*. (Българска академия на науките), Иследования в памет на Карел Шкорпил, София.
- ŠEPAROVIĆ T.** 1998. Aucissa fibule sa natpisom iz zbirke Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. SHP III/25. Split.
2003. Metalni nalazi. U: M. Sanader, Tilurium istraživanja 1997. – 2001. Zagreb.
- ŠTRIBAR V.** 1968. K absolutni kronologiji najdb iz zgodnje Emone. Arh. Vestnik, XIX, Ljubljana.
- TATIĆ – ĐURIĆ M.** 1958. Gotski grob iz Ostružnice. Z. N. M. Beograd.
1970. Збирка фибула и апликација са емајлом. Зборник 14, Музеј примењене уметности, Београд.
- TERŽAN B.** 1977. Certoska fibula. Arh. Vestnik 27, Ljubljana.
1990. Polmesečaste fibule. O kulturnih povezavah med Egejo in Caput Adriae. Arh. Vestnik 41, Ljubljana.
- TEŽAK – GREGL T.** 1981. Certosa fibule na centralnom japodskom području. VAMZ Ser. 3, 14, Zagreb.
1982. Rimske provincijalne fibule iz Arheološke zbirke u Osoru. HAD 1982.
- THILL G.** 1969. Fibeln vom Titelberg aus den Bestanden des Luxemburger Museums. T. Z. 32, Trier.
- TODOROVIĆ J.** 1968. Kelti u jugoistočnoj Evropi. Dissertationes, VII, Beograd.
- TRUHELKA Ć.** 1890. Kopanje starina na Glasincu u godini 1899. GZM 1890. II, Sarajevo.
1892. Prilozi rimskoj arheologiji Bosne i Hercegovine. GZM IV, Sarajevo.
1899. Dva prehistorijska nalaza iz Gorice u ljubuškom kotaru. GZM XI, Sarajevo.
1901. Rezultati prehistoričkog istraživanja u Bosni i Hercegovini. GZM XIII, Sarajevo.
1909. Gromila latenske dobe u Mahrevićima, kotar Čajnica. GZM XXI, Sarajevo.

1914. Kulturne prilike Bosne i Hercegovine u doba prehistoričko. GZM XXVI, Sarajevo.
- UENZE S.** 1974. Gegossene Fibeln mit Scheinumwicklung des Bügels in den östlichen Balkanprovinzien. Münchner Beiträge zur Vor – und Frühgeschichte, Band 1, Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag, München.
- ULBERT G.** 1959. Die römischen Donau – Kastelle Aislingen und Burghöfe. Limesforschungen, Studien zur Organisation der römischen Reichsgrenze an Rhein und Donau, Band 1, Berlin.
1970. Das römische Donau – Kastell Risstisen. Urkunden zur Vor – und Frühgeschichte aus Südwürttemberg – Hohezollern, Heft 4, Stuttgart.
- VASIĆ R.** 1977. A Note on the Lanceolate Fibulae. Arch. Jugoslavica 16.
1999. Die Fibeln im Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien). PBF. XIV 12, Stuttgart.
- ВЕЛИКОВ И.** 1933. Новооткрите старине, Известия на българския археологически институт, VII/1932. – 1933., София.
- VELIMIROVIĆ – ŽIŽIĆ O.** 1966. Mijeje, Vir Pazar – ranosrednjovjekovna nekropola. AP 8, Beograd.
- VINSKI Z.** 1967. Kasnoantički starosjedioци u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog substrata. VAHD, LXIX (1967), Split.
1968. Krstoliki nakit epohe seobe narodana tlu Jugoslavije. VAMZ, 3. serija, 3, Zagreb.
1972. O rovašenim fibulama Ostrogota i Tirinžana povodom rijetkog tirinškog nalaza u Saloni. VAMZ 3, serija 6 – 7/1972, Zagreb.
- ВУЧКОВИЋ – ТОДОРОВИЋ Д.** 1958. Римски двојни гроб из Доброг Дола код Скопља. Старинар, Н. С. VII – VIII/1956. – 1957., Београд
- WERNER J.** 1955. Die Nauheimer Fibel. JRGZM, 2, Mainz.
- WIEWEGH Z.** 2003. Rimske prstenaste fibule iz antičke zbirke Gradskog muzeja Sisak. G. G. m. S. III – IV.
- 2003 a. Jugoistočna nekropola Siscije. Sisak 2003.
- ŽELIZKO J. V.** 1896. O fibulama halštatske periode sa Glasinca. GZM VIII, Sarajevo.
- ŽMAVC J.** 1904. Das Gräberfeld im Lajh bei Krainburg. Jahrbuch der Zentralkommission, 2, I, Wien.

KATALOG
CATALOGUE

Rane predaucissa fibule

Inv. br. 1270.

Nalazište: Živkovića brdo, Donja Mahala.

Opis: Glava i luk pločasti. Luk se prema stopi sužava. Na širem dijelu luka ukrasni detalj u vidu otvora. Držač igle više četverougaon. Na kraju stope dugmetasto zadebljanje.

1.

Materijal: Bronza posrebrena.

Dimenzije: Dužina 5,8 cm.

Daticija: Kraj I stoljeća stare ere do početka I stoljeća nove ere.

Literatura: Nepublicirano.

Fibule sa zglobom lučno izduženim i profiliranim lukom

Inv. br. 1651.

Nalazište: Lisnik, Pelagićevo.

Opis: Dio fibule sa pločastim lukom, koji se naglo savija prema stopi. Na glavi profilacije u vidu kanelura. Na pločastom luku različite dekorativne profilacije u vidu uzdužnih linija i kružića.

2.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4 cm.

Daticija: Kraj I do početka IV stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Noričko-panonske fibule sa dva diska na luku i perforiranim držačem igle

Inv. br. 1580.

Nalazište: Grebnice.

Opis: Fragmentirana fibula sa sačuvanom glavom u obliku presječene retorte. Luk plitko savijen sa sačuvanim jednim diskom.

3.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,5 cm.

Daticija: Početak I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Izrazito profilirane fibule sa potpornom gredom i oprugom

Varijanta I

-
- Inv. br. 1308.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Glava više trouganog oblika. Između glave i potporne grede vrat. Na sredini luka nalazi se greben – disk višestruko profiliran. Luk je plitko izveden. Držac igle je pun, više pravougaon. Završetak stope u obliku žira sa trnom na vrhu.
- 4.

Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 5,5 cm.
Datacija: I do II stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1328.**
Nalazište: Kruškovo polje – Kulište.
Opis: Fragmentirana fibula sa sačuvanom glavom, potpornom gredom, dijelom opruge i luka. Na glavi vidljiva linija po sredini. Između glave i potporne grede vrat. Na luku greben – disk.
- 5.

Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3 cm.
Datacija: I do II stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1594.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Glava više trougaonog oblika. Između glave i potporne grede vrat. Na sredini luka nalazi se greben – disk višestruko profiliran. Luk je plitko izveden. Držac igle je pun, više trougaon. Završetak stope u obliku žira.
- 6.

Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 5,3 cm.
Datacija: I do II stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

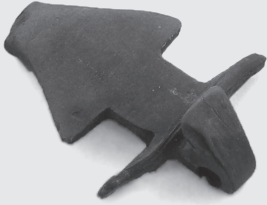

- Inv. br. 1658.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Sačuvana glava, koja je više trougaona, pločasta, sa potpornom gredom. Na glavi vidljiva uzdužna linija. Između glave i potporne grede vrat.
- 7.

Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2 cm.
Datacija: I do II stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1382.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

- Opis: Sačuvana glava, koja je više trougaona, pločasta, sa potpornom gredom. Između glave i potporne grede vrat.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,5 cm.

Daticija: I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1679.

Nalazište: Lisnik, Pelagićevo.

- Opis: Fragmentirana fibula sa sačuvanom glavom, potpornom gredom.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,1 cm.

Daticija: I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1320.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

- Opis: Fragmentirana fibula sa sačuvanom glavom, potpornom gredom i dijelom luka. Između glave i potporne grede vrat. Vidljiv greben – disk na luku.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3 cm.

Daticija: I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1654.

Nalazište: Mrke njive, Pelagićevo.

- Opis: Glava više trougaonog oblika, vidljiva uzdužna linija po sredini. Između glave i potporne grede vrat. Na sredini luka nalazi se greben – disk višestruko profiliran. Luk je oštrije izveden. Držač igle je pun, više pravougaon. Završetak stope u obliku žira.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 5,8 cm.

Daticija: I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1675.

Nalazište: Lisnik, Pelagićevo.

12. Opis: Glava više trougaonog oblika, vidljiva uzdužna linija po sredini. Na sredini luka nalazi se greben – disk višestruko profiliran. Luk je plitko izveden. Držać igle je pun, više pravougaon. Završetak stope u obliku žira. Ispod potporne grede opruga i vanjska tetiva.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 5,5 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. Neinventarizirano

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

13. Opis: Ulomak fibule. Ostali su samo dio luka, stopa i dugmetasti završetak na stopi.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,8 cm; visina 2 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1667.

Nalazište: Sava, Prud.

14. Opis: Očuvana fibula sa nešto deformiranim tijelom. Ispod potporne grede osam spralnih navoja, po četiri sa svake strane i vanjskom tetivom. Na najvišem dijelu luka greben – disk. Puni držać igle. Na kraju stope dugmetasto zadebljanje.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 5 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Varijanta II

Inv. br. 1389.

Nalazište: Grebnice.

15. Opis: Djelomično očuvana fibula. Ispod potporne grede dio opruge i vanjske tetive. Na sredini luka greben – disk kružnog presjeka. Na kraju stope zadebljanje u vidu žira sa trnom na vrhu.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 5,3 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1668.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fragmentirana fibula sa sačuvanom glavom, potpornom gredom i grebenom – diskom.

16.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,8 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1558

Nalazište: Sava, Prud.

Opis: Fibula sa sačuvanom glavom, potpornom gredom i grebenom – diskom na luku. Na kraju stope dugmetasto zadebljanje.

17.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1540.

Nalazište: Sava, Prud.

Opis: Fibula sa sačuvanom glavom, potpornom gredom i grebenom – diskom na luku.

18.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Varijanta III

Inv. br. 1397.

Nalazište: Grebnice.

Opis: Očuvana fibula bez igle i opruge. Na luku višestruko profiliran greben – disk. Dražac igle više pravougaon. Na kraju stope dugmetasto zadebljanje.

19.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4,4 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Varijanta IV

Inv. br. 1608.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

20. Opis: Očuvana fibula bez igle. Ispod potporne grede nema opruge. Na najvišem dijelu luka greben – disk. Puni držač igle oštećen. Na kraju stope zadebljanje u vidu žira.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 7,1 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1688.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

21. Opis: Fragmentirana fibula sa očuvanom glavom u vidu retorte, sa potpornom gredom i jednom stranom opruge sa četiri spirale i vanjskom tetivom.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,5 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1695.

Nalazište: Sava, Prud.

22. Opis: Očuvana fibula sa savijenom glavom prema stopi. Glava u vidu retorte, sa potpornom gredom i oprugom sa 8 spiralnih navoja i vanjskom tetivom. Na luku greben – disk. Pun držač igle. Na kraju stope manje zadebljanje u vidu dugmeta.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,7 cm, širina 1,9 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1296.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

23. Opis: Fragmentirana fibula sa sačuvanim lukom, vidljivim grebenom – diskom na luku. Postoji ostatak držača igle. Na kraju stope dugmetasto zadebljanje i trn na vrhu.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,5 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

---

24. **Inv. br. 1321.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fragmentirana fibula sa sačuvanim lukom, vidljivim grebenom – diskom na luku. Postoji ostatak držača igle. Na kraju stope zadebljanje u vidu žira i trn na vrhu.
Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4,1 cm.
Datacija: I do II stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

25. **Inv. br. 1556.**
Nalazište: Sava, Prud.
Opis: Očuvana stopa sa držačem igle. Na kraju stope zadebljanje u vidu žira sa trnom na vrhu. Na kraju luka dekorativna profilacija. Ne posjeduje luk i glavu.
Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4,4 cm.
Datacija: I do II stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

26. **Inv. br. 1625.**
Nalazište: Kruškovo polje – Kulište.
Opis: Sačuvan dio fibule sa glavom, potpornom gredom, dijelom luka sa višestruko profiliranim diskom – grebenom.
Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3 cm.
Datacija: I do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

Varijanta V

Izrazito profilirane fibule bez potporne grede

Varijanta I

27. **Inv. br. 1661.**
Nalazište: Lisnik, Pelagićevo.
Opis: Sačuvana fibula bez igle i opruge. Na glavi vdljiva uzdužna linija. Na najvišem dijelu luka greben – disk. Držać igle više četvrtast. Stopa se završava sa dugmetaštim zadebljanjem i trnom na vrhu.
Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 5,3 cm.
Datacija: II do sredine III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1614.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Sačuvana glava sa vidljivom uzdužnom linijom. Vidljiv i greben – disk na početku luka.

28.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,3 cm.

Datacija: II do sredine III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1292.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Glava fibule sa vidljivom uzdužnom linijom.

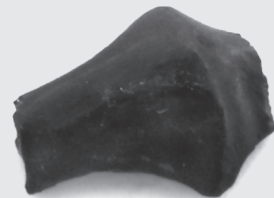
29.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 1,3 cm.

Datacija: II do sredine III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1357.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fragmentirana glava fibule.

30.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Širina 1,4 cm.

Datacija: II do sredine III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Varijanta II

Inv. br. 1626

Nalazište: Kruškovo polje – Kulište.

Opis: Fibula bez glave. Vidljiv greben – disk.

31.

Na kraju stope zadebljanej u vodu žira sa trnom na vrhu. Držač igle pun, više pravougaon.

Materijal: Srebro.

Dimenzije: Dužina 3 cm.

Datacija: II do sredine III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Varijanta III

Inv. br. 1286

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Oštećena fibula sa sačuvanim plitkim lukom, višestruko profiliranim grebenom – diskom. Očuvan i dio držača igle.

32.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,9 cm.

Datacija: II do sredine III stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1606.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fragment fibule sa očuvanom stopom koja se završava dugmetastim zadebljanjem. Oštećen držač igle.

33.

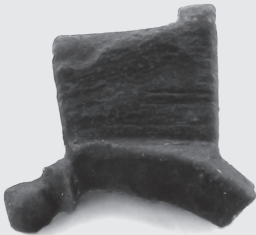
Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2 cm.

Datacija: II do sredine III stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1601.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Sačuvana stopa sa dugmetastim zadebljanjem na kraju i držačem igle koji je četvrtast.

34.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 1,6 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1740.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fragmentirani dio fibule sa držačem igle i dijelom stope sa završetkom u obliku žira sa trnom na vrhu.

35.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 1,9 cm.

Datacija: I do II stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Koljenaste fibule sa oprugom u čahuri

Varijanta I

Inv. br. 1674.

Nalazište: Lisnik, Pelagićevo.

Opis: Fibula bez igle, deformiranog tijela.

36. Ispod potporne grede nalazi se čahura, koja je sa donje strane otvorena i ima rupice sa obje strane čahure. Držač igle je poprečan u odnosu na luk.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1289.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fibula bez igle. Ispod potporne grede nalazi se čahura, koja je sa donje strane otvorena i ima rupice sa obje strane čahure. Držač igle je poprečan u odnosu na luk.

- 37.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,2 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1613.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fibula bez igle. Ispod potporne grede nalazi se čahura, koja je sa donje strane otvorena i ima rupice sa obje strane čahure. Držač igle je poprečan u odnosu na luk.

- 38.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1687.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fragment nedovršene koljenaste fibule sa oprugom u čahuri.

- 39.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Širina 2,1 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Varijanta II

Inv. br. 1297.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Oštećena fibula sa vidljivom glavom, čahuricom, te dijelom luka.

40.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Širina 2 cm

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1386.

Nalazište: Grebnice.

Opis: Fibula bez igle. Ispod potporne grede nalazi se čahura, koja je sa donje strane otvorena i ima rupice sa obje strane čahure. Držač igle je poprečan u odnosu na luk.

41.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,9 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Koljenaste fibule sa oprugom i polukružnom potpornom pločom

Varijanta I

Inv. br. 1599.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom na kojoj su slabo vidljivi ostaci urezanih dekorativnih linija. Luk je polukružnog presjeka. Stopa se završava polukružnom pločom.

42.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4,2 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1605.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom na kojoj su slabo vidljivi ostaci urezanih dekorativnih linija. Luk je polukružnog presjeka. Stopa se završava polukružnom pločom.

43.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,4 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1746.

Nalazište: Sava, Prud.

44. Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom, na kojoj su slabo vidljivi ostaci urezanih dekorativnih linija. Luk je polukružnog presjeka. Stopa se završava polukružnom pločom.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,5 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1578.

Nalazište: Grebnice.

45. Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom. Luk je polukružnog presjeka. Stopa se završava polukružnom pločom.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4,5 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1360.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

46. Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom ispod koje je opruga sa vanjskom tetivom i iglom. Luk je polukružnog presjeka. Stopa se završava polukružnom pločom.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4,2 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1351.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

47. Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom, ispod koje je opruga sa spirala- ma i vanjskom tetivom. Luk je polukružnog presjeka. Stopa se završava polukružnom pločom.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4,4 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1342.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom. Luk je polukružnog presjeka. Stopa nedostaje.
48. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,1 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1354.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom. Luk je polukružnog presjeka, sa nešto oštrijim ivicama. Stopa nedostaje.
49. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2,9 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1640.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom ispod koje je opruga sa spiralama i vanjskom tetivom. Luk je polukružnog presjeka. Stopa nedostaje.
50. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,3 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1353.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula sa očuvanom glavom, bez stope.
51. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2,8 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1365.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula sa očuvanom glavom bez stope.
52. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2,9 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

Varijanta II

- Inv. br. 1285.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula prelomljena na luku. Ispod polukružne potporne ploče opruga sa iglom i vanjskom tetivom. Na kraju stopa polukružna ploča.
53. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4,5 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.
-

- Inv. br. 1343.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom ispod koje je opruga sa spiralama i vanjskom tetivom. Luk je polukružnog presjeka sa nešto oštrijim ivicama. Stopa nedostaje.
54. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2,9 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.
-

Varijanta III

- Inv. br. 1609.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fragmentirana fibula sa očuvanom glavom i dijelom luka. Ispod polukružne potporne ploče koja je deformirana i savijena prema naprijed, opruga sa osam spirala, po četiri sa svake strane i vanjskom tetivom, te iglom. Stopa nedostaje.
55. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.
-

Varijanta IV

- Inv. br. 1617.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom. Luk je polukružnog presjeka. Stopa se završava polukružnom pločom.
56. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,5 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.
-

57. **Inv. br. 1639.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom. Na mjestu gdje se spajaju luk i polukružna potporna greda postoji troglasto zadebljanje. Luk je više trougaonog presjeka. Stopa se završava polukružnom pločom i trnom na vrhu.
Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,5 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

58. **Inv. br. 1276.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom. Ispod polukružne potporne ploče opruga sa vanjskom tetivom. Luk je polukružnog presjeka. Stopa se završava polukružnom pločom i trnom.
Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,3 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

59. **Inv. br. 1275.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom. Ispod polukružne potporne ploče opruga sa vanjskom tetivom. Luk je polukružnog presjeka, ali sa nešto oštrijim ivicama. Stopa se završava polukružnom pločom.
Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4,3 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

60. **Inv. br. 1280.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom. Luk je polukružnog presjeka, ali na ivicama su nešto oštrij rubovi. Stopa se završava polukružnom pločom.
Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. Neinventarizirano.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

61. Opis: Koljenasta fibula sa polukružnom potpornom gredom. Nedostaju igla i lijeva polovina opruge.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,6 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1329.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

62. Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom. Luk je polukružnog presjeka. Stopa se završava polukružnom pločom.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,3 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1682.

Nalazište: Gradišta Tolisa.

63. Opis: Oštećena fibula sa očuvanim prednjim dijelom luka. Na krajevima luka vidljive dvije uzdužne linije. Fibula ima polukružnu potpornu ploču.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 1,75 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Varijanta V

Inv. br. 1345.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

64. Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom. Na mjestu gdje se spajaju polukružna potporna ploča i luk nalazi se trogaono zadebljanje. Luk je polukružnog presjeka. Stopa se završava polukružnom pločom i trnom.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,4 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1361.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom. Luk je polukružnog presjeka. Na mjestu gdje se spajaju polukružna potporna ploča i luk nalazi se trougaono zadebljanje. Stopa se završava polukružnom pločom.

65.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4,5 cm.

Daticija: II i III stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Varijanta VI

Inv. br. 1637.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fibula sa polukružnom potpornom pločom. Luk je više trougaonog presjeka. Stopa ima više profiliran kraj sa poprečnim linijama.

66.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4,5 cm.

Daticija: II i III stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1373.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fibula bez glave, sa očuvanim dijelom luka, držačem igle i polukružnim pločastim zadebljanjem na kraju stope.

67.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3 cm.

Daticija: II i III stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1341.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fibula bez glave, sa očuvanim dijelom luka, držačem igle i polukružnim pločastim zadebljanjem na kraju stope.

68.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,6 cm.

Daticija: II i III stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1333.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Očuvan kraj stope sa pločastim zadebljanjem na kraju i držačem igle.

69.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Visina 2,4 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1335.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Očuvan kraj stope sa pločastim zadebljanjem na kraju i držačem igle.

70.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 1,5 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1291.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Dio fibule sa stopom, polukružnom pločom na kraju stope i držačem igle.

71.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,2 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1334.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fibula bez glave, sa očuvanim dijelom luka, držačem igle i polukružnim pločastim zadebljanjem na kraju stope.

72.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 1,6 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1366.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fibula bez glave, sa očuvanim dijelom luka, držačem igle i polukružnim pločastim zadebljanjem na kraju stope.

73.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 1,5 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Koljenaste fibule sa oprugom i ugaonom potpornom gredom

74. **Inv. br. 1303.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula bez igle i oštećenog držača igle. Pravougaona potporna greda, ispod koje je opruga. Polukružan disk na kraju stope.
Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,1 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

75. **Inv. br. 1290.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula bez igle i sa držačem igle. Pravougaona potporna greda, ispod koje je opruga. Polukružan disk na kraju stope.
Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4,2 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

76. **Inv. br. 1339.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Očuvana fibula sa manjom potpornom gredom pravougaonog oblika. Oštećen držač igle. Ispod potporne grede opruga sa osam spiralnih navoja, vanjskom tetivom i iglom.
Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,4 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

77. **Inv. br. 1368**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Koljenasta fibula sa pravougaonom potpotpornom gredom. Nedostaje joj igla.
Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,8 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

Koljenaste fibule sa trougaonom potpornom gredom

Inv. br. 1685

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Očuvana fibula sivozelenkaste patine.

78. Potporna greda trougaonog oblika. Na ivici vidljivi ukrasi u vidu linija. Opruga sa osam spiralnih navoja i vanjskom tetivom. Presjek luka polukružan. Stopa polukružna sa trnom na vrhu. Uzdužni držač igle.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4,9 cm.

Datacija: II i III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Koljenaste fibule sa pravougaonom potpornom gredom iznad opruge i širokim trakasim lukom

Inv. br. 197.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

79. Dio fibule sa polukružnom potpornom gredom i pločastim lukom, koji se naglo savija. Iza šireg dijela luka vidljiva poprečna profilacija.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,3 cm.

Datacija: II-III stoljeće

Literatura: Nepublicirano.

Koljenaste fibule sa zglobnim mehanizmom

Varijanta I

Inv. br. 1498.

Nalazište: Sava, Zorice.

80. Očuvana fibula sa dužom valjkastom glavom i lukom koji je savijen tvoreći nepravilno kružni okvir. Luk se prema stopi naglo sužava. Stopa se na kraju završava u vidu trna. Držač igle je poprečno postavljen.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,3 cm.

Datacija: II do IV stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1680

Nalazište: Donji Žabar.

81. Opis: Očuvana fibula sa valjkastom glavom i lukom koji je savijen tvoreći nepravilno kružni okvir. Luk se prema stopi naglo sužava. Držač igle poprečno postavljen.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,2 cm.

Daticija: II do IV stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Varijanta II

Inv. br. 1318.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

82. Opis: Deformirana fibula. Duža valjkasto-pločasta glava. Luk pločast, prema stopi se naglo sužava. Držač igle postavljen poprečno.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,8 cm.

Daticija: II do IV stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Varijanta III

Inv. br. 1629.

Nalazište: Grebnice.

83. Opis: Sačuvana koljenasta fibula sa zglibom bez igle. Luk se naglo savija. Presjek luka trougaon. Držač igle postavljen poprečno. Završetak stope se završava u obliku polukružnog diska i trna.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,6 cm.

Daticija: II do IV stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1587.

Nalazište: Grebnice.

84. Opis: Sačuvana koljenasta fibula sa zglibom bez igle. Luk se naglo savija. Presjek luka trougaon. Držač igle postavljen poprečno. Završetak stope u obliku polukružnog diska i trna.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,4 cm.

Daticija: II do IV stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1348.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

85. Opis: Sačuvana koljenasta fibula sa zglibom bez igle. Luk se naglo savija. Presjek luka trougaon. Držać igle oštećen i postavljen poprečno. Završetak stope u obliku polukružnog diska.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3 cm.

Datacija: II do IV stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1322.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

86. Opis: Dio glave i luka, koji se naglo savija. Na glavi uzdužna linija.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,7 cm.

Datacija: II do IV stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1612.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

87. Opis: Koljenasta fibula sa sačuvanom glavom na kojoj je uzdužna linija sa potpornom gredom.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Širina 2,2 cm.

Datacija: II do IV stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1663.

Nalazište: Lisnik, Pelagićevo.

88. Opis: Koljenasta fibula, sa sačuvanom glavom na kojoj je uzdužna linija sa potpornom gredom. Vidljiv i dio luka koji se naglo sužava.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,2 cm.

Datacija: II do IV stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1355.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Dio glave sa uzdužnom linijom i jednim krakom poprečne grede.
89. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2 cm.
Datacija: II do IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

- Inv. br. 1369.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Deformirana fibula sa poprečnom gredom, poprečno postavljenim držačem igle i stopom.
90. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4 cm.
Datacija: II do IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

Varijanta IV

- Inv. br. 1684.**
Nalazište: Mrke njive, Pelagićevo.
Opis: Fragmentirana fibula sa očuvanim prednjim dijelom luka polukružnog presjeka i poprečne grede sa zglibom.
91. Materijal: Željezo.
Dimenzije: Dužina 1,4 cm.
Datacija: II do IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

- Inv. br. 1352.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Dio fibule sa glavom i lukom. Luk oštro savijen. Presjek luka trapezast.
92. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2,2 cm.
Datacija: II do IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

- Inv. br. 1338.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Deformirana fibula sa glavom i lukom, iglom i držačem igle.
93. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,4 cm.
Datacija: II do IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1336.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Dio stope sa držačem igle.

94. Materijal: Bronza.

Dimenzije: Visina 2,2 cm.

Datacija: II do IV stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. Neinventarizirano

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Držač igle.

95. Materijal: Bronza.

Dimenzije: Visina 1,6 cm.

Datacija: II do IV stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Geometrijske fibule – "S" fibula

Inv. br. 1287.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Dio fibule i to kraja sa višestruko profiliranim krajem.

96. Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2 cm.

Datacija: II do III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Pločaste fibule u tehnici prolamanja

Varijanta I

Inv. br. 1607.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fibula u obliku nepravilnog četverougla. Na svim uglovima kratki trnovi.

97. Na dva ugla zglobni mehanizam i to zglob i držač igle.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4,2 cm. Širina 3,7 cm.

Datacija: II do III stoljeće.

Literatura: Nepublicirano.

Varijanta II

- Inv. br. 1346.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fibula u srcolikom obliku, sa profilacijama na ploči. Iznad ploče nastavak stope. Sa donje strane zglobni mehanizam i držač igle.
- 98.
- Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4 cm.
Datacija: III stoljeće.
Literatura: Npublicirano.
-

Varijanta III

- Inv. br. 1738.**
Nalazište: Mrke njive, Pelagićevo.
Opis: Pločasta fibula u tehnici prolamanja sa tri otvora u sredini i dva kraka od kojih je jedan oštećen.
- 99.
- Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2,1 cm.
Datacija: II do III stoljeće.
Literatura: Npublicirano.
-

Zoomorfne fibule

Varijanta I

- Inv. br. 1650.**
Nalazište: Lisnik, Pelagićevo.
Opis: Očuvana fibula sa prikazom dvije životinje, psa koji lovi zeca. Sa zadnje strane igleni mehanizam i oštećeni držač igle.
- 100.
- Materijal: Srebro sa pozlatom.
Dimenzije: Dužina 3,5 cm.
Datacija: II i III stoljeće.
Literatura: Npublicirano.
-

Varijanta II

- Inv. br. 1604.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Koljenasta fibula u obliku konja. Oštećen dio fibule, ne posjeduje glavu. Vidljiv ostatak grive i vrata. Oštećen držač igle na prednjim nogama. Zglobni mehanizam na zadnjim nogama.
- 101.
- Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,2 cm.
Datacija: III do IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.
-

- Inv. br. 1349.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Fragmentirana koljenasta fibula sa stiliziranim prikazom konja. Sačuvan konjski vrat i dio konjske glave. Oštećen držač igle na prednjim nogama. Zglobni mehanizam na zadnjim nogama.
- 102.
- Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2,8 cm.
Datacija: III do IV stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1338.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Koljenasta fibula sa prikazom konjskog tijela sa glavom. Oštećen držač igle na prednjim nogama. Zglobni mehanizam na zadnjim nogama.
- 103.
- Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,4 cm
Datacija: III do IV stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

Sidraste fibule

Varijanta I

- Inv. br. 1392.**
Nalazište: Groblje, Grebnice.
Opis: U potpunosti sačuvana sidrasta fibula sa pravougaonom potpornom gredom i očuvanom oprugom sa šesnaest spirala, po osam sa svake strane i vanjskom tetivom.
- 104.
- Na najvišem dijelu luka višestruko profiliran disk – greben. Držač igle više trougaon. Na kraju stope dugmetasto zadebljanje.
- Materijal: Srebro.
Dimenzije: Dužina 4,2 cm, širina glave 3,6 cm.
Datacija: II stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1562.**
Nalazište: Sava, Zorice.
Opis: U potpunosti sačuvana sidrasta fibula sa pravougaonom potpornom gredom i djelimično očuvanom oprugom. Na najvišem dijelu luka višestruko profiliran disk – greben. Držač igle više trougaon. Na kraju stope dugmetasto zadebljanje.
- 105.
- Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4,3 cm.
Datacija: II stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1646.**
Nalazište: Grebnice.
Opis: U potpunosti sačuvana sidrasta fibula sa pravougaonom potpornom gredom i djelimično očuvanom oprugom. Na najvišem dijelu luka višestruko profiliran disk – greben. Držač igle više trougaon. Na kraju stope dugmetasto zadebljanje.
106. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 5,4 cm.
Datacija: II stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

- Inv. br. 1681.**
Nalazište: Donji Žabar.
Opis: Sidrasta očuvana fibula. Pravougao- na potporna greda, bez sačuvane opruge. Na luku prifiliran disk-greben. Sa strane u donjem dijelu luka "krilca". Držač igle više trougaon. Na kraju stope dugmetasto zadebljanje.
107. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 5,4 cm.
Datacija: II stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

- Inv. br. 1705.**
Nalazište: Sava, Prud.
Opis: Sidrasta fibula u cijelosti očuvana. Pravougaona potporna greda sa sačuvanom oprugom i vanjskom tetivom. Na najvišem dijelu luka višestruko profiliran disk – greben. Držač igle više pravougaon. Na kraju stope dugmetasto zadebljanje.
108. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 5,1 cm.
Datacija: II stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1762

Nalazište: Kulište, Kruškovo polje.

109. Opis: Kompletna sidrasta fibula. Savijena na desnu stranu. Po pet navoja sa svake strane opruge.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 5 cm.

Datacija: II stoljeće

Literatura: Npublicirano.

Varijanta II

Inv. br. 1768

Nalazište: Kučišta, Tolisa.

110. Opis: Polomljena sidrasta fibula. Nedostaju igla i opruga te desni krak sidra. Na leđima fibule je ukras, ali ne može se razaznati.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,8 cm.

Datacija: II stoljeće

Literatura: Npublicirano.

Varijanta III

Inv. br. 1616.

Nalazište: Grebnice.

111. Opis: Sačuvan dio sidraste fibule sa glavom u obliku sidra, potpornom pravougao- nom gredom i dijelom opruge. Sačuvan i dio luka gdje se na najvišem dijelu nalazi višestruko profiliran disk-greben.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,4 cm.

Datacija: II do III stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1672.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

112. Opis: Sačuvan dio sidraste fibule sa glavom u obliku sidra, potpornom pravougao- nom gredom i dijelom opruge.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Širina 4 cm.

Datacija: II do III stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

- Inv. br. 1582.**
Nalazište: Grebnice.
Opis: Sačuvan dio sidraste fibule sa glavom u obliku sidra, potpornom pravougaonom gredom i dijelom opruge. Sačuvan i dio luka.
113. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,2 cm.
Datacija: II do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1678.**
Nalazište: Lisnik, Pelagićevo.
Opis: Sačuvan dio sidraste fibule sa glavom u obliku sidra, oprugom sa vanjskom tetivom i dijelom luka sa diskom.
114. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4 cm.
Datacija: II do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1673.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Sačuvan dio sidraste fibule sa glavom u obliku sidra, potpornom pravougaonom gredom, na čijim krajevima se nalaze rupice za pričvršćivanje lanaca.
115. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Širina 2,4 cm.
Datacija: II do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1777**
Nalazište: Kućišta, Tolisa.
Opis: Sačuvan dio sidraste fibule sa glavom u obliku sidra, potpornom pravougaonom gredom.
116. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Širina 2,9 cm.
Datacija: II do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

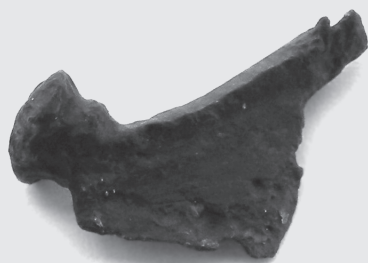
-
- Inv. br. 0234.**
Nalazište: Groblje, Grebnice.
Opis: Sačuvan dio fibule sa sidrastom glavom, pravougaonom potpornom gredom i dijelom luka sa grebenom.
117. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3 cm.
Datacija: II do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

-
- Inv. br. 1588.**
Nalazište: Grebnice.
Opis: Sačuvan dio sidraste fibule sa glavom u obliku sidra, potpornom pravougaonom gredom i dijelom opruge i dijelom luka. Fibula deformirana.
118. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Širina 3 cm.
Datacija: II do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

-
- Inv. br. 1664.**
Nalazište: Lisnik, Pelagićevo.
Opis: Dio sidraste fibule, donjeg dijela stope, oštećenog držača igle i kraja stope u obliku dugmetastog zadebljanja.
119. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2,7 cm.
Datacija: I do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

-
- Inv. br. 1662.**
Nalazište: Lisnik, Pelagićevo.
Opis: Dio sidraste fibule, donjeg dijela stope, oštećenog držača igle i kraja stope u obliku dugmetastog zadebljanja.
120. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2,8 cm.
Datacija: I do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1579.**
Nalazište: Grebnice.
Opis: Dio sidraste fibule, donjeg dijela stoppe, oštećenog držača igle i kraja stoppe u obliku dugmetastog zadebljanja i trna na vrhu.
121. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,2 cm.
Datacija: I do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1358.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Dio držača igle sa stopom koja se završava dugmetastim zadebljanjem i trnom na vrhu.
122. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2 cm.
Datacija: I do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1683.**
Nalazište: Donji Žabar.
Opis: Sačuvan dio luka, sa držačem igle i dugmetastim zadebljanjem na kraju stoppe i trnom na vrhu sidraste fibule. Na luku višestruko profiliran disk-greben.
123. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,3 cm.
Datacija: I do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

Lučne fibule u obliku viljuške sa zglobnim mehanizmom

- Inv. br. 1396.**
Nalazište: Groblje, Grebnice.
Opis: Fibula sa potpornom gredom. Luk ukrašen probojem sa dva odvojena kraja i stopom. Očuvana igla.
124. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 5 cm.
Datacija: II do III stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

“T” fibule sa zglobnim mehanizmom

Varijanta I

Inv. br. 1516.

Nalazište: Sava, Prud.

125. Opis: Očuvana fibula sa iglom. Na prednjoj strani glave dugmetasto zadebljanje. Pravougaona baza između luka i potporne grede. Nepravilno trapezoidan presjek luka. Na dijelu luka prema stopi zadebljanje – ukras u vidu trna.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 5 cm.

Datacija: II do IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1468.

Nalazište: Sava, Prud.

126. Opis: Očuvana fibula sa iglom. Na prednjoj strani glave dugmetasto zadebljanje. Pravougaona baza između luka i potporne grede. Nepravilno trapezoidan presjek luka. Na dijelu luka prema stopi zadebljanje – ukras u vidu trna.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 7,5 cm.

Datacija: II do IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1577.

Nalazište: Groblje, Grebnice.

127. Opis: Očuvana fibula sa iglom. Na prednjoj strani glave dugmetasto zadebljanje. Pravougaona baza između luka i potporne grede. Nepravilno trapezoidan presjek luka. Na dijelu luka prema stopi tri ukrasa u vidu trna, sa lijeve, desne i gornje strane.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 5,5 cm.

Datacija: II do IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

- Inv. br. 1736.**
Nalazište: Mrke njive, Pelagićevo.
Opis: Očuvan dio fibule sa poprečnom gredom i lukom. Na prednjoj strani glave trn. Presjek luka više polukružan. Na kraju luka dugmetasto zadebljanje.
128. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,2 cm.
Datacija: II do IV stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

Varijanta II

- Inv. br. Neinventarizirano**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: "T" fibula sa zglobnim mehanizmom. Nedostaju joj igla i stopa. Luk više pločast.
129. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,4 cm.
Datacija: II do IV stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

Varijanta III

- Inv. br. 1340.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Sačuvana glava sa dijelom luka i poprečnom gredom. Presjek luka više trogaon.
130. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 3,4 cm.
Datacija: II do IV stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. 1581.**
Nalazište: Luka, Grebnice
Opis: Sačuvan dio fibule sa stopom, držačem igle i dijelom luka.
131. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4 cm.
Datacija: II do IV stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

Inv. br. 1602.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Dio fibule, stope sa držačem igle.

132. Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,4 cm.

Datacija: II do IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1597.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Fragmentirana fibula sa dijelom luka i držačem igle i stopom.

133. Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,3 cm.

Datacija: II do IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Lukovičaste fibule

Varijanta I

Inv. br. 1737.

Nalazište: Mrke njive, Pelagićevo.

Opis: Sačuvana lukovičasta fibula sa potpornom gredom i dvije lukovice na krakovima. Četvrtast presjek luka. Na gornjoj strani luka ukrasi u vidu trake tačkica. Na stopi ukras u vidu linija. Oštećena igla.

134.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 5,5 cm.

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1412.

Nalazište: Sava, Prud.

Opis: Očuvana lukovičasta fibula bez igle. Presjek luka više četvrtast.

135. Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 6,5 cm, širina glave 4,3 cm.

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

- Inv. br. 1429.**
Nalazište: Sava, Prud.
Opis: Lukovičaste fibula, nagriženog tijela. Nije očuvana prednja lukovica na glavi.
136. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 7,2 cm, širina glave 5,2 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

- Inv. br. 1489.**
Nalazište: Sava, Zorice.
Opis: Lukovičaste fibula bez jednog kraka poprečne grede i lukovice, te bez prednje lukovice. Presjek luka četvrtast.
137. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 5,5 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

- Inv. br. 1428.**
Nalazište: Sava, Prud.
Opis: Očuvana lukovičasta fibula, sa nagriženim tijelom. Presjek luka više četvrtast.
138. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 6,8 cm, širina glave 3,8 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

Varijanta II

- Inv. br. 1459.**
Nalazište: Sava, Prud.
Opis: Očuvana lukovičasta fibula. Facetirane bočne lukovice. Presjek luka trougaon. Na gornjoj površini luka ukras u vidu poprečnih linija. Kratka stopa.
139. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 7,3 cm, širina glave 5,3 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.

-
- Inv. br. 1413.**
Nalazište: Sava, Prud.
Opis: Očuvana lukovičasta fibula bez igle i prednje lukovice. Presjek luka trougaon.
140. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 6 cm, širina glave 5 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.
-

-
- Inv. br. 1350.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Očuvana glava lukovičaste fibule sa dvije bočne lukovice i dijelom luka, trougaonog presjeka.
141. Materijal: Bakar i pozlata.
Dimenzije: Dužina 3,7 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.
-

-
- Inv. br. 1623.**
Nalazište: Kruškovo polje – Kulište.
Opis: Poprečna greda sa jednom lukovicom i prstenastom profilacijom, te početkom luka.
142. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4,7 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.
-

-
- Inv. br. 1595.**
Nalazište: Kulište.
Opis: Dio lukovičaste fibule; glava sa tri lukovice i očuvanim dijelom luka.
143. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 4,2 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.
-

Inv. br. 1598.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Dio lukovičaste fibule, glava sa tri lukovice i očuvanim dijelom luka.

144.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 4,5 cm.

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1742.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Očuvan dio glave, poprečne grede sa čikovicama i dio luka lukovičaste fibule.

145.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,8 cm.

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1271.

Nalazište: Groblje, Grebnice.

Opis: Očuvana stopa sa lukom, trougaonog presjeka. Na početku luka prstenasto zadebljanje.

146.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 6 cm.

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1319.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Dio lukovičaste fibule sa stopom i dijelom luka. Na luku vidljivi ostaci ukrasnih poprečnih linija. Na kraju luka prema stopi prstenasto zadebljanje. Na stopi, ukrasni detalji u vidu tački i uzdužne kanelure.

147.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3,6 cm.

Datacija: IV stoljeće.

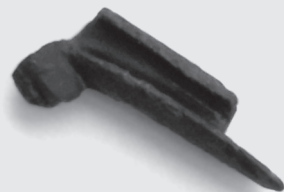
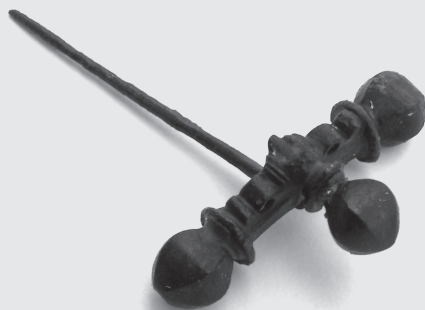
Literatura: Npublicirano.

-
- Inv. br. 1547.**
Nalazište: Sava, Zorice.
Opis: Dio glave lukovičaste fibule sa poprečnom gredom, tri lukovice i kružnim profilacijama te očuvanom iglom.
148. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Širina 4,7 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.
-

- Inv. br. 1356.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Stopa sa olučastim držačem igle lukovičaste fibule.
149. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.
-

- Inv. br. 1332.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Lukovica sa poprečnom gredom i profilacijom na početku grede.
150. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 1,3 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.
-

- Inv. br. Neinventarizirano.**
Nalazište: Kruškovo polje – Kulište.
Opis: Lukovica.
151. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Nema.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Npublicirano.
-

Inv. br. 1624.

Nalazište: Kruškovo polje – Kulište.

Opis: Dio poprečne grede sa jednom prednjom lukovicom i jednom sa strane.

152.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: 2,4 cm

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1323.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Jedna lukovica.

153.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Nema.

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1659.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Lukovica i dio poprečne grede.

154.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,1 cm.

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1399.

Nalazište: Grebnice.

Opis: Lukovica i dio grede, sa profilacijama.

155.

Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 1,9 cm.

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1599.

Nalazište: Sava, Prud.

Opis: Lukovica i početak grede.

156. Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 2,18 cm.

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. 1621.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

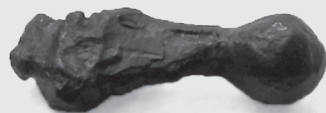
Opis: Lukovica sa dijelom poprečne grede.

157. Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 3 cm.

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. Neinventarizirano.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

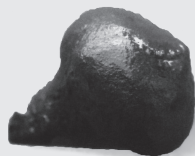
Opis: Lukovica od fibule.

158. Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 1,3 cm.

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

Inv. br. Neinventarizirano.

Nalazište: Gradišta, Tolisa.

Opis: Lukovica šuplja.

159. Materijal: Bronza.

Dimenzije: Dužina 1,2 cm.

Datacija: IV stoljeće.

Literatura: Npublicirano.

- Inv. br. Neinventarizirano.**
Nalazište: Gradišta, Tolisa.
Opis: Lukovica od fibule sa trnom.
160. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 1,5 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

- Inv. br. Neinventarizirano.**
Nalazište: Nepoznato.
Opis: Poprečna greda od lukovičaste fibule sa lukovicom.
161. Materijal: Bronza.
Dimenzije: Dužina 2 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.

Atipična fibula

- Inv. br. 1591.**
Nalazište: Kulište.
Opis: Fragmentirani dio fibule, sa sačuvanom glavom, poprečnom cjevastom gredom koja se na krajevima savija prema vani. Na glavi okrugla profilacija, iza koje počinje luk.
162. Materijal: Bronza (vide su tragovi pozlate).
Dimenzije: Širina 3,4 cm.
Datacija: IV stoljeće.
Literatura: Nepublicirano.